

MIRZA BULJUBAŠIĆ | VLADO AZINOVIĆ

KRIVIČNO PROCESUIRANJE STRANIH TERORISTIČKIH BORACA U BOSNI I HERCEGOVINI

Norwegian Embassy

Sarajevo

KRIVIČNO PROCESUIRANJE STRANIH TERORISTIČKIH BORACA U BOSNI I HERCEGOVINI

Autori

Mirza Buljubašić

Vlado Azinović

Urednica

Nejra Veljan

Lektorica

Zinaida Lakić

Recenzenti

Prof. dr. Elmedin Muratbegović

Ćazim Hasanspahić

Dizajn i priprema

#LevelUpYourMedia

Izdavač

© Atlantska inicijativa, Sarajevo 2023.

Sva prava zadržana

Istraživanje je urađeno u sklopu projekta "Prevenција radikalizacije, nasilnog ekstremizma i terorizma" kojeg podržava Ambasada Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini. Stavovi izneseni u ovoj publikaciji stavovi su autora i ne odražavaju nužno stavove Ambasade Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

ISBN 978-9926-465-32-2

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 52917254

MIRZA BULJUBAŠIĆ
VLADO AZINović

**KRIVIČNO PROCESUIRANJE
STRANIH TERORISTIČKIH BORACA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	13
2. STRANI TERORISTIČKI BORCI: KONCEPTUALNO OTPETLJAVANJE FENOMENA	17
3. METODOLOGIJA	25
3.1. Prikupljanje podataka	25
3.2. Analiza podataka	27
4. SUĐENJA STRANIM TERORISTIČKIM BORCIMA U BOSNI I HERCEGOVINI: REZULTATI ISTRAŽIVANJA	29
4.1. Sud, Tužilaštvo i odbrana	29
4.2. Optuženi	36
4.2.1. Spol	36
4.2.2. Dob	40
4.2.3. Bračni status	42
4.2.4. Stepen obrazovanja	44
4.2.5. Radni status	45
4.2.6. Ranija osuđivanost	46
4.2.7. Organizacijska pripadnost	48
4.2.8. Unutargrupna hijerarhija	50
4.2.9. Uloge	50
4.3. Materijalno pravo	52
4.3.1. Krivično djelo	52
4.3.2. Pitanje krivičnog procesuiranja masovnih zločina	64
4.4. Procesno pravo	70
4.4.1. Svjedoci Tužilaštva	71
4.4.2. Svjedoci odbrane	78
4.4.3. Materijalni dokazi Tužilaštva	80
4.4.4. Materijalni dokazi odbrane	89
4.4.5. Komparativna praksa o prihvatljivosti dokaza	91
4.4.6. Vještačenje	93
4.4.7. Trajanje pritvora i suđenja	97
4.4.8. Sporazumi o priznanju krivnje	101

4.5.	Sankcije	105
4.5.1.	Trajanje kazne zatvora	111
4.5.2.	Mjere sigurnosti	116
4.5.3.	Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti	117
4.5.4.	Korelacije između olakšavajućih i otežavajućih faktora i trajanja kazne	133
4.5.5.	Zadovoljavanje svrhe kažnjavanja	135

5. ZAKLJUČAK **143**

6. PREPORUKE **149**

6.1.	Implikacije za pravosudne politike	149
6.2.	Implikacije za vanpravosudne politike	151
6.3.	Implikacije za buduća istraživanja	152

BIBLIOGRAFIJA **153**

O AUTORIMA

Mirza Buljubašić je kriminolog i viši asistent na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Doktorirao je, magistrirao i diplomirao kriminologiju, magistrirao krivično pravo i magistrirao sigurnosne studije (sa priznanjima) na Univerzitetu u Sarajevu. Radio je kao supervizor istraživanja i istraživač u raznim organizacijama koje se bave pravosuđem, istraživanjem sigurnosti i kriminala. Njegov naučni rad se bavi masovnim/ratnim zločinima, tranzicionom pravdom, nasilnim ekstremizmom i međugeneracijskom desničarskom radikalizacijom. Njegovi radovi su objavljeni, između ostalog, u Oxford University Press, International Criminal Law Review, Kriminalističke teme i Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society.

Profesor Vlado Azinović je suosnivač Atlantske Inicijative i radi na Odsjeku za mirovne i sigurnosne studije Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina. Profesor Azinović je doktorirao političke nauke na Američkom univerzitetu u Londonu (Ujedinjeno Kraljevstvo) i magistrirao međunarodne odnose na Univerzitetu Norwich (Sjedinjene Američke Države). Između 1995. i 2008. radio je kao viši urednik na Balkan servisu, Radio Slobodna Evropa/Radio Liberty, Prag (Republika Češka). Profesor Azinović je vještak za tužilaštvo u predmetima vezanim za terorizam pred Sudom Bosne i Hercegovine. Azinović je autor, koautor ili urednik velikog broja knjiga među kojima su "Igre čekanja: Procjena i odgovor na prijetnju povratka stranih boraca na Zapadnom Balkanu" (2018); "Između spasa i terora: radikalizacija i fenomen stranih boraca na Zapadnom Balkanu" (2017). Također je autor i brojnih poglavlja u knjigama, članaka, eseja i pregleda o pitanjima vezanim za terorizam.

RECENZIJE

Ovaj rukopis, bez ikakve dileme, predstavlja izuzetan izvor za unapređenje naučnih, stručnih ali i nastavnih procesa u institucijama koje u svojim nadležnostima i obavezama ili svom akademskom opusu imaju neposredno ili posredno bavljenje problematikom nasilnog ekstremizma, radikalizma i terorizma. Iskazani pristup autora, kojim nedvosmisleno žele učiniti razumljivijom oblast kaznene politike u kontekstu suzbijanja terorizma uopšte, nominira djelo i kao vrijednu monografiju. Također, uvažavajući didaktičke standarde u oblasti društvenih i humanističkih nauka, ovo djelo može pružiti kvalitetan sadržaj i za brojne univerzitetske i školske predmete i u obrazovnom pogledu, naročito u sferi izučavanja savremene politike suprotstavljanju najtežim krivičnim djelima. Specifičan spoj praktičnih rješenja, s jedne strane, s uvodnim teorijskim eksplanacijskim dijelom, s druge strane, predstavljaju solidnu osnovu za edukaciju po specifičnim tematskim cjelinama. Kvalitet ovog rada ogleda se i u njegovoj metodičkoj i metodološkoj opremljenosti, čime zadovoljava predviđene standarde utvrđene za monografska djela širokog dijapazona upotrebe. Podneseni rukopis (ko)autora Mirze Buljubašića i Vlade Azinovića pod nazivom "Krivično procesuiranje stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini" sačinjeno je od nekoliko segmenata analize problematike terorizma. Svaki od segmenta predstavlja posebnu strukturalnu jedinicu. Rasprave i teorijsko postavljenje teze argumentovani su konkretnim i konciznim nalazima i zaključcima, koji ovom djelu daju poseban naučni i stručni značaj. Usmjerena pažnja prema izdvojenim oblicima problema koji prate proces suđenja terorističkim borcima ovom djelu daje poseban kvalitet. Na kraju, bez ikakve sumnje, može se iskazati da je rukopis po originalnim rezultatima istraživanja, metodologiji te naučnim činjenicama i stavovima aktuelno djelo koje svojim sadržajem doprinosi razvoju ne samo

istraživačke prakse već u značajnoj mjeri i teorije u oblasti antiterorizma uopšte. Temeljem iznesenog, smatram da su ispunjeni svi, ne samo formalni već i stvarni, uslovi za objavu ovog rukopisa u vidu monografskog djela, pri čemu nije nevažno naglasiti da se rukopis preporučuje kao vrijedan izvor i za visokoškolsku edukaciju u brojnim pravnim, politološkim, kriminološkim i drugim srodnim naučnim disciplinama.

Prof. dr. Elmedin Muratbegović,
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Autori Buljubašić i Azinović su nam ovom analizom pomogli umnogome da se kritički osvrnemo i da sagledamo trenutno stanje i perspektive budućeg postupanja u radu na procesuiranju stranih terorističkih boraca, kao i u radu na prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizma. Pored iznesenog, istraživanje i analiza ukazuju na važnost reakcije svih segmenata društva i doprinose spoznaji da odgovor bosanskohercegovačkog društva na ove pojave mora biti adekvatan i sadržavati multisektorski pristup. Analiza ukazuje na to da je zahvaljujući svim segmentima društva – pravosuđu, vladinom i nevladinom sektoru, kao i vjerskim zajednicama – u složeno uređenom sistemu kakva je Bosna i Hercegovina, odgovor našeg društva na pojave stranih terorističkih boraca, nasilnog ekstremizma i radikalizma nasreću bio adekvatan. Posebno je potrebno istaći da analiza i istraživanje pokazuju stvarno stanje stvari i ističu neraskidivu vezu nasilnog ekstremizma i radikalizma s terorizmom, što u multietničkom društvu kakvo je u Bosni i Hercegovini predstavlja veliki izazov, te da nam ukazuju u kojem aspektu možemo još bolje i adekvatnije reagovati na ove pojave, prije svega na planu prevencije. Iskazani aspekti pravnih, socioloških i psiholoških tekstova u analizi su sveobuhvatni, što ukazuje na korištenje objektivnih i relevantnih materijala u sačinjavanju analize i istraživanja, a što je prvi je takav sveobuhvatan pristup. Važno je naglasiti da autori korištenjem egzaktnih pokazatelja i objektivnih izvora daju jasan prikaz stanja kako u procesuiranju tako i u odgovoru na nasilni ekstremizam i radikalizam, dajući struci i praktičarima jasan i pouzdan osnov za iznalaženje načina za poboljšanje u postupanju, što je iznimna i ključna vrijednost ovog dokumenta. Cijeneći sveobuhvatnost, pionirski entuzijazam iskazan u pristupu, korištenje objektivnih izvora – pravnih, socioloških i psiholoških dokumenata, iskazan stručni i analitički pristup u radu, ukazivanje na važnost i značaj fenomena stranih terorističkih boraca, nasilnog ekstremizma i radikalizma, njihovu međusobnu korelaciju, posebno objektivno prikazano trenutno stanje i praksu u Bosni i Hercegovini, te osvrt na praksu postupanja svih organa, ova analiza predstavlja značajan dokument za projekciju budućeg postupanja i pruža doprinos u sagledavanju svih faktora koji mogu biti od utjecaja svim segmentima društva da unaprijede postupanje i praksu, te stoga kao objektivan dokument zaslužuje pohvalu i pruža značajan napredak ka poboljšanju rada i postupanja u ovoj oblasti.

Ćazim Hasanspahić,
tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine

1. UVOD

U privatnoj kući u Konjicu (južna Bosna) 10. februara 2013. godine renomirani vođa haridžijske (ili novoharidžijske) ekstremističke zajednice¹ Husein Bilal Bosnić obratio se grupi pratitelja. Između ostalog je rekao: "Islam je izvršavanje naredbi. Robovanje Allahu dž.š. je slast. Nema čovjeka koji nije čuo za mudžahide (misli se na strane terorističke borce). Žalosno je samo što mi nismo s njima (u Siriji), pa molimo Allaha dž.š. da nas proživi kao šehidima (mučenicima koji su umrli ostvarujući "božiji nalog")."² Bosnić je na sličan način upućivao poruke u virtuelnom prostoru koje su radikalizirale ranjive osobe i usmjeravale ih na put ka pridruživanju terorističkim organizacijama na ratištima u Irak i Siriju. Naprimjer, objavom 27. septembra 2013. na društvenoj mreži YouTube, pod

1 Možda najprilagođenija definicija ekstremizma problematiziranog u ovoj publikaciji može se pronaći u presudi u predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića" (2012, 13-15), gdje je navedeno: "... termin *vehabizam* ili *selefizam* vrlo je sporan, često i zbunjujući (...) sljedbenici ovog islamističkog pokreta kao 'novotarije' odbacuju skoro sve što je u razvoju i praksi islama uslijedilo nakon prvih generacija muslimana, insistiraju na očuvanju islamskog učenja o monoteizmu i teže povratku Kur'anu (svetoj knjizi muslimana) i sunnetu (tradiciji Božijeg poslanika Muhameda) (...) svoju interpretaciju islamske tradicije smatraju jedinom ispravnom. U velikoj većini slučajeva radi se o skupinama koje ne podržavaju nasilje niti se u njemu angažiraju, ali je u kontekstu suvremenih sigurnosnih izazova upravo odnos prema nasilju to što ih međusobno ključno razlikuje. Upravo zbog toga, islamski teolozi danas sugeriraju da bi (...) prikladniji bio termin haridžije ili novoharidžije (...) novoharidžijske skupine odbacuju ljudske zakone usvojene u parlamentima i sudove, te priznaju samo Božiji zakon i sud, naravno onako kako ga oni shvaćaju. Uz to, skloni su svoje neistomišljenike proglašavati nevjernicima (*tekfir*) i odobriti upotrebu nasilja za postizanje vlastitih ciljeva".

2 Selvedin Beganović, vjerski službenik, svjedok u predmetu "Bosnić", potvrđuje da je termin 'džihad' veoma širok pojam, podrazumijeva borbu protiv samog sebe, pomaganje siromašnim, podučavanje ljudi dobru, te se ne odnosi isključivo na destrukciju. Stoga je i pojam 'mudžahid', koji znači borac, veoma širok pojam koji nužno ne podrazumijeva učesnika u oružanim borbama zbog ostvarenja Božijeg naloga. U vezi s pojmom 'šehid' također se radi o širokom pojmu koji može podrazumijevati osobu koja se utopila u vodi, osobu od koje je bespravno oduzet život, majku koja tokom poroda djeteta izgubi život, a ne nužno na osobu koja umire tokom oružanog sukoba, mučenički, zbog Božijeg naloga (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, 01:15-10:23). Međutim, u slučajevima radikalizacije nije važno šta riječ znači ili ne znači, tehnički gledano, već kako ju je protumačio onaj ko je namjeravao mobilizirati.

naslovom "Bilal Bosnić Hutba: Koga je Allah prokleo" , Bosnić između ostalog govori: "[k]o se tamo bori (u Iraku i Siriji)... mladići u najboljim godinama se bore... Brat Sarajlija (Šabić Muaz) pao kao šehid, a ne kao kukavica. Žrtvovao je svoj život na Allahovom putu jer islam mobilise". Rezultat Bosnićevog vrbovanja i javnog podsticanja je odlazak većeg broja ljudi na strana ratišta (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015, prvostepena presuda, str. 2-4).

U ranim jutarnjim satima 3. septembra 2014. godine pripadnici Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) lišile su slobode 16 osoba zbog sumnje na terorističke aktivnosti, uključujući Huseina Bilala Bosnića (SIPA, 2014). Nakon podizanja i potvrđivanja optužnice zbog javnog podsticanja terorističke aktivnosti, vrbovanja i organiziranja terorističke grupe, Bosnić se suočio s brojnim materijalnim dokazima i svjedočenjima. Tokom suđenja otkrit će se maligni i latentni načini radikalizacije mladih osoba, između ostalog u privatnim kućama, privatnim mesdžidima (neslužbena mjesta za molitvu), u zatvorenim zajednicama u selu Ošve i Maoči. On je također stupao u kontakt sa sljedbenicima putem društvenih mreža i drugih virtuelnih platformi. Krivični proces razotkrio je mrežu bosanskohercegovačkih terorističkih boraca u Siriji te djelomično mehanizme regrutiranja pojedinaca za odlazak na strana ratišta u Irak i Siriju. Bosnić je pravosnažnom presudom osuđen na sedam godina kazne zatvora.

Predmet "Bosnić" naglašava potrebu za boljim razumijevanjem pravosudne prakse u krivičnim djelima povezanim s odlascima na strana ratišta, podržavanjima i pridruživanjima terorističkim organizacijama. Uistinu, pojedini stanovnici Bosne i Hercegovine osjetili su posljedice sunovrata ekstremističke ideologije i struktura koje je promovirao Bosnić, a koje su služile za izgradnju takozvanog halifata. Neki su platili ultimativnu cijenu – vlastitim životima, a drugi su zarobljeni (Bećirević, Halilović i Azinović, 2018; Azinović i Bećirević, 2017; Azinović, 2017; Azinović i Jusić, 2016, 2015). U trenutku kada su terorističke organizacije u Siriji i Iraku na marginama prošlosti i dok traju procesi povratka bosanskohercegovačkih državljana došlo je idealno vrijeme da se analiziraju pravosudni odgovori zbog učešća na stranim ratištima.

Od 2014. do 2022. godine 35 osoba je procesuirano pred Sudom Bosne i Hercegovine za krivična djela povezana s terorističkim organizacijama na stranim ratištima. Iako malobrojni nezavisni i istraživački mediji informiraju o stranim terorističkim borcima i krivičnim procesima u Bosni i Hercegovini (npr. BIRN, 2020abc), ne postoje sistematizirane spoznaje niti znanstvene i stručne

studije o pravosudnim odgovorima na krivična djela povezana sa stranim terorističkim borcima. Stoga će ova publikacija analizirati krivične predmete povezane s odlascima i aktivnostima stranih terorističkih boraca (do juna 2022. godine), smisljeno vršiti komparacije s pravnim praksama u odabranom europskom pravosuđu, te omogućiti preporuke za kreatore politika i praktičare.

Nakon ovog kratkog uvodnog izlaganja bit će predstavljene informacije o fenomenu stranih terorističkih boraca. Iznimno je važno opisati procese koji dovode do nasilnog ekstremizma koji može voditi ka terorizmu ili masovnim zločinima, odnosno odlascima na strana ratišta. S ciljem razumijevanja društvenog reagiranja, uključujući pravosuđe, na protupravne i društveno štetne pojave potrebno je otpetljati iznimno kompleksne koncepte koji dovode do činjenja krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Nakon toga, u cilju informiranja o pristupu prikupljanja i analiziranja podataka bit će prezentirana metodologija istraživanja. Ova studija koristi se mješovitim istraživačkim pristupom, a to između ostalog podrazumijeva sistematski analitički pristup sadržaju presuda, sudskih spisa, razgovorima s relevantnim subjektima te narativne i statističke postupke. Rezultati istraživanja su demonstrirani nakon objašnjenja metodologije. Rezultati su smisljeno podijeljeni na cjeline koje uključuju glavne procesne subjekte i branitelja, materijalno pravo, procesno pravo i sankcije. Unutar navedene cjeline nalaze se statističke analize sudskih presuda, analize spisa, analize razgovora s pravosudnim akterima, uporedna pravna praksa te ranija znanstvena i stručna istraživanja. Publikacija završava zaključnim razmatranjima i preporukama za politike, praksu i buduća istraživanja.

2. STRANI TERORISTIČKI BORCI: KONCEPTUALNO OTPETLJAVANJE FENOMENA

Za početak potrebno je adresirati dva koncepta koja se ne nalaze u važećem pravu u Bosni i Hercegovini: radikalizacija i (nasilni) ekstremizam. Mnogo informacija je poznato o radikalizaciji, ali još uvijek ne postoji univerzalna definicija. Prvo, radi se o relativnom pojmu koji se odnosi na značajno odstupanje od dominantnih normi i vrijednosti u društvu; to su ekstremne ideje koje narušavaju ustaljeni poredak stvari. Iznimno je varijabilan koncept kroz protok vremena jer ovisi o dominantnim političkim vrijednostima i ideologijama. Drugo, uključuje mnogo aktera, pojedinaca i grupa, nedržavnih i državnih aktera u proces radikalizacije i reagiranje na radikalizaciju. Treće, nije jasan ishod radikalizacije. To može biti samo ekstremizam u uvjerenjima bez tendencije ka nasilju, nasilni ekstremizam u uvjerenjima i ponašanju koji se može manifestirati kroz različita krivična djela (npr. govor mržnje), terorizam i masovni zločini³ (tj. ratni zločini, zločini protiv čovječnosti i genocid). Radikalizacija je, prema tome, proces u kojem pojedinac ili grupa postaje sve više ekstremna u uvjerenjima ili uvjerenjima i ponašanjima te podložnija legitimaciji nasilja koje može rezultirati političkim nasiljem, odnosno krivičnim djelima povezanim s terorizmom, ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i genocidom (Buljubašić i Holá, 2021).

---

3 *Mass atrocity* je uvriježeni termin koji se koristi za krivična djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida (Straus, 2015; Karstedt, 2013).

Radikalizacija može započeti bilo gdje (npr. u porodici, zajednici, virtuelnom prostoru), ali nije sigurno kako se može završiti, niti je isključivo vezana za nasilni ekstremizam. Mnogostruki, međusobno povezani i kompleksni uzroci su mnogo raspravljani u znanstvenoj literaturi, ukratko to mogu biti: prethodna iskustva individualnog (npr. isključenje i marginalan položaj u društvu) i grupnog nezadovoljstva (npr. neka nepravda prema pripadnicima grupe u sadašnjosti ili prošlosti), postepeno implicitno kretanje ka ekstremizmu (npr. neprimjetno prihvatanje vrijednosti i stavova), emocionalni odnos i pomaganje relevantnim osobama (npr. članovima porodice); zbog nastojanja da se stekne određeni status ili traganje za značajem (npr. tokom adolescencije), ali i zbog bjekstva od ličnih problema i društvene nepovezanosti, grupne polarizacije, unutar grupnog takmičenja (npr. za status najekstremnijeg člana grupe), takmičenja za podršku grupe (npr. s ciljem opstanka u grupi) ili takmičenja s državom; potom uslijed grupne izolacije, podržavanjem diskursa i praksi "mi" protiv "njih" i mobilizacijom ljudi kroz opravdavanje mučeništva za ostvarivanje ideološkog cilja. Može se dogoditi i da prekomjerna reakcija države na radikalizaciju i njene destruktivne ishode, kakav je fenomen stranih terorističkih boraca, može stvoriti nove sigurnosne prijetnje i može rezultirati kontinuitetom cikličnosti političkog nasilja (McCauley i Moskalenko, 2011; Kruglanski i saradnici, 2014).

Da definiranje bude komplikovanije, uvodi se koncept stranih terorističkih boraca. Kao što je to slučaj s konceptima radikalizacije, ekstremizma i nasilnog ekstremizma, u krivičnopravnom sistemu Bosne i Hercegovine ne postoji pojam "strani teroristički borci", ali se podrazumijevaju pod krivičnim djelima povezanim s terorizmom (Simović i Šikman, 2017). U dokumentiranoj historiji čovječanstva neosporno je da su strani borci učestvovali u brojnim ratovima, ali se termin prvi put koristi u kontekstu boraca koji su putovali u Afganistan kako bi se borili protiv snaga Sovjetskog Saveza, a potom za pobunjenike i teroriste u Iraku tokom 2003. godine. U suštini, pojam označava pojedinca koji napušta državu porijekla ili stanovanja kako bi se pridružio nedržavnim oružanim grupama. Uvođenje pojma teroristički u koncept strani borci, odnosno proliferacija pojma i fenomena stranih terorističkih boraca, rezultat je globalnog rasta terorističkih prijetnji početkom dvadeset prvog stoljeća i stvaranja međunarodno nepriznate Islamske države (UNODC, 2019).

Pojam strani teroristički borci prvi put se značajno pojavljuje u Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 2170 iz 2014. godine. Rezolucija je usvojena s ciljem odgovaranja na krizu u Iraku i Sirijskoj Arapskoj Republici (Sirija). U Rezoluciji

je naglašeno da se teroristički napadi osuđuju, te da se pozivaju države članice Ujedinjenih nacija da suzbiju priliv stranih terorističkih boraca. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvojilo je i Rezoluciju 2178 iz 2014. godine s ciljem suprotstavljanja akutnoj i rastućoj prijetnji stranih terorističkih boraca koji se regrutiraju i pridružuju Islamskoj državi Irak i Sirija, Džabhat al-Nusra Frontu i drugim derivativima Al-Kaide.

Rezolucija 2178 omogućava definiciju stranih terorističkih boraca navodeći da se radi o "pojedincima koji putuju izvan države porijekla ili stanovanja s ciljem izvršenja, planiranja, pripreme ili učešća u terorističkim aktivnostima ili omogućavanjem terorističkog treninga, uključujući vezu s oružanim sukobom". Krajem 2017. godine Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvaja Rezoluciju 2396, kojom potvrđuje navedenu definiciju i poziva države članice da se suprotstave prijetnji povratka ili premještanja iz zona sukoba (UNODC, 2019).

Radi boljeg razumijevanja potrebno je naglasiti da se definicija ne odnosi na strane borce koji ne učestvuju u terorističkim aktivnostima. Moguće je da strani borci budu osuđeni za učešće u oružanom sukobu u drugoj državi, ali nužno nemaju epitet teroriste. Međutim, strani teroristički borac ne mora učestvovati u oružanom sukobu, ali se može smatrati učesnikom u stranoj terorističkoj organizaciji. Ipak, nisu sve strane formacije koje učestvuju u oružanom sukobu terorističke. Plaćenici učestvuju u oružanom sukobu u ime određene vlade ili privatnih korporacija s ciljem stjecanja određene dobiti, ali kada se preklapaju politički, finansijski i ideološki interesi moguće je govoriti o stranim terorističkim borcima (UNODC, 2019).

Ujedinjene nacije listirale su Islamsku državu Irak i Sirija i Džabhat al-Nusru kao terorističke grupe. Pripadnici Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre se prilikom povratka u države porijekla, stanovanja ili u slučajevima univerzalne jurisdikcije (pogledati Munivrana, 2005; Munivrana Vajda i Novoselec, 2017) istražuju i procesuiraju. Zbog terorističkih napada izvršenih na tlu Europe Vijeće za pravdu i unutrašnje poslove Europske unije izdalo je izjavu u Rigi (Latvija) u kojoj su terorizam, radikalizacija, regrutiranje i finansiranje terorističkih aktivnosti prepoznati kao glavne prijetnje po unutarnju sigurnost Europske unije.

U Europi inkriminirane su radnje pridruživanja ili podrške aktivnostima terorističke grupe, djela pripreme, putovanja s ciljem terorizma, regrutiranje za terorizam, prihvatanje da se bude regrutiran za izvršenje terorizma, omogućavanje i prihvatanje terorističke obuke, finansiranje terorizma, nezakonito učešće

u oružanim snagama u inostranstvu, podsticanje ili zavjera za izvršenje terorizma, omogućavanje materijalne podrške terorizmu, pranje novca i posjedovanje predmeta za izvršenje terorizma (o problemima inkriminacije "stranih terorističkih boraca" pogledati Duffy, 2018). Iako su Islamska država Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra terorističke organizacije prema Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija i Europskoj uniji, potrebno je razumjeti da su ujedno strane u nemeđunarodnom oružanom sukobu, te prema tome imaju obavezu primjene i pridržavanja međunarodnog humanitarnog prava (The Genocide Network, 2020).

Terorističke organizacije su izvršile stravične zločine u Iraku i Siriji. U trenutku najvećeg uspona kontrolirale su više od 100.000 kvadratnih kilometara teritorije na kojoj se nalazilo oko 11 miliona stanovnika. Od 2014. godine međunarodna koalicija preko 30 država, predvođena Sjedinjenim Američkim Državama, započela je napade na terorističke organizacije u Iraku i Siriji. U narednim godinama Islamska država Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra izgubile su kontrolu nad teritorijom, a već 2019. godine su gotovo u potpunosti poražene. Oko 20.000 odlazaka na strano ratište je iz Europe, uključujući žene, djecu i muškarce te one koji su rođeni na prostoru pod kontrolom terorističkih organizacija. Oko 3.000 ljudi vratilo se u države porijekla, a oko 2.000 stranih terorističkih boraca je još uvijek zarobljeno u Siriji od Sirijskih demokratskih snaga, dok je oko 1.000 zarobljeno u Iraku. Trenutno se očekuje povratak i nastavak procesuiranja stranih terorističkih boraca u nacionalnim okvirima. Do sada su Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka, Nizozemska i Belgija imali relativno značajnu pravosudnu praksu u procesuiranju stranih terorističkih boraca (The Genocide Network, 2020).

Od početaka oružanog sukoba u Siriji 2012. godine Zapadni Balkan⁴ je imao znatan broj odlazaka na strana ratišta. Smatra se da je više od 1.110 osoba otputovalo u Siriju i Irak od 2012. do 2016. godine, kada su odlasci zastali. Jednu trećinu odlazaka čine osobe koje nisu učestvovala u borbama. Građani i građanke Albanije, Bosne i Hercegovine, Kosova i Sjeverne Makedonije čine veliki udio odlazaka. Postoje nedostaci u brojkama zbog odlazaka iz dijaspora, ljudi čija kretanja se nisu mogla pratiti, te ljudi za koje nedostaju jasni podaci. Moguće je da su mnogi umrli, a brojka zasigurno varira kada se djeca rođena u Siriji i Iraku uzmu u razmatranje. Stoga se brojevi u odlascima uzimaju kao indikatori.

4 Termin skovan od Europske unije za potencijalne članice iz jugoistočne Europe: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Srbiju.

Oko 70 posto odlazaka detektirano je 2013. i 2014, a proces je usporen 2015. i gotovo je potpuno zaustavljen 2016. godine. Zaustavljanje odlazaka nije rezultat samo pada Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre, već i intenzivirane djelatnosti sigurnosnih službi i pravosuđa, otežanog pristupa teritoriji zbog borbenih djelovanja, te postepenog iscrpljivanja motivacije kod pojedinaca koji su voljni učestvovati u borbama. U poređenju s drugim državama, kontingent odlazaka iz zemalja Zapadnog Balkana uključivao je mnogo starijih osoba i žena (Azinović, 2021b).

Na Zapadnom Balkanu radikalizacija u kontekstu militantnog (haridžijskog ili novoharidžijskog) sefizmizma rezultat je fragilne unutrašnje strukture, administrativne disfunkcionalnosti, zaleđenog konflikta, nerazjašnjenih identitarnih i pitanja u upravljanju. Polarizirana društva, koja se ne mogu suočiti s nasljeđima nasilne i opresivne prošlosti, u kojima redukcionističko mišljenje i uvjerenja dominiraju, čine stegu i omogućavaju ekstremizmu da buja. Neko naziva društva u Zapadnom Balkanu postkonfliktnim ili postautoritarnim, ali ona su uistinu pretkonfliktna i (pred)autoritarna. Radikalizacija na Zapadnom Balkanu se uglavnom dešava u domaćim zajednicama. Takva radikalizacija povezana je s prošlosti međuetničkih sukoba, segregacijom, viktimizacijom, neuspješnim vodstvom i razočarenjem u očekivanju društvenog napretka.

Želja mladih osoba da zadovolje pripadanje, inkluziju, jednakost, ponos, svrhu i druge psihološke potrebe dovodi do radikalizacije, a ne inherentna ekstremistička ili nasilna ideologija. Popunjavanjem društvenih i psiholoških praznina nastalih tokom razvoja u porodici i zajednici mladim osobama mogu postati privlačne ekstremističke ideologije. Veliki broj slučajeva uključuje pojedince koji dolaze iz "slomljenih" porodica, imaju iskustva zanemarivanja i nasilja u porodici. Dodatno, traumatska iskustva zajednici mogu ukazivati na veću ranjivost, a Bosna i Hercegovina ima teret prošlosti i kolektivnih trauma.

Regija je opterećena korupcijom, nekompetentnošću i nedostatkom odgovornosti u politici, koju prate nepotizam, nezaposlenost, ekonomske poteškoće i disfunkcionalna administracija. Ne treba čuditi što radikalizirani pojedinci, nasilni ekstremisti koji su postali strani teroristički borci, dolaze iz geografskih, društvenih i ekonomskih margina. Većina je loše obrazovana, nezaposlena, iz disfunkcionalnih ili razbijenih porodica, demonstriraju antisocijalno ponašanje i historiju problema povezanih s lošim mentalnim zdravljem. Sociodemografski profili stranih terorističkih boraca otkrivaju da se radi o porodicama s niskim

prihodima, da imaju nizak stepen obrazovanja i malo tržišnih kompetentnosti, te da pate od psihosocijalnih i mentalnih poteškoća (Azinović, 2021b; pogledati Bećirević, Halilović i Azinović, 2018).

Više od jedne trećine stranih terorističkih boraca iz zemalja Zapadnog Balkana imalo je historiju krivičnih djela. Više od jedne trećine odlazaka ima pozadinu boravka, rada ili određenog provedenog vremena na zapadu u smislu dijaspore Zapadnog Balkana. Postojali su različiti motivi za odlazak: mnogi su, naprimjer, bježali od nesretnog braka, od tereta duga, krivičnog procesa ili ovisnosti o supstancama. Neki su tragali za avanturom ili osjećajem pripadnosti i svrhe. A neki su slijedili božanski nalog da izvrše džihad ili hidžru.⁵ Motivi su mnogo složeniji i uključuju snažne posttraumatske simptome ili identificiranje s globalnom zajednicom sunitskih muslimana, koja se doživljava kao ugrožena, zbog humanitarnih briga i altruističkih motivacija, zbog poziva na džihad i apokaliptičnog razmišljanja, zbog želje da se izgradi i živi unutar islamskog halifata i pod šerijatskim zakonom, želje za ličnim značajem, nezaposlenosti, materijalne koristi zbog pridruživanja, želje da se zadrže porodične veze. Vrijedi spomenuti da su, za razliku od zapadnih društava, nasilni ekstremisti sa Zapadnog Balkana manje nasilni i nemaju tendenciju da se svete društvima u kojima žive. Pored radikalizacije u kontekstu militantnog ekstremizma i stranih boraca, nove forme ekstremizma, kao što su nenasilne haridžijske ili novoharidžijske grupe i desničarski (nasilni) ekstremizam, postaju vidljive kao sigurnosni problem. Dosadašnja istraživanja Atlantske inicijative ukazuju na to da opsesija islamizmom u Bosni i Hercegovini zanemaruje drugačije ideologije, pokrete, strane utjecaje i sigurnosne probleme u kontekstu nasilnog ekstremizma koji može voditi u terorizam (Azinović, 2021b; u kontekstu Bosne i Hercegovine pogledati Bećirević, 2016, 2018).

Trenutna studija fokusira se konkretno na krivične procese protiv stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini. Do jula 2022. godine u Bosnu i Hercegovinu su se vratile 94 osobe, od toga 56 muškaraca, 11 žena i 27 djece (Azinović, 2021b). U Bosni i Hercegovini je do sada procesuirano 35 osoba za krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta u Siriju.⁶ Dosadašnji krivični procesi predstavljaju novum ne samo za pravosudnu praksu Bosne i Hercegovine. I druge države su se morale suočiti s rastućim problemom odlazaka stanovnika na strana

5 Hidžra se odnosi na religijsku migraciju ili egzodus, koju je Islamska država Irak i Sirija postavila kao dužnost svojih sljedbenika (pogledati Azinović i Jusić, 2016).

6 Ovdje se primarno misli na krivična djela terorizma i krivična djela povezana s terorizmom (pridruživanje stranim paravojnim formacijama) u skladu s listiranjem terorističkih organizacija i rezolucijama Ujedinjenih nacija povezanih s terorizmom.

ratišta. Iako opterećeni brojnim problemima, kako navodi intervjuirani sudija: "[i]nkriminacije i tretiranja pitanja stranih terorističkih boraca je dodatno opterećilo ionako preopterećeni pravosudni sistem" (Intervju, 17. 5. 2022); može se naglasiti da su državne institucije, bosanskohercegovačko pravosuđe, organi gonjenja i sigurnosne agencije odgovorile zadatku suprotstavljanja krivičnim djelima povezanim s terorizmom.

3. METODOLOGIJA

3.1. Prikupljanje podataka

Studija je započela detaljnim čitanjem literature iz studija radikalizacije, nasilnog ekstremizma, empirijskog prava, političkog nasilja i masovnih zločina. Analizirani su sadržaji pravnih, socioloških i psiholoških tekstova koji se mogu dovesti u vezu s fenomenom, uzrocima i socijalnom reakcijom na podršku i učestvovanje u oružanom sukobu, terorističkim i nasilno ekstremističkim grupama te aktivnostima pojedinaca u tom smislu. Na osnovu prethodne literature i dosadašnjeg iskustva istraživanja fenomena stranih terorističkih boraca te čitanja važećeg prava i pravne prakse u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima kreiran je dizajn studije.

Dizajn studije primjenjuje kvantitativni i kvalitativni pristup, što znači da su korištene statističke i narativne metode. Dizajn presjeka nije odabran samovoljom, već potrebama studije da se odgovori na istraživački problem manjkavosti studija u Bosni i Hercegovini te obogate informacije dobivene iz različitih izvora: sudske dokumentacije, praktikanata i znanstvenih istraživanja. Korištenje više metoda može otkloniti potencijalnu pristranost kroz utvrđivanje konzistentnosti rezultata (tj. triangulacija), mogu se osnažiti rezultati (tj. komplementarnost) te dubina i opseg studije (tj. ekspanzija), ali i poboljšanje validnosti instrumentarija, poboljšanje integriteta i značaja studije. Stoga se dizajnom ove studije nastoje otkloniti potencijalni nedostaci korištenja singularnih metoda (Creswell i Plano Clark, 2011; Tashakkori i Teddlie, 2010; Johnson, Onwuegbuzie i Turner, 2007).

Na osnovu analize znanstvene i stručne literature, važećeg prava, bosansko-hercegovačke i inostrane pravne prakse pažljivo su kreirana dva instrumentarija za prikupljanje podataka. Prvi instrument je kodna sveska ili model za unos statističkih podataka iz presuda u softver za statističku analizu IBM SPSS. Analizirane su sve presude Suda Bosne i Hercegovine koje se odnose na terorizam, uključujući i fenomen stranih terorističkih boraca. Unesene su u softver.⁷ Izvršena je logička i tehnička kontrola unesenih podataka kako bi se izbjegle potencijalne greške prilikom unosa podataka. Uneseni su svi predmeti povezani s terorizmom i odlascima na strana ratišta. Prilikom čišćenja baze podataka ostavljeni su samo predmeti povezani sa stranim terorističkim borcima. Ukupno 35 optuženih je uključeno u analizu.⁸

Drugi instrument je polustrukturirani protokol za provođenje intervjua s praktikantima. Praktikanti, primarno iz pravosuđa, iznimno su važan izvor saznanja o pravnoj praksi. Odabrani su oni praktikanti koji imaju najviše iskustva rada u predmetima gdje su postojale određene nejasnoće iz analizirane sudske dokumentacije i na kraju praktikanti koji su bili voljni razgovarati o suđenjima stranim terorističkim borcima. Stoga je svrsishodno uzorkovanje pažljivo planirano,⁹ a obavljani su razgovori¹⁰ u trajanju od najmanje jedan sat.¹¹

Na kraju, vrijedi napomenuti da su pored prikupljanja podataka iz analize sadržaja sudskih presuda i intervjua s praktikantima te statističkih analiza svih predmeta provedene i audio-video analize snimaka suđenja, analize transkripta suđenja i sudske dokumentacije (arhivske građe) te neformalni razgovori sa stručnjacima iz Bosne i Hercegovine i Europe iz oblasti povezanih s fenomenom (empirijske pravne studije, nasilni ekstremizam, terorizam, masovni zločini) o kreiranju dizajna, prikupljanju i analizi podataka.

7 Jedinice analize su pojedinci (optuženi odnosno osuđeni ili oslobođeni), a ne predmeti po sebi.

8 To znači da je čitava populacija, a ne uzorak, uključena u analizu pravnih slučajeva.

9 Kako bi se onemogućilo kontinuirano ponavljanje istih tema tokom razgovora, bilo je smisleno uraditi pažljivo uzorkovanje raznovrsnih i ciljano odabranih pojedinaca da bi se dobili različiti uvidi u iskustva i tumačenja pravne prakse.

10 Razgovaralo se o pravnim pitanjima u konkretnim predmetima, nejasnoćama i kontradikcijama u pravnoj praksi te iskustvima u radu na istragama, optuživanju i glavnim pretresima. Izvan pravnih pitanja razmatrane su poteškoće i prednosti u krivičnim procesima.

11 Kako bi se omogućili otvoreni razgovori o osjetljivim pravnim i drugim pitanjima, učesnicima intervjua su omogućene garancije anonimnosti i sigurnosti podataka. Svi intervjui su anonimizirani, transkribirani u elektronsku formu i arhivirani na sigurni elektronski prostor u skladu s protokolima zaštite podataka (O'Toole i saradnici, 2018).

3.2. Analiza podataka

U analitičkom smislu korištene su deskriptivne softverske statističke analize prikupljenih podataka. Na osnovu statističkog modela opisivana je učestalost varijabli na osnovu prethodno pažljivo kreiranog modela zasnovanog na ranijim znanstvenim i stručnim istraživanjima i izvještajima te važećem pravu i praksi. Drugim riječima, deskriptivnoj statističkoj analizi prethodila je kvalitativna empirijsko-pravna analiza sadržaja sudske dokumentacije i važećeg prava te analiza sadržaja ranijih istraživanja i znanja u smislu izgradnje istraživačkog dizajna i instrumentarija.

U kontekstu unosa podataka u statistički softver vršena je analiza sadržaja sudske dokumentacije. Analiza obuhvata učestalost određenih dimenzija pojave, srednje vrijednosti i bivarijantnu korelaciju.¹² Cilj statističke analize je da sistematizira postojeće podatke o različitim segmentima krivičnog procesa, predstavi ih na elegantan i zanimljiv način te opiše postojeće stanje u sudskoj praksi (Weinberg i Abramowitz, 2008; Witte i Witte, 2017).

Prilikom unosa podataka u statistički softver SPSS vršena je analiza inicijalnog kodiranja. Nakon unošenja podataka izvršene su kontrole kako bi se otklonile potencijalne greške. Tokom kontrole podataka vršeno je rekodiranje inicijalnih kodova analiziranog sadržaja presuda. Cilj kodiranja i rekodiranja analize sadržaja presuda je utvrđivanje sličnosti i razlika u postojećoj sudskoj praksi Bosne i Hercegovine. Na osnovu kodiranog analiziranog sadržaja presuda kreiran je sistem različitih materijalnopравnih, procesnopравnih i dimenzija sankcija.

Na taj način uspostavljeni su preduvjeti za analizu uporedne pravne prakse u Europi.¹³ Istraživačice su analizirale sadržaje sudskih presuda, znanstvene i

12 Urađen je point-biserijalni koeficijent korelacije (rpb). Poseban je oblik Pearsonove korelacije koji se koristi kada je jedna varijabla kvantitativna a druga dihotomna. Drugim riječima, radi se o standardiziranoj mjeri jačine veze između dvije varijable kada je jedna od dviju varijabli dihotomna. Point-biserijalni koeficijent korelacije koristi se kada je dihotomija diskretna ili istinita dihotomija (tj. ona za koju ne postoji osnovni kontinuum između kategorija) (Field, 2017; Tabachnick i Fidell, 2019). Naprimjer, olakšavajuća okolnost porodičnosti: može se biti porodičan ili ne, između toga nema latentnih (polovičnih) mogućnosti. Kalkulacije su pojednostavljene jer su vrijednosti 1 (prisutnost) i 0 (odsutnost) dihotomne. Apsolutna vrijednost rpb snage je: $rpb < 0,3$ ne postoji ili iznimno slaba; $0,3 < rpb < 0,5$ umjerena; $rpb > 0,7$ jaka (Moore, Notz i Flinger, 2013). U korelacijsku analizu uvršteni su svi prvostepeni, drugostepeni i trećestepeni predmeti (N=62). Važno je napomenuti da korelacija ne znači kauzalnost! Dodatno, *outlieri* (tj. odstupajuće ili ekstremne, vrijednosti koje odstupaju od prosjeka) kontrolirane su za provođenje point-biserijalne korelacije. Urađene su provjere pretpostavki za point-biserijalnu korelaciju putem Shapiro-Wilkovog testa normalnosti i Levenovog testa jednakosti varijanse. Također izvršene su inspekcije autokorelacije putem Durbin-Watsonovog testa. Autokorelacija je karakteristika podataka u kojoj se korelacija između vrijednosti istih varijabli zasniva na povezanim objektima. U metodološkom smislu, ispunjene su pretpostavke za provođenje analize.

13 Margareta Ana Baksa i Margareta Blažević demonstrirale su iznimne istraživačke i analitičke sposobnosti te omogućile značajan doprinos ovoj studiji analizom inostrane pravne prakse.

stručne članke o pravosudnoj praksi u slučajevima stranih terorističkih boraca. Nakon toga izvršene su komparacije s pravnom praksom u Bosni i Hercegovini. Dodatno, analiziran je sadržaj sudskih arhiva kako bi se dobili dodatni uvidi u pravne i činjenične stvari. Analiza sudske dokumentacije omogućava detaljne uvide u krivične procese koji se inače ne bi mogli otkriti samom kvalitativnom analizom sudskih presuda. Stoga je analiza sudske dokumentacije vršena tek nakon analize sadržaja presuda i statističke analize (pogledati Neuendorf, 2002; Krippendorff, 2018).

Analizirani su i snimci suđenja kroz sistem kvalitativnog kodiranja audio-video sekvenci. Cilj audio-video analize zasnovan je na pretpostavci da opserviranje krivičnih procesa u "stvarnim" uvjetima može omogućiti šareniju sliku pravnih, ideoloških i ponašajnih dimenzija koje mogu omogućiti značajne uvide, a inače se ne mogu dobiti isključivom analizom presuda i arhiva suda, a koje neka da nije moguće utvrditi intervjuiranjem praktičara (pogledati npr. Knoblauch, Tuma i Schnettler, 2014; Asan i Montague, 2014; Tuma i Schnettler, 2019). Snimci suđenja su pregledani i analizirani, postupak je ponovljen dva puta kako bi se detektirale značajne sekvence za ovaj rad. Određeni dijelovi snimaka su ekstrahirani i interpretirani.

Na kraju provedeni su intervjui s praktikantima. Analiza intervjua provedena je nakon detaljnog kreiranja protokola za provođenje intervjua, a koji je podrazumijevao analizu sadržaja znanstvene i stručne literature te važećeg prava i sudske prakse. Provođenje intervjua dodatno osnažuje rezultate studije jer omogućava lične i profesionalne uglove u dosadašnju praksu suđenja stranim terorističkim borcima. Također omogućava dodatne informacije koje nije moguće dobiti drugim korištenim metodama. Inicijalno kodiranje intervjua vršeno je tokom provođenja intervjua i transkripcije u elektronskom formatu. Kodirani su elementi koji nadopunjavaju i otkrivaju nove informacije o suđenjima stranim terorističkim borcima. Kodovi su provjeravani između istraživača kako bi se osigurala pouzdanost u interpretaciji podataka.

4. SUĐENJA STRANIM TERORISTIČKIM BORCIMA U BOSNI I HERCEGOVINI: REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Sud, Tužilaštvo i odbrana

Sud Bosne i Hercegovine (Sud) nadležan je za procesuiranje krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Kada je riječ o nadležnosti za procesuiranje krivičnih djela masovnih zločina, suđenja u Siriji i Iraku nisu moguća, a (stalni) Međunarodni krivični sud ima ograničene mogućnosti. Problemi s jurisdikcijom po načelu komplementarnosti¹⁴ jer Sirija i Irak nisu članice (pogledati Konforta i Munivrana Vajda, 2014) izuzev u slučajevima kada se mogu optužiti pojedinci iz država potpisnica Statuta Međunarodnog krivičnog suda, ali te države (npr. Ujedinjeno Kraljevstvo) već su započele nacionalne krivične procese, zbog čega se Međunarodni krivični sud ne može uplitati. Jurisdikcija Međunarodnog krivičnog suda putem Vijeća sigurnosti je problematična zbog mogućnosti veta stalnih pet članica (Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Kina i Rusija) (pogledati Mudrić, 2006; Krapac, 2011). Ako

¹⁴ Komplementarnost je regulirana odredbama Rimskog statuta o prihvatljivosti predmeta. Sama komplementarnost sadrži daljnji test koji se sastoji od dva koraka. Sud prvo mora utvrditi da li je u nekoj državi u toku istraga ili krivično gonjenje ili je istraga ili krivično gonjenje postojalo u prošlosti (tzv. postupak zahtjev); i samo kada je odgovor na ovo pitanje pozitivan, da li je istražna ili tužilačka država voljna i sposobna da istinski provede postupak. Ako nije u mogućnosti ili ne želi, slučajevi su prihvatljivi pred Međunarodnim krivičnim sudom. U praksi, komplementarnost je ispunjena kontroverzama (pogledati Konforta i Munivrana Vajda, 2014).

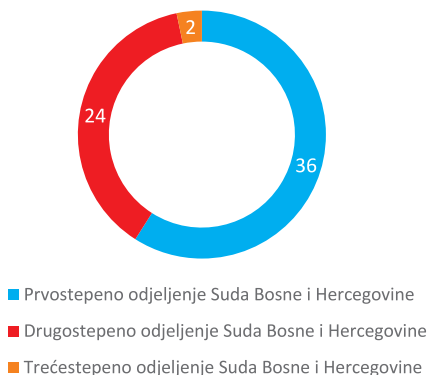
bi se fokusiralo samo na zločine pripadnika terorističkih organizacija kao što su Islamska država Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra, te isključilo procesuiranje pripadnika sirijske vlade i snaga, to bi onda značilo selektivnost i problematičnost za legitimitet suda. Dodatno, dosadašnji prijedlozi za uspostavljanje hibridnog/mješovitog krivičnog suda za procesuiranje pripadnika Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra nisu naišli na značajnu podršku. Pored problematičnih suđenja za terorističke aktivnosti na prostoru gdje su krivična djela izvršena (Irak i Sirija), brojne države provode krivične procese protiv vlastitih državljana ili po načelu univerzalne jurisdikcije u slučajevima masovnih zločina.

Na tlu Europe najučestalije procesuiranje stranih terorističkih boraca je u Njemačkoj, Francuskoj, Belgiji, Finskoj i Nizozemskoj. Naprimjer u Nizozemskoj se po načelu univerzalne jurisdikcije procesuiraju pojedinci koji se nalaze na teritoriji države, a u Njemačkoj su prostorne restrikcije znatno manje, pa je i lakše provoditi istrage i procesuirati pojedince (de Hoon, 2022). U Bosni i Hercegovini 35 optuženih je procesuirano.

Kao što je ranije navedeno, do danas se iz Sirije i Iraka u Bosnu i Hercegovinu vratilo nešto manje od stotinu osoba (Azinović, 2021b). Iako neki od ovih povratnika, poput djece rođene u stranim ratnim zonama, očigledno nisu predmet krivičnog gonjenja, a tužioci su se također odlučili da ne procesuiraju žene povratnice. O pitanju da li žene koje su putovale u Siriju i Irak treba da budu predmetom krivičnog gonjenja detaljnije se govori u sljedećem odjeljku, ali do sada su upravo muškarci povratnici u Bosnu i Hercegovinu optuženi za djela u vezi sa borbama protiv stranih terorista. Tužioci su također optužili neke potencijalne (ali neuspjele) strane terorističke borce, neke koji su regrutirali i mobilizirali strane terorističke borce da napuste Bosnu i Hercegovinu, ali i neke koji su podržavali cilj terorističkih grupa u Siriji i Iraku iz Bosne i Hercegovine (uključujući oslobođenu ženu koja se suočila s krivičnom gonjenjem u ovim slučajevima). Prikaz 1. (ispod) demonstrira ukupan broj donošenih presuda na svima instancama: 36 pred Prvostepenim odjeljenjem, 24 pred Drugostepenim odjeljenjem i dva pred Trećestepenim odjeljenjem Suda Bosne i Hercegovine.

Sudska nadležnost

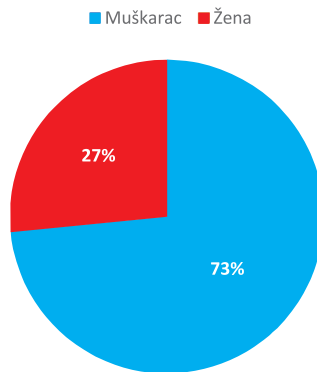
Prikaz 1. Učestalost predmeta po instanci

Sudije i sutkinje su zastupljeni u tročlanim vijećima, izuzev procesa putem sporazuma o priznanju krivnje gdje je odlučivao sudija za prethodno saslušanje. Određene sudije su zastupljenije kao predsjednici i predsjednice vijeća, a manje kao drugi ili treći članovi vijeća. Sudije i sutkinje s iskustvom rada na samo jednom predmetu za krivična djela povezana sa stranim terorističkim borcima gotovo da ne postoje.

Ovakva praksa Suda Bosne i Hercegovine prije svega demonstrira kapacitetsku i profesionalnu stručnost i mogućnost relativno brze prilagodbe na nove sigurnosne izazove i inkriminacije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, ali je i indikator neupitnog kapacitetskog integriteta. Međutim, specijalizacija sudija i sutkinja u radu na predmetima povezanim s terorizmom treba biti dobra praksa koja prevenira pokušaje da se naruši vladavina prava i pravičnost te da se zaštite pojedinci od zastrašivanja i osvete (UNODC, 2009). Iako bi stil pisanja svakog pojedinačnog sudije i sutkinje mogao biti slobodniji, sadržaj presuda i sudske dokumentacije ukazuje na tendenciju sudačke tehničke preciznosti pravnog diskursa. U Engleskoj i Velsu suđenja vezana za terorizam "povjeravaju se kohorti vrlo iskusnih [...] sudaca koji su upoznati s ovim područjem" kako bi se ubrzao rad na predmetima, izbjegle bilo kakve greške koje bi mogle dovesti do pogrešne presude ili ponovnog suđenja, te zbog doprinosa javnom legitimitetu postupka i izricanja kazne (Haddon-Cave, 2021).

Postoji značajna varijabilnost u zastupljenosti sudija i sutkinja u članovima vijeća. Drugim riječima, raznolikost sudija i sutkinja prostire se kroz suđenja za krivična djela povezana sa stranim terorističkim borbama pred Sudom Bosne i Hercegovine. Prikaz 2. (ispod) demonstrira spolnu procentualnu zastupljenost sudija i sutkinja u predmetima. Neovisno o poziciji u vijeću, sudije muškog spola su znatno zastupljenije u sudskim procesima. Bližim gledanjem uloga u sudskom vijeću uočava se tendencija Suda Bosne i Hercegovine ka proporcionalnom zastupanju sudija i sutkinja kao predsjedavajućih sudskog vijeća, dok to nije slučaj s ulogama drugih i trećih članova sudskih vijeća. Nalazi ne sugeriraju da spol ima ikakvu odlučujuću ulogu u profesionalnom pravosudnom rasuđivanju, niti da spolne razlike utječu na konačni ishod i sudsku praksu. Ovi podaci nastoje informirati o učestalosti i značaju ravnopravnog položaja muškaraca i žena, osobito u ulogama predsjedavajućih sudskih vijeća.

SPOLNA ZASTUPLJENOST SUDIJA/SUTKINJA

Prikaz 2. Spolna zastupljenost sudija i sutkinja

Podaci su značajan indikator ravnopravnosti sudija i sutkinja na Sudu Bosne i Hercegovine; pitanje koje odjekuje na specifične načine u slučajevima koji uključuju strane terorističke borbe. Sutkinje kao donositeljice odluka i upravljačice sudskih procesa su u suprotnosti s dominantnim ekstremističkim ideologijama koje žene uglavnom reduciraju unutar okvira tradicionalnog i konzervativnog, naprimjer kao objekte reproduktivnosti, odgajanja potomaka i brige o kućanstvu, nikako kao subjekte koji bi mogli samostalno donositi odluke, osobito ne u primjeni prava (Veljan i Čehajić-Čampara, 2021).

Sutkinje koje predsjedavaju sudskim vijećima šalju implicitnu poruku ne samo optuženim odnosno osuđenim već i drugim (potencijalnim) ekstremistima da će liberalno demokratski pravni poredak omogućiti i zaštititi osnovna ljudska prava, spriječiti diskriminaciju, osobito rodnu. Rodna zastupljenost i osnaživanje žena u pravosuđu ne razbijaju samo predrasude među profesionalcima i profesionalkama koje primjenjuju pravo (Halilović i Huhtanen, 2014), već mogu indicirati (potencijalnim) ekstremistima da će pravni poredak biti zaštićen te da će nasilje biti kažnjeno i da će o tome odlučivati upravo one rodne kategorije koje se percipiraju kao ranjive, pokorne i sekundarne u odnosu na heteronormativne i patrijarhalne standarde ekstremističkih ideologija.¹⁵

Kada se posmatra Tužilaštvo Bosne i Hercegovine (Tužilaštvo), dva tužioca se ističu kao najučestaliji u vođenju krivičnog postupka protiv stranih terorističkih boraca sa 19 odnosno sedam predmeta. Ostali tužioci imaju učestalost od po dva ili jednog predmeta. Savjetodavno vijeće europskih tužilaca je u Mišljenju broj 9. upućenom Odboru ministara Vijeća Europske unije o europskim normama i principima vezanim za tužilaštvo, između ostalog, navelo da specijalizacija tužilaca i tužiteljica u skladu s kompetencijama i motivacijama doprinosi efektivnosti i uspješnom odgovoru na savremene izazove kompleksnog društva (2014, §119; §70; §57; slično u UNODC, 2009; McCoy, 2011; Wright, Levine i Gold, 2021), kakav je i fenomen stranih terorističkih boraca.

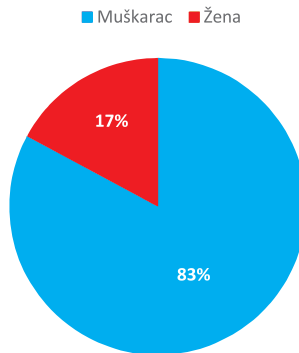
Iako su muškarci i žene gotovo podjednako zastupljeni u vođenju krivičnih procesa u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima, žene imaju iznimno mali udio u radu na predmetima (6) u odnosu muškarce (29). Prikaz 3. (ispod) pokazuje spolnu procentualnu zastupljenost tužilaca i tužiteljica. Rezultati ne nalažu, nužno, da biti *dominus litis* u krivičnom postupku znači biti muškarac, odnosno da se radi o specifičnom rodnom položaju. Naprotiv, nalazi ukazuju na rasprostranjenost spola u krivičnim predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima pred Sudom Bosne i Hercegovine. Fenomen stranih boraca je svakako takav izazov, kao i terorizam u širem smislu. Pravna komora za terorizam u Engleskoj i Velsu nudi model za dovođenje ovog mišljenja do ostvarenja. Sastoji se od odabrane grupe (oko 20) specijaliziranih praktičara koji imaju najveću sigurnosnu provjeru kako bi pristupili svim relevantnim

15 Na osnovu analize propagande Islamske države Irak i Sirija na engleskom jeziku, Ingram (2021) otkrio je da postoji pet reprezentacija žene, i to tri unutargrupna arhetipa – "podržavateljka", "majka, sestra ili supruga" i "borkinja" – te dva izvangrupna arhetipa – "žrtva" i "koruptorka" – pomoću kojih se pozivaju žene da adaptiraju identitete u skladu s unutargrupnim arhetipovima.

obavještajnim podacima i koji surađuju ruku pod ruku sa specijalnim policijskim jedinicama i obavještajnim agencijama (Haddon-Cave, 2021).

Osnovna premisa nije da tužilac preferencijalno mora biti određenog spola, niti da treba tragati za savršenim balansom između spolne zastupljenosti, već da predmetima valja upravljati u odnosu na iskustvo rada na predmetima i specijalizaciju, ličnu motiviranost i uspješnost tužilaca u radu na kompleksnim i srodnim predmetima (npr. terorizam, ratni zločini). Kvantitet, odnosno kvote tužilaca i razne poteškoće u radu, kako je to ranije u drugim slučajevima uočeno (Korner, 2016, 2020), ne bi trebao biti pretpostavka i poželjno je da se ukloni s ciljem efektivnijeg rada tužilaca i tužiteljica u predmetima protiv stranih terorističkih boraca.

SPOLNA ZASTUPLJENOST TUŽILACA/TUŽITELJICA

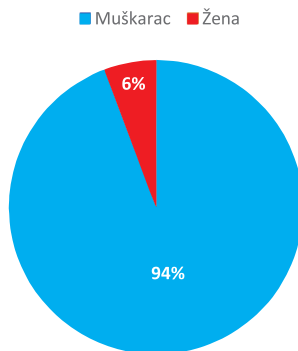

Prikaz 3. Spolna zastupljenost tužilaca i tužiteljica

Spolna zastupljenost branitelja i braniteljica prikazana ispod (Prikaz 4) sugerira na disproportionalnost u odabiru ili dodjeli branitelja ili braniteljica u krivičnom postupku. Moguće je da su muškarci i dalje dominantni u advokaturi (Halilović i Huhtanen, 2014). Dodatno, kao što je ranije navedeno, ideologije nasilnog ekstremizma imaju tendenciju da diskriminiraju i/ili viktimiziraju ženu (Veljan i Čehajić-Čampara, 2021; Pearson, 2018; Ispahani, 2016), pa se mogu zaključiti razlozi dominacije branitelja u krivičnim postupcima protiv stranih terorističkih boraca. Samo dvije braniteljice su zastupale optužene u dva zasebna predmeta.¹⁶

¹⁶ U predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Emira Hodžića" (2015) braniteljica je zastupala optuženog

SPOLNA ZASTUPLJENOST BRANITELJA/BRANITELJICA

Prikaz 4. Spolna zastupljenost branitelja i braniteljica

Kao što je ranije navedeno, ovakvi nalazi ne impliciraju da odbranu trebaju zastupati isključivo muškarci ili žene, niti da postoje određene razlike između muškaraca i žena, već da ideološki, pragmatični odnosno pravno-tehnički razlozi odabira branitelja definiraju zastupljenost advokata. Većina advokata (15) je u odvojenim slučajevima, dakle zasebno, zastupala jednog optuženog, tri advokata u zasebnim predmetima su zastupala po dva optuženika, a jedan advokat u zasebnim predmetima je zastupao tri optužena, dok je jedan advokat u zasebnim predmetima zastupao 11 optuženih.

Iznimno mala zastupljenost pojedinih advokata, odnosno izraženija učestalost jednog advokata (zastupao 11 optuženih) i nešto manja zastupljenost drugog advokata može sugerirati potencijalne razloge odabira branitelja, kao što je određeni intenzitet povjerenja optuženih prema određenim advokatima, braniteljsko razumijevanje ekstremističkih ideologija kojima optuženi pripadaju ili eventualno iskustvo rada branitelja na istim ili srodnim predmetima (npr. ratni zločini, terorizam). Naprimjer, u predmetu protiv Jahje Vukovića optuženi tvrdi da je pozvan kao svjedok u drugim predmetima (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Sene Hamzabegović), ali da se plaši samoinkriminacije jer ne zna pravo i ne poznaje zakone, pa moli Sud da mu dodijeli pravnog savjetnika, advokata Senada Dupovca, koji je učestalo imao ulogu branitelja u

---

odnosno osuđenog i predmet je okončan sporazumom o priznanju krivnje i kaznom zatvora u trajanju jedne godine zbog pridruživanja stranim terorističkim formacijama, dok je u predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih" (2016) braniteljica zastupala prvooptuženog Enesa Mešića, a postupak je okončan pravosnažnom kaznom u trajanju od tri godine zatvora za organiziranje terorističke grupe.

predmetima, "jer u njega ima(m) povjerenje" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, 2021, ročište glavni pretres).

4.2. Optuženi

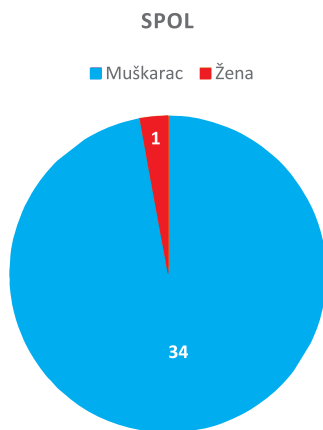
U vrijeme pisanja ovog rada, do juna 2022. godine, ukupno 35 osoba je procesuirano zbog krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim formacijama, konkretno Islamskom državom Irak i Sirija i Džabhat al-Nusrom, koje su tokom 2013. godine listirane kao terorističke grupe od Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija u skladu s rezolucijama Ujedinjenih nacija (pogledati United Nations, Security Council Consolidated List, 2022, ili predmete npr. Tužilaštvo protiv Jasmina Keserovića, 2021). Karakteristike optuženih uključuju sociodemografske i kriminološkijske dimenzije o optuženim. Izuzev pravosnažno oslobođenih, načelno se može govoriti o profilu stranih terorističkih boraca koji je deriviran iz presuda. Zanimljivo je da su karakteristike optuženih prema procentualnoj učestalosti poprilično slične optuženim za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid u Bosni i Hercegovini (pogledati Buljubašić i Hola, 2019; za uvide u motivaciju uporediti s Dawson, 2021; Kovač, Storr, Bećirević i Azinović, 2019; Azinović i Jusić, 2015, 2016).

4.2.1. Spol

U skladu s Prikazom 5. (ispod) suđenja za krivična djela povezana sa stranim terorističkim borcima uglavnom su tretirala muškarce. Ukupno 34 muškarca i jedna žena bili su optuženi. Nalazi impliciraju, prema tome, da se Tužilaštvo Bosne i Hercegovine uglavnom fokusira na muškarce. Muškarci su i na tlu Europe najčešće procesuirani i osuđeni za krivična djela povezana sa stranim terorističkim borcima (Rekawek i saradnici, 2019), dok žene čine mali udio procesuiranih (The Genocide Network, 2020). Naprimjer, u Ujedinjenom Kraljevstvu i Njemačkoj žene su procesuirane za ugrožavanje sigurnosti djeteta zbog odvođenja u ratnu zonu.

Postoji nekoliko objašnjenja za ovo, uključujući pragmatična pravna razmatranja kao što su dokazi dostupni tužiocima, ali i individualni stavovi i pretpostavke o muškarcima i ženama u kontekstu borbi u inostranstvu koje mogu utjecati na odluke o optužbama i do toga da se gotovo isključivo procesuiraju muškarci. Prethodne studije navode da su rodne pretpostavke o viktimizacijskom iskustvu i motivaciji boravka žena i djevojčica u Siriji pogrešne i opasne

(Duffy, 2018). Stoga je važno raspraviti zašto žene uglavnom nisu optužene u Bosni i Hercegovini i drugdje, prije nego što se fokus stavi na profile procesuiranih muškaraca (i jedne žene) u Bosni i Hercegovini.

Prikaz 5. Spol

Na isti način kao i muškarcima, i ženama je bila atraktivna ideja kreiranja Islamske države. Učestvovala su u kreiranju države terora i bile su aktivni sudionici. Radile su kao nastavnice, medicinske radnice i doktorice, ali i kao regruterke novih članova putem društvenih mreža i komunikacije u virtuelnom prostoru, targetirajući ranjive na radikalizaciju zbog socioekonomskih i emocionalnih stanja, naprimjer kroz kampanje na npr. *Twitteru*, *Tumblr*, *Kiku*, *Facebooku*, *WhatsApp* i *Ask.FM*-u. Čak i gore, neke žene su služile u militantnim jedinicama al-Khansaa brigade, svojevrsne policije morala (*hisbah*) osnovane 2014. godine za kontrolu žena (i drugih) u zajednici.

Uloga žena na teritoriji Siriji i Iraka pod kontrolom terorističkih organizacija mijenjala se nakon gubitka teritorije i ljudstva. Razmatranja korištenja žena kao samostalnih samoubilačkih teroristkinja ili učesnica u oružanim sukobima više nisu bila upitna; vjeruje se da je na hiljade žena učestvovalo u borbama. Trenutno je teško procijeniti da li su žene uključene u borbe i terorističke aktivnosti zbog očajnog nastojanja da se podrže muškarci, strani teroristički borci, i u vojnom smislu održi Islamska država. Žena koja je procesuirana u Njemačkoj, naprimjer, pridružila se ženskom bataljonu 2017. godine, očigledno na muževo

insistiranje, ali s obzirom na to da je u to vrijeme bila u odmakloj trudnoći, radila je samo kao vozač (Higher Regional Court of Düsseldorf, 2020).

U svakom slučaju, žene su popunjavale brojne značajne pozicije u terorističkim organizacijama, uključujući logistiku, propagandu i regrutiranje. Žene su nastojale ostvariti aktivnije uloge u ostvarivanju ciljeva terorističke organizacije, zbog čega je nužno ne zanemarivati takve uloge, te ne biti zamagljen percepcijom žrtava, već prihvatiti učestvovanje žena – počiniteljki, saučesnica i ratnica – kao legitimnu mogućnost (Pokalova, 2020; Carter, 2013; Speckhard i Yayla, 2015; Chowdhury Fink, Zeiger i Bhulai, 2016; Gan, Neo, Chin i Khader, 2019; Fullmer, Mizrahi i Tomsich, 2019).

U pravnom smislu problem predstavljaju granice krivične odgovornosti za bilo kakvu podršku terorističkoj organizaciji u Siriji i Iraku. Dolazak u državu terora i doprinos svakodnevnom životu mogao bi ulaziti u granice krivične odgovornosti. Pravna praksa i dosadašnja znanja, međutim, ograničavaju ulogu žene na stranim ratištima kao gotovo isključivo inferiorne, naivne i viktimizirane (Bloom i Lokmanoglu, 2020) iako su mnoge imale brojne uloge povezane s krivičnim djelima terorizma. Činjenica je da su terorističke grupe u Siriji i Iraku bile manje otvorene prema ženama, one su bile percipirane primarno kao majke i sestre, ali se takva uloga mijenjala u skladu s logističkim potrebama koje su uključivale ogromne gubitke u ljudstvu, urušavanje sistema upravljanja i mogućnosti da žene mogu biti gotovo neprimjetne za razliku od muškaraca (Pokalova, 2020).

Žene iz Bosne i Hercegovine, povratnice iz Sirije i Iraka, mogu se podijeliti u tri tipa: one koje izražavaju snažna mišljenja protiv Islamske države Irak i Sirija; one koje izražavaju razočarenje Islamskom državom, ali podržavaju halifat odnosno državu zasnovanu na islamu; i one visoko predane Islamskoj državi. Stoga se predlaže da se provode pažljive procjene rizika i prijetnji kako bi se provodili procesi resocijalizacije i reintegracije. Treba naglasiti, međutim, da su mnoge žene povratnice nakon određenog vremena provedenog na prostoru pod kontrolom Islamske države Irak i Sirija ili Džabhat al-Nusre, uslijed loših iskustava i loših životnih uvjeta, postale razočarane, a njihova posvećenost je postepeno opadala. Dezangažman¹⁷ ili odvajanje velike većine žena započeo je

17 Većina ljudi koji se pridruže nasilnim ekstremističkim aktivnostima u konačnici ih napuste. Ekstremizam ostavlja zdravstvene, društvene i ekonomske posljedice po pojedinca, ali i narušava odnose i sigurnost u zajednici. Iako je ključno dezangažirati pojedince i zajednice i uključiti ih u društvenu svakodnevnicu, ne postoje jedinstveni programi dezangažmana. Iako dezangažman nije "ogledalo" radikalizacije, postoje određene veze između iskustva započinjanja i napuštanja (exit) ekstremizma. Dezangažman može uključivati potpuno raskidanje s društvenim normama, vrijednostima, odnosima i mrežama ljudi, ili djelomično u smislu promjene uloga ili održavanja kontakta s članovima grupe, te održavanje vrijednosti, normi i uvjerenja (Barrelle, 2015).

već u Siriji, ali to ne znači nužno odbacivanje ideologije ekstremizma (Perešin, Hasanović i Bytyqi, 2021).

Nalazi, međutim, ne tvrdi da svaka povratnica sa stranih ratišta treba biti procesuirana, već da postoji mogućnost da su žene imale značajnu ulogu i doprinos terorističkim organizacijama u Siriji i Iraku. Iako ideologije ekstremizma uglavnom impliciraju da je muškarac ratnik, a žena skrbnica i ranjiva (Veljan i Čehajić-Čampara, 2021), nije isključeno da žene imaju značajan doprinos nasilnim ekstremističkim ili terorističkim grupama. Sve je češće primjećivanje da politike protiv stranih terorističkih boraca trebaju osigurati da odgovori na prijetnje i iza-zove koje predstavljaju strani teroristički borci nisu zasnovani na rodnim stereotipima, već na dokazima koji odražavaju različite uloge žena i muškaraca, dječaka i djevojčica i mladih odraslih osoba. Rekrutacija koja cilja na žene i djevojčice je poznata, i nekada je provode žene, ali se i dalje vodi pogrešnim rodnim pretpostavkama o ženama kao pasivnim akterima i žrtvama, a ne kao subjektima koji su imali doprinos u krivičnom djelu.

Činjenica je da su žene i djevojčice imale doprinos terorističkim organizacijama i da su eventualno učestvovala u zločinima, ali ne treba gubiti iz vida da su ujedno bile izložene eklatantnim kršenjima ljudskih prava, kao što je prisilni brak, trgovina ljudima i seksualno nasilje. Nužno je naglasiti da je ovo jedan od razloga koji dodatno komplicira procesuiranje žena povratnica. Uistinu, bilo kakav doprinos ne bi trebao biti procesuiran. Procesuiranje ne treba temeljiti samo na vezama kao što su porodične (npr. roditeljske, pedagoške) i bračne (npr. supružničke), niti zbog slanja malih iznosa novca koje su majke slale djeci, jer predstavlja prekomjerni doseg krivičnog zakona s rodnom dimenzijom.

U konačnici, traumatska iskustva brojnih žena i djevojčica unutar terorističkih organizacija znači da mogu biti smatrane žrtvama i počiniteljima. Ova dvostruka realnost se ne smatra uvijek olakšavajućom ili oslobađajućom, međutim, kao u široko poznatoj odluci Višeg suda u Ujedinjenom Kraljevstvu da se Shamimi Begum oduzme državljanstvo, uz pretpostavku da njen status žrtve nije transformirao prijetnju koja je prisutna u zemlji (Begum v. Secretary of State for the Home Department, 2020).¹⁸ U Bosni i Hercegovini, gdje su neke žene povratnice godinama dobijale opsežnu kontinuiranu brigu od pružalaca psihosocijalnih usluga, praktičari iz prve ruke izvještavaju da su se ove žene voljno i kooperativno

¹⁸ Ova praksa je relativno česta u Ujedinjenom Kraljevstvu, gdje su odredbe koje dozvoljavaju lišavanje državljanstva u slučajevima teških zločina proširene 2014. godine i gdje su najmanje 172 osobe lišene državljanstva samo od 2010. godine (Bolhuis i van Wijck, 2020).

uključile u programe reintegracije i resocijalizacije; i dok je još uvijek važno redovno se baviti procjenom prijetnje svake osobe koja se nije u potpunosti odvojila od ekstremističkih ideologija, nema naznaka da žene koje su se do sada vratile predstavljaju bilo kakvu terorističku prijetnju (Azinović, 2021b).

Osnaživanje žena se u Bosni i Hercegovini pokazalo kao najsnažniji faktor otpornosti na radikalizaciju (Atlantic Initiative, 2018). Pristupanje ženama povratnicama kao žrtvama, koje su često roditelji, podrazumijeva medicinski i psihološki tretman i rehabilitaciju viktimiziranih te rodno osjetljive obuke za praktikante (Duffy, 2018); ključno je za prekidanje začaranog kruga, odnosno međugeneracijskih efekata nasilnog ekstremizma u porodicama. Kako naglašava sudija Branko Perić, u računici koristi i štete u procesuiranju žena prevladava šteta za žene koje nisu učestvovalе u borbama, te da treba imati razumijevanja da mnoge, ako ne i sve, imaju djecu (BIRN, 2019).

Otklanjanje (nasilno) ekstremističkih uvjerenja uglavnom se ne može postići kažnjavanjem, već sveobuhvatnim vanpravosudnim tretmanom (npr. socijalnim programima resocijalizacije, aktivnostima u povratničkim zajednicama) (BIRN, 2019). Kako Bosna i Hercegovina evoluira od pristupa prevenciji i intervenciji na nivou cijele države u pristup cjelokupnog društva, ovi vanpravosudni mehanizmi se mogu i trebaju razvijati i proširivati (Azinović, 2021b). Bivši načelnik Odjeljenja za borbu protiv terorizma Federalne uprave policije Anes Čengić istakao je da, pored žena povratnica, mnogo veću pozornost treba posvetiti djeci¹⁹ (BIRN, 2019).

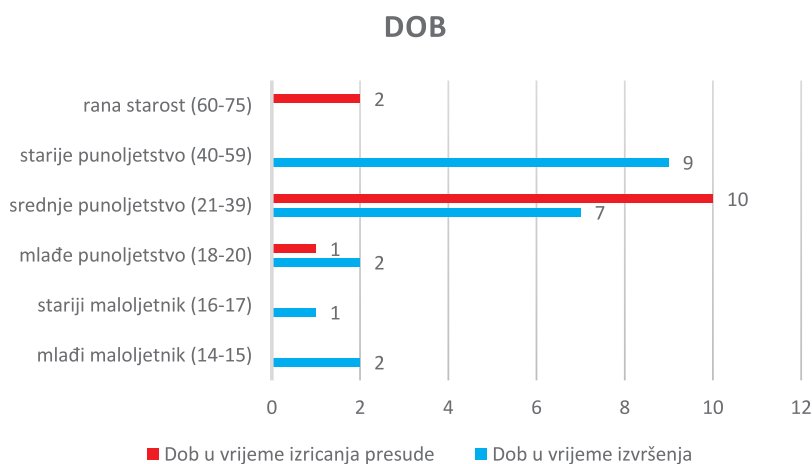
4.2.2. Dob

Optuženi različite dobi u vrijeme izvršenja krivičnog djela i u vrijeme suđenja su zastupljeni u krivičnim procesima (Prikaz 6, ispod). Na tlu Europe, većina procesuiranih i počinitelja su mlade punoljetne osobe u dobi od oko 30 godina (Rekawek i saradnici, 2019). Iako konkretni podaci o dobi nisu bili dostupni u sudskim spisima za 14 od 35 optuženih, najmanje tri optužena su počinila krivična djela kao maloljetnici, a procesuirani su kao punoljetne osobe. Dva od ovih optuženih su bila u srednjoj odrasloj dobi kada su donesene presude u njihovim predmetima, a treći je bio u mlađoj odrasloj dobi.²⁰

19 Rad s porodicama i djecom iznimno je zahtjevan izazov ne samo u kontekstu krivičnih procesa već i u smislu reintegracije (o smjernicama za postupanje pogledati Radicalisation Awareness Network, 2017).

20 Postoje brojna znanstvena i stručna shvaćanja dobnog kategoriziranja, ali za potrebe ovog istraživanja dozna kategorizacija je adaptirana i zasnovana na važećim pravnim odredbama i znanstvenim studijama o dobi. Krivični

Za razliku od složenosti koje nastaju u procesuiranju žena povratnica iz Sirije i Iraka, pravosudni profesionalci moraju uzeti u obzir različite konfliktne faktore prilikom donošenja presude u slučajevima u kojima su strani teroristički borci počinili krivična djela kao maloljetnici. Naprimjer, pitanja kako ostvariti određene ciljeve kažnjavanja moraju biti izvagana u kontekstu specifičnog položaja maloljetnika u vrijeme izvršenja krivičnog djela, uzimajući u obzir njihov potencijalni defektni razvoj i narušeno blagostanje. Dešava se da su osobe u maloljetničkoj dobi odvedene u Siriju, a odrasle su u porodici i prostoru u kojem je normalizirano svakodnevno nasilje, ekstremizam i teror. Mnogi su traumatizirani i u njihovom najboljem interesu (i interesu šire zajednice, dugoročno) možda nije izricanje punitivnih mjera.

Prikaz 6. Dob

Među optuženim za koje su bili dostupni podaci o dobi najmlađa osoba u vrijeme izvršenja krivičnih djela imala je 15 godina, a najstarija 56 godina. Najmlađa osoba u vrijeme donošenja sudske odluke imala je 18 godina, a najstarija 75 godina. Najučestalija dob u vrijeme izvršenja krivičnog djela i izricanja presude je 40 godina. Osobe su najčešće kao stariji punoljetnici (9) i srednji punoljetnici (7)

---

zakoni u Bosni i Hercegovini prave jasnu dobnu razliku između mlađih maloljetnika (dob od 14 do 16 godina) i starijih maloljetnika (od 16 do 18 godina). Na djecu (13 godina i manje) se – prema međunarodnim standardima i važećem pravu u Bosni i Hercegovini – ne mogu odnositi odredbe krivičnih zakona u smislu odgovornosti. Mlađi punoljetnici su osobe koje imaju od 18 do 21 godinu. Uvidom u znanstvenu literaturu (Kogan, 1979; Reker, Peacock i Wong, 1987; Maung, 2021) o dobi i starenju (npr. psihologija, sociologija) izvedene su daljnje kategorizacije na srednje punoljetnike (od 21 do 40 godine), starije punoljetnike (od 40 do 60 godine), ranu starost (od 60 do 75 godine) i kasnu starost (od 75 godine nadalje).

izvršile krivična djela, dok su srednji punoljetnici najučestaliji (10) u vrijeme izricanja presude.

Iako se čini da je dobna razlika između vremena izvršenja i vremena donošenja odluke paradoksalna, može se objasniti rasprostranjenim sporazumima o priznanju krivnje, relativno kratkim trajanjima krivičnog postupka i nedostajućim podacima o dobi u određenim slučajevima.

Ovakvi nalazi nude indikatore kriminalne trajektorije osuđenih za krivična djela povezana s terorizmom. Studije koje su analizirale kriminalne karijere iz pravosudnih spisa sugeriraju da se krivična djela uobičajeno čine tokom maloljetništva i ranog punoljetstva, a zatim postepeno iščekavaju ulaskom u odraslu dob, odnosno dolazi do odustajanja ili ispresijecanog odustajanja od kriminalnih karijera. Iznimno mali udio nastavlja kriminalnu karijeru, čime postaju karijerni kriminalci (pogledati Buljubašić, 2022, 2020, 2019a; Simović i Kuprešanin, 2020; Doležal, 2009). Rezultati ove studije sugeriraju suprotno. Kriminalne karijere stranih terorističkih boraca počinju iznimno kasno, nakon 21 godine, a izuzetak su osobe koje su porodice u maloljetničkoj dobi odvele u Siriju.

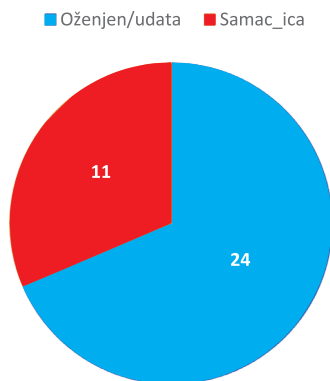
Djeluje da su kasni starteri kriminalnih karijera karakteristični za terorizam i srodna krivična djela (npr. pridruživanje stranim paravojnim formacijama), te s veoma kratkim trajanjem i upornosti u procesu izvršenja krivičnog djela (tj. tipovi kriminalnih karijera). Kasni start se može objasniti relativno dugotrajnom postepenom i kumulativnom radikalizacijom, potrebama stranih terorističkih formacija za regrutacijom, individualnim dobnim i drugim mogućnostima te individualnom razvojnom sposobnosti da se donese i izvrši odluka o odlasku na strano ratište (slično u Nivette, Eisner i Ribeaud, 2017; Nivette i saradnici 2021a; Nivette i saradnici 2021b; Mattsson i Johansson, 2019; Perry, Wikström i Roman, 2018; Ozer i Bertelsen, 2020). Navedena, empirijski utemeljena tipologija kriminalnih karijera stranih terorističkih boraca (tj. kasni starteri, kratka duracija i visoka upornost) nije ultimativna. Studija je ograničena na osobe koje su procesuirane u Bosni i Hercegovini, ali služi kao pokazatelj još jedne specifičnosti karakteristika optuženih stranih terorističkih boraca na suđenjima u Bosni i Hercegovini.

4.2.3. Bračni status

Dok podaci o dobi nisu bili dostupni za neke optužene, podaci o braku su bili cjelovitiji (pogledati Prikaz 7, ispod). Optuženi su najčešće oženjeni/udata (24),

uključujući jedinu optuženu (ženu), dok su ostali u statusu samaca (11). Iz sudskih spisa se može utvrditi da nije bilo od određujućeg značaja da li su optuženi bili u braku prije, u vrijeme ili nakon izvršenja krivičnih djela, već samo da postoji izjašnjenje optuženog o bračnom statusu, koje je u nekoliko slučajeva korišteno kao olakšavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne. Moguće je i da bračni status iz sudskih spisa nije adekvatan za interpretaciju. Tako, naprimjer, postoji mogućnosti da su se pojedine osobe izjasnile kao samci a da su u braku zasnovanom na šerijatskom pravu ili da su optuženi stupili u brak s više partnera, ali da se o tome nisu izjasnili zbog mogućnosti samoinkriminacije.

BRAČNI STATUS

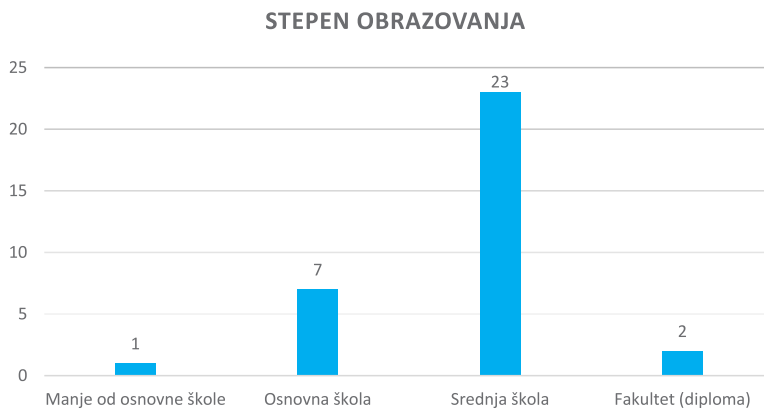

Prikaz 7. Bračni status

Interesantno, nema udovaca/udovica, vanbračnih partnera/partnerica i razvoda među optuženim. Moguće je da se radi o refleksiji ideologije ekstremizma koja metafizički uzdiže brak i porodicu te ograničava sljedbenike ideologije na konzervativne vrijednosti i rigidna pravila koja ne poznaju uobičajene razvode i vanbračne zajednice. Međutim, s obzirom na sredinu iz koje su se ovi optuženi vratili, primjetan je nedostatak udovaca među njima. Ovo se može povezati s pluralitetom partnera (žena) koji uživa većina muškaraca u "Islamskoj državi", što može značiti da gubitak žene ne podrazumijeva da muškarac postaje udovac. Moguće je, naravno, i da niko od ovih optuženika nije izgubio partnera na stranim ratištima ili drugdje.

4.2.4. Stepen obrazovanja

Optuženi su najčešće obrazovani i pismeni (Prikaz 8, ispod). Ukupno 23 ima završenu srednju školu. Iz presuda se ne može zaključiti da li se radi o četverogodišnjim ili trogodišnjim školama, te da li i u kojoj mjeri su vještine stečene tokom specijaliziranog školovanja (npr. mašinstvo, energetika) korištene u činjenju krivičnih djela, odnosno u procesu stvaranja i podržavanja terorističkih organizacija. Među sedam optuženih koji su završili samo osnovnu školu ili nisu stekli nikakvo obrazovanje vjerovatno su i maloljetnici koje su njihove porodice odvele u Siriju. Za dva optuženika ne postoje podaci o obrazovanju. Svaki peti optuženik ima završenu osnovnu školu ili nije školovan uopće.

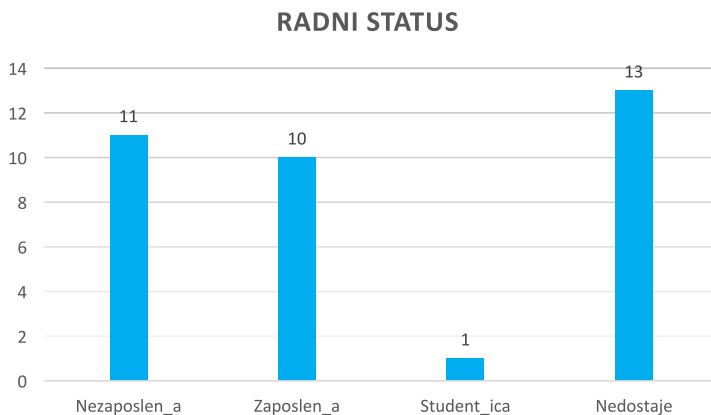

Prikaz 8. Stepen obrazovanja

Na tlu Europe strani teroristički borci imaju tendenciju da budu slabije obrazovane osobe (Rekawek i saradnici, 2019). Ali niži stepen obrazovanja ili neobrazovanost ne mora značiti veće rizike za radikalizaciju (Atlantic Initiative, 2018), a ovi nalazi potvrđuju da je to slučaj i s osobama koje su povezane s odlascima na strana ratišta. Uistinu, Fatih Hasanović, optužen za organiziranje terorističke grupe i podršku građanima Bosne i Hercegovine za odlazak u Siriju, ima dovršeno fakultetsko obrazovanje tjelesnog odgoja, i to menadžmenta u sportu, a poznati vođa ekstremističke zajednice Husein Bilal Bosnić stekao je obrazovanje na teološkom fakultetu u Jordanu.

4.2.5. Radni status

Pravosudna praksa ne posvećuje mnogo pozornosti prilikom utvrđivanja radnog stanja optuženih. Uglavnom se radno stanje povezuje s ekonomskom sposobnosti za snošenje troškova krivičnog postupka. Prema tome, uglavnom nije poznato jesu li optuženi bili zaposleni u vrijeme izvršenja krivičnog djela, kojom profesijom su se bavili i koliko su približna njihova primanja prosječnoj plati ili barem zadovoljenju potreba u skladu s potrošačkom korpom. I dok se loše materijalno stanje spominje u određenim slučajevima kao olakšavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne, podaci za 13 od 35 optuženih o zaposlenju nedostaju u sudskim spisima. S druge strane, za optužene za koje postoje podaci gotovo je podjednak omjer zaposlenih (10) i nezaposlenih (11). Nejasno je, međutim, o kakvoj zaposlenosti se radi, kakva je uloga zaposlenosti u radikalizaciji i činjenju krivičnih djela.

Prikaz 9. Zaposlenje

Moguće je da zaposlene osobe uopće nemaju "stabilno" zaposlenje i prihode. Tako se u presudama navodi da je optuženi odnosno oslobođeni Jahja Vuković radnik ili da je Mirel Karajić tehničar drumskog saobraćaja, bez pojašnjenja o tome da li se radi o zaposlenju, i kakvom, ili se pak radi o obrazovanju. U određenim slučajevima navodi se struka i radni status. Naprimjer, optuženi Muharem Dunić je nezaposleni elektroenergetičar. Nije detaljno razmatrano kakvu ulogu radni status i radno iskustvo optuženih imaju u izvršenju krivičnih djela.

Na tlu Europe strani teroristički borci imaju tendenciju da su neuspješni u profesionalnim karijerama, odnosno nezaposleni u vrijeme lišenja slobode, smrti ili protjerivanja iz države porijekla ili boravka. Zaposleni su obavljali uslužne i administrativne poslove, a nekolicina ih je imala status studenta ili studentice (Rekawek i saradnici, 2019). U europskoj praksi, naprimjer njemačkoj, navode se historije optuženih, uključujući porodičnu historiju, radnu biografiju, osobne odnose s drugima te putanje ka radikalizaciji. U Bosni i Hercegovini, zbog nedostatka podataka, ne mogu se iznijeti konačni zaključci o radnom statusu optuženih i eventualnoj relaciji radnog statusa s krivičnim djelom. Izuzetak predstavlja Husein Bilal Bosnić. U iskazu pred Sudom Bosne i Hercegovine i tokom unakrsnog ispitivanja eksplicitno obrazlaže svoj posao kao misionarsko širenje ideologije, za što nije plaćen jer je u suprotnosti s njegovim uvjerenjima (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015).²¹

4.2.6. Ranija osuđivanost

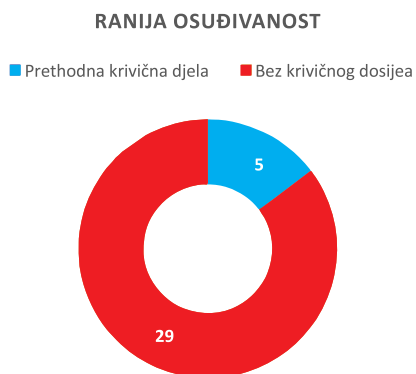
Optuženi za krivična djela povezana sa stranim terorističkim formacijama uglavnom nisu prethodno kažnjavani. Ukupno 29 optuženih nema historiju krivičnih djela. U ovome smislu mnogo su sličniji optuženim za masovne zločine (tj. ratni zločin, zločin protiv čovječnosti i genocid) u Bosni i Hercegovini (Buljubašić, 2017). Nepostojanje ranije osuđivanosti kod nekih optuženih je možda rezultat činjenice da se mnogi strani teroristički borci s registriranim krivičnim djelima nikada nisu vratili niti su vraćeni u Bosnu i Hercegovinu. Za ostale se čini da su "obični" ljudi bez kriminalne historije na koje su lične i kolektivne krize imale transformativan učinak; to su obični, nekriminalni ljudi koji su se transformirali u izvanrednim situacijama (Smeulers, 2019; Byrne, 2017).

Činjenica da optuženi nemaju kriminalnu historiju također može biti povezana sa samom njihovom radikalizacijom; bilo zato što im ideološke norme nisu dozvoljavale prestupanje ili zato što su htjeli da ostanu izvan radara sigurnosnih službi. Ovaj nedostatak kriminalne historije među optuženim treba shvatiti u kontekstu profila ovih počinitelja, za koje se kriminogeneza značajno razlikuje od one "uobičajenih" (konvencionalnih) počinitelja (npr. pojedinaca koji počine

21 Vrijedi dodati da Sud prema članu 258. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine nakon ulaska optuženog ili optužene u sudnicu i utvrđivanja pretpostavki za održavanje pretresa, prema članu 78. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine uzima podatke od optuženog s ciljem utvrđivanja identiteta iako su u ranijim fazama (istrage i potvrđivanje optužnice) navedene informacije utvrđene. Postoje bespotrebne informacije koje se pribavljaju kao što je etnička pripadnost. Ili informacije koje dovode u pitanje nepristrasnost odluke Suda kao što je ranija osuđivanost, izuzev u slučajevima kada se radi o odmjeraivanju krivične sankcije. Izuzev činjenica koje su važne za individualizaciju kazne, kao što je zaposlenje, imovinsko stanje, porodično stanje, na suđenju treba pribavljati samo informacije koje su od procesnog značaja (Perić, 2021).

imovinska krivična djela ili koruptivna krivična djela). Procesi radikalizacije jednostavno se ne mogu porediti s tradicionalnim kriminološkim konceptom "postajanja kriminalca".

Prikaz 10. Ranija osuđivanost

Ukupno pet optuženih je, prema sudskim spisima, ranije osuđivano. Od toga se za dva optužena ne mogu pronaći relevantne, detaljne informacije, izuzev informacije da su ranije osuđivani. Za dva optužena se površno navode informacije da "do sada nije osuđivan za ista ili istovrsna krivična djela" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Safeta Brkića, 2016) i da "pripada istoj grupi krivičnih djela kao ovo za koje je osuđen u ovom postupku" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Milarema Berbića, 2021). Samo se za Senu Hamzabegović (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Sene Hamzabegović, 2021) nalaze konkretne informacije u presudi o ranijoj osuđivanosti, i to za pripadnost organiziranoj kriminalnoj grupi koja je izvršila krivično djelo krijumčarenje lica (član 250. stav 4. u vezi s članom 189. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine).

Na tlu Europe manjina stranih terorističkih boraca imala je registrirana ranija krivična djela kao što su razbojništva, krađe, nezakonita trgovina drogama, nezakonita trgovina robama, prevare, nasilna krivična djela i krivična djela povezana s terorizmom. Rekawek i saradnici (2019) tvrde da se do određene mjere može govoriti o vezi (engl. *nexus*) kriminal – terorizam. Kod osumnjičenih odnosno optuženih s kriminalnom historijom ranija krivična djela uglavnom nisu minorna i zanemariva, već se radi o iznimno teškim krivičnim djelima (Rekawek i

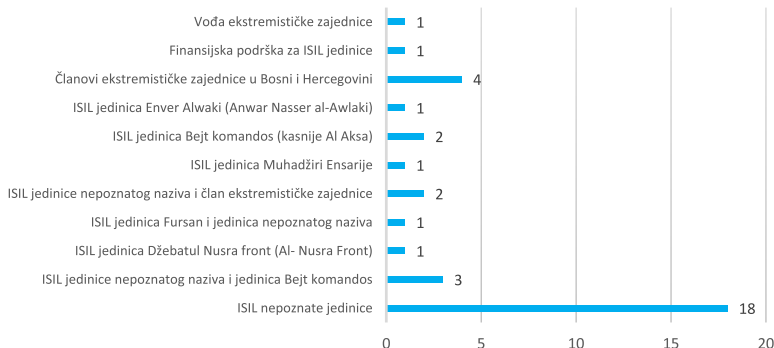
saradnici, 2019). U ovoj studiji, međutim, ne postoji dovoljno podataka za komparacije s europskom praksom.

4.2.7. Organizacijska pripadnost

S obzirom na to da ova studija isključivo razmatra slučajeve krivičnih djela povezanih s terorističkim organizacijama u Siriji i Iraku, svi optuženi su bili članovi ili su podržavali (nasilni) ekstremizam Islamske države Irak i Sirija ili Džabhat al-Nusre (Al-Nusra Front).²² Ukupno 29 osoba je optuženo za povezanost s terorističkim odnosno paravojnim formacijama, dok je šest osoba optuženo u svojstvu civila (tj. pokušaj pridruživanja paravojnim formacijama (4), za finansijsku podršku (1) i vrbovanje za učešće na stranim ratištima (1)). Osobe su najčešće samo optuživane za pridruživanje nepoznatim paravojnim odnosno terorističkim formacijama u Siriji i Iraku (18), a ako se uključe pojedinci koji su optuženi za pridruživanje poznatim i nepoznatim formacijama ukupan broj pridruživanja nepoznatim paravojnim odnosno terorističkim organizacijama je 24 optuženih osoba (pogledati Prikaz 11, ispod). Ne postoje osobita otkrivanja i razmatranja činjenica koje se odnose na pripadnost i podršku konkretnim terorističkim organizacijama, niti su utvrđivane razmjere izvršenih zločina. A procesuiranje u tom smislu je olakšano zbog listiranja Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre kao terorističke organizacije i činjenice da se utvrđuje da je osoba "otišla u Siriju (pridružila se terorističkoj organizaciji) (...) (zbog čega se) ne dokazuje (konkretna) pripadnost, položaj (pojedince u organizaciji) i slično" (Intervju, 6. 5. 2022).

22 Pored genealoških razlika, postoje značajne razlike između Islamske države Irak i Sirija i Al-Nusra Fronta. Al-Nusra Front je iskazivao volju da surađuje s drugim terorističkim grupama na promociji ostvarivanja cilja stvaranja islamske države, dok Islamska država Irak i Sirija nije. Al-Nusra Front čini veliki kontingent stranih boraca, a Sirijci su ih doživljavali kao sirijsku organizaciju, dok je Islamska država Irak i Sirija definirana kao strani okupator. Al-Nusra se aktivno pozivao i borio za svrgavanje sirijske vlade, a Islamska država Irak i Sirija je težila ka uspostavljanju vlastite vladavine nad teritorijom i ljudima; borba sa sirijskom vojskom je izbjegavana jer je fokus bio da se izgradi država na ekstremnim tumačenjima islama, u čemu su u strukturalnom smislu (tj. izgradnji institucija npr. škole, pravosuđe) djelomično uspjeli. Tokom 2013. i 2014. godine postojale su inicijative da se spoje ili barem umire tenzije između grupa, ali bezuspješno. Na kraju, možda najveća razlika između Džabhat al-Nusre i Islamske države Irak i Sirija je što se Al-Nusra oslanjala na donacije izvan Sirije u mnogo većoj mjeri (Hashim, 2014).

PRIPADNOST

Prikaz 11. Pripadnost

Državljeni Bosne i Hercegovine su imali tendenciju da se uglavnom pridružuju jedinicama u kojima su se nalazili sunarodnjaci. Najmanje tri jedinice bile su okupirane ljudima iz Bosne i Hercegovine. Jedinicom Bejt komandos komandovao je Bajro Ikanović. Safet Brkić je bio zadužen za bosanskohercegovačke državljane u jedinici Muhadžiri, a jedinicama nepoznatog naziva s prostora Balkana komandovao je Goran Pavlović, odnosno Ramo Pazara. Visokorangirani terorista s Interpolove potjernice Nusret Imamović bio je dio Al-Nusra Fronta i moguće je da su se bosanskohercegovački državljani pridruživali ovoj terorističkoj organizaciji zbog njegovog utjecaja (Azinović i Jusić, 2015, 2016; Žurnal, 2017ab, 2018).²³

Osobe u statusu civila optužene za podršku ili pokušaj pridruživanja stranim terorističkim formacijama podijeljene su u tri kategorije. Husein Erdić, Midhat Trako, Nevad Hušidić i Merim Keserović su zajedno optuženi za podršku odnosno pokušaj pridruživanja stranim paravojsnim formacijama. Iz sudskih spisa se može spoznati da su to pripadnici bosanskohercegovačke ekstremističke zajednice. Konkretno, radi se o ekstremistima, haridžijama ili novoharidžijama, iz mešdžida Huseina Bilala Bosnića. A i Bosnić je kao vođa ekstremističke zajednice, odnosno autoritet haridžijske ili novoharidžijske zajednice u Bosni i Hercegovini,

²³ Hamza Labidi, Emir Ališić i Milarem Berbić su optuženi za pridruživanje nepoznatim terorističkim jedinicama pod komandom Gorana Pavlovića i Rame Pazara i jedinicama Bejt komandos. Ibro Čufurović i Senad Kasupić optuženi su samo za pridruživanje jedinicama Bejt komandos, kasnije nazvanoj Al Aksa. Nedžad Mujić optužen je za pridruživanje jedinici Fursan i jedinici nepoznatog naziva u čijem sastavu su bili državljani Bosne i Hercegovine, vrlo vjerovatno se radi o jedinicama koje su bile pod komandom Gorana Pavlovića i Rame Pazara. Emir Ališić i Fatih Hasanović optuženi su za pridruživanje jedinicama nepoznatog naziva, a u sudskim spisima je dodatno navedeno da pripadaju ekstremističkoj zajednici u Bosni i Hercegovini. Osman Abdulaziz Kekić optužen je za pridruživanje jedinici nazvanoj po visokorangiranom pripadniku Al Kaide (Al Qaeda), Enver Awlaki (Anwar Nasser al-Awlaki), a Safet Brkić za pridruživanje jedinici Muhadžiri Ensarije. Jahja Vuković je optužen i oslobođen odgovornosti za pridruživanje jedinicama Džabhat al-Nusra.

zbog radnji podstrekavanja na odlaske na strana ratišta uvršten u analizu. Na kraju, Sena Hamzabegović je jedina žena koja je kao civil optužena za finansijsku podršku terorističkoj organizaciji u kojoj je učestvovao njen suprug Muradif Hamzabegović.

4.2.8. Unutargrupna hijerarhija

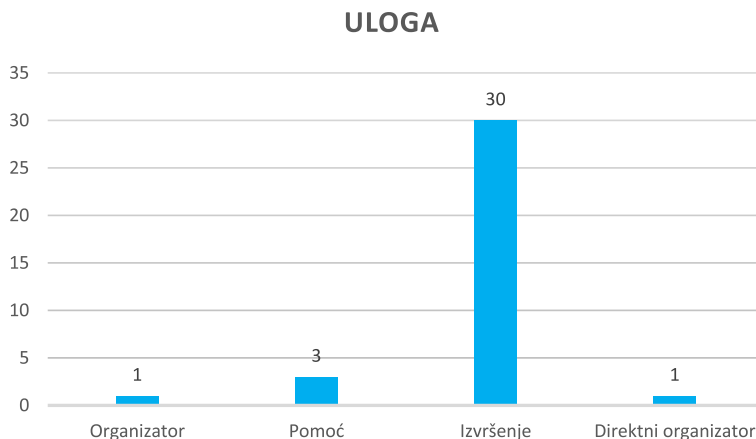
S obzirom na to da informacije o autoritetu (tj. hijerarhijski položaj) uglavnom nisu dostupne u sudskim spisima, podaci su navedeni samo za optužene za koje se eksplicitno ili implicitno mogla utvrditi hijerarhija. Husein Bilal Bosnić je kategoriziran kao visokorangirani počinitelj. Smatran je vodećim autoritetom u ekstremističkoj zajednici u Bosni i Hercegovini i šire (npr. Italija, Austrija), a svoju poziciju je koristio za radikalizaciju i regrutaciju ranjivih kategorija (npr. duševni bolesnici, ekonomski ugroženi, socijalno marginalizirani). Bosnić bi se mogao u širim, globalnim konstelacijama Islamske države kategorizirati drugačije, ali zbog visokog položaja, autoriteta među velikim brojem muslimana i uloge vođe smatra se iznimno visokim na hijerarhijskoj ljestvici (pogledati Azinović, 2021a). Husein Erdić je organizirao i rukovodio odlaske Nevada Hušidića i Merima Keserovića u Siriju s njemu poznatim osobama iz Republike Turske, a Midhat Trako im je omogućio sredstva za izvršenje krivičnog djela. Budući da je Erdić organizator navedene grupe, kategoriziran je kao – niskorangirani.

4.2.9. Uloge

Na Prikazu 12. (ispod) nalazi se, prema sudskim spisima zasnovana, vanpravna kriminologijska kategorizacija uloga optuženih. Ukupno 30 osoba je optuženo za izvršenje krivičnog djela. Radi se o optuženim da su direktni izvršitelji krivičnih djela. Midhat Trako, Nedžad Mujić i Sena Hamzabegović imali su ulogu pružanja pomoći, kao što je materijalna ili radna (npr. kuhar) pomoć, pripadnicima terorističkih organizacija. Uprkos autoritetu, Husein Bilal Bosnić je bio indirektni organizator. Osmišljavao je i provodio politiku radikalizacije i retoričkog usmjerenja stanovnika Bosne i Hercegovine, i šire, javno dostupnim govorima, na odlaske u Siriju. Prethodno navedeni Husein Erdić je direktni organizator jer se namjeravao pridružiti stranim terorističkim formacijama, te je organizirao i koordinirao aktivnostima odlaska na strana ratišta u Siriji i Iraku.

Na osnovu dostupnih sudskih spisa nisu se mogli pronaći posmatrači odnosno pojedinci s pasivnom ulogom koja doprinosi krivičnom djelu (pogledati

Moerland, 2022; Botte-Kerrison, 2017; Cohen, 2001). Naprimjer, posmatrači su pozvani da podrže nasilni ekstremizam djelovanjem u porodici i zajednici. To može biti podržavanje natalitetnih politika Islamske države, obavljanje kvazipolicijskih funkcija, učešće u izvršenju krivičnih sankcija zasnovanih na šerijatskom pravu (Revki, 2016).

Prikaz 12. Uloga

Njemačko pravo rješava stepene krivnje na dva načina. Prvo, u Krivičnom zakonu propisuje da se pojedinci optuženi za krivična djela povezana s terorizmom koji se ponašaju kao "vođe" suočavaju s višom minimalnom kaznom (i može im biti zabranjeno glasanje ili obavljanje političke funkcije). Zakon prepoznaje razliku između izvršenja i sekundarnog izvršenja. Izvršenje uključuje "direktno izvršenje, izvršenje putem sredstava i saizvršilaštvo", a sekundarno izvršenje uključuje podsticanje ili pomaganje krivičnog djela.

U njemačkoj pravnoj praksi optuženi za pomaganje u terorističkom djelu mogu dobiti manju kaznu od primarnih izvršilaca. Njemačka praksa u kontekstu stranih terorističkih boraca također ukazuje da sudovi razmatraju da li su optuženi imali ovlaštenje za donošenje odluka. Naprimjer, u slučaju Haruna P. optuženi je bio umiješan u napad na centralni zatvor u Alepu s mnogo žrtava, ali je njegov doprinos zločinu smatran malim jer nije bio na komandnoj poziciji i nije bio u komandujućoj poziciji i nije bio direktno na frontu. Sud je ocijenio da su "oni koji su se direktno borili... bili saizvršiooci, dok je optuženi... bio samo pomagač",

iako je utvrdio da težina zločina opravdava kaznu od jedanaest godina (Higher Regional Court of Munich, 2015).

4.3. Materijalno pravo

4.3.1. Krivično djelo

U materijalnopravnom smislu brojna krivična djela povezana sa stranim terorističkim formacijama/borcima su inkriminirana, a pred Sudom Bosne i Hercegovine su procesuirana krivična djela organiziranja terorističke grupe, javnog podsticanja na terorističke aktivnosti, finansiranja terorističkih aktivnosti, vrbovanja radi terorističkih aktivnosti i protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama. Kvalificiranje određenih radnji i dokazivanje (namjere ostvarivanja) cilja terorizma iznimno je složen proces jer Krivični zakon Bosne i Hercegovine predviđa heterogene i brojne moguće oblike odnosno radnje terorizma. Neke radnje moraju biti takve da predstavljaju konkretnu opasnost za život ljudi ili imovinu, dok druge radnje nemaju takve uvjete. Da bi se djelo moglo kvalificirati kao terorizam, nužno je da su radnje povezane s ispunjenjem (potencijalnih) posljedica za državu ili za međunarodnu organizaciju, ali moraju biti takve prirode ili konteksta da mogu ozbiljno oštetiti državu ili međunarodnu organizaciju. Ozbiljno oštećenje države ili međunarodne organizacije može se ekstenzivno tumačiti, kao ozbiljno oštećenje struktura države ili međunarodne organizacije ili barem takvo djelovanje koje otežava izvršavanje funkcija, u slučaju države to može biti garantiranje sigurnosti i osnovnih prava i sloboda, ili značajno nanošenje štete međunarodnom ugledu.²⁴ U tom pogledu zanimljiva je opservacija intervjuiranog uposlenika

24 Prema odredbama člana 201. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, terorizam je radnja koja se poduzima s ciljem ozbiljnog zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja organa vlasti Bosne i Hercegovine, drugih država ili međunarodnih organizacija da nešto učine ili ne učine. U kontekstu ovog rada mnogo značajnija je alternativna mogućnost izvršenja terorizma koja se ogleda u ozbiljnoj destabilizaciji ili razaranju osnovnih političkih, ustavnih, privrednih ili društvenih struktura Bosne i Hercegovine, druge države ili međunarodne organizacije. Za postojanje krivičnog djela nije važno da li su ciljevi ostvareni, već je dovoljna subjektivna usmjerenost terorističke radnje ka određenom cilju. Sankcija za osnovni oblik je najmanje pet godina kazne zatvora. Teži oblik krivičnog djela propisan je stavom 2. i definiran je posljedicom smrti jednog ili više osoba, za što je predviđena kazna zatvora od najmanje osam godina. Najteži oblik inkriminiran je u stavu 3. i podrazumijeva namjeru lišenja života, za što je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina. U stavu 4. nalaze se odredbe o pripremanju i stvaranju neposrednih uvjeta za izvršenje terorizma, i to nabavljanje ili pripremanje sredstva ili uklanjanje prepreka ili poduzimanje bilo kakvih drugih radnji, za što je predviđena kazna zatvora od jedne do deset godina. Na kraju, u stavu 5. u tačkama od a) do h) navode se namjerne radnje koje imaju takvu prirodu i kontekst da mogu ozbiljno oštetiti državu ili međunarodnu organizaciju. Radi se o brojnim i raznolikim radnjama, primarno: a) napad na život lica koji može prouzrokovati njegovu smrt; b) napad na fizički integritet lica; c) protupravno zatvaranje, držanje zatvorenim ili na drugi način oduzimanje ili ograničavanje slobode kretanja drugog lica, s ciljem da njega ili nekoga drugoga prisili da što izvrši, ne izvrši ili trpi (otmica) ili uzimanje talaca; d) nanošenje velike štete objektima Bosne i Hercegovine, vlade druge države ili javnim objektima, transportnom sistemu, objektima infrastrukture, uključujući informacijski sistem, fiksnoj platformi koja se nalazi u kontinentalnom pojasu, javnom mjestu ili privatnoj imovini, za koju štetu je vjerovatno da će ugroziti ljudski život ili dovesti do znatne privredne štete; e) otmica aviona, broda ili drugog

Tužilaštva da "[p]osljedice (npr. populacijske, društvene, sigurnosne) odlazaka stranih terorističkih boraca vide samo oni koji istražuju to (krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta i terorističke organizacije)" (Intervju, 17. 5. 2022).

U dosadašnjoj pravosudnoj praksi Senad Košić, Nermin Šabić, Amir Haskić, Nevad Hušidić i Merim Keserović su bili optuženi odnosno osuđeni za pokušaj izvršenja krivičnog djela u vezi s odlascima na strana ratišta i pridruživanja ili podržavanja terorističke organizacije. Iako mali broj zaustavljenih odlazaka može biti indikator teškoća i prepreka u preveniranju činjenja krivičnih djela, takvi zaključci bi bili površni. Sigurnosne službe moraju imati dovoljno dokaza koji mogu upućivati na to da će biti izvršeno krivično djelo da bi procesuirali pojedince za pokušaj, a istrage ovih krivičnih djela iznimno su kompleksne i otežane.

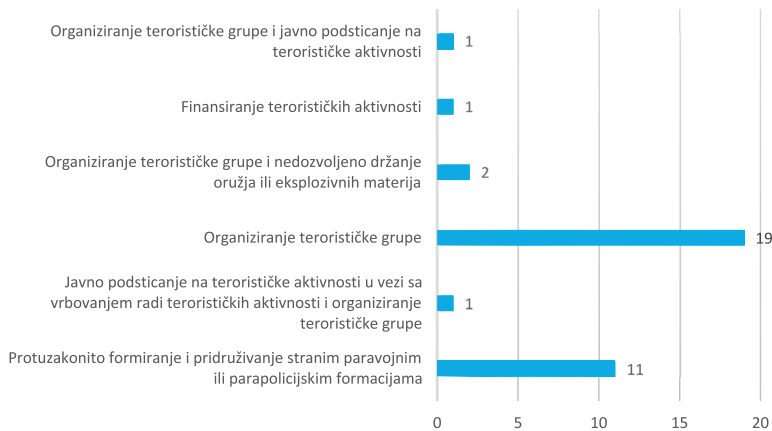
Amir Haskić je optužen odnosno osuđen za dobrovoljni odustanak (više u Babić i Marković, 2015; Tomić, 2008) u trenutku pokušaja izvršenja krivičnog djela, ali je drugostepeni organ preinačio oslobađajuću presudu i odbacio mogućnost postojanja dobrovoljnog odustanka jer pripremne radnje čine biće krivičnog djela iz člana 162b. stav 3. U određenim zakonodavstvima Europske unije postoje zasebne inkriminacije priprema za učešće ili podršku terorističkim aktivnostima (npr. posjećivanje određenih internetskih stranica, rezerviranje avionskih karata) koje znatno olakšavaju proces istraga i kvalificiranja krivičnih djela (The Genocide Network, 2020).

Najučestalije su optužnice za izvršena krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta i pridruživanja ili podršku terorističkim organizacijama. Nedžad Mujić je jedini optuženi odnosno osuđeni za produženo krivično djelo jer je u više navrata s umišljajem i u određenom vremenskom kontinuitetu učestvovao u aktivnostima terorističke grupe pružanjem finansijske i druge pomoći. Prikaz 13. (ispod) demonstrira krivična djela za koja su osobe optužene.

---

sredstva javnog saobraćaja ili za prevoz roba; f) proizvodnja, posjedovanje, sticanje, prevoz, snabdijevanje, korištenje ili osposobljavanje za korištenje oružja, eksploziva, nuklearnog, biološkog ili hemijskog oružja ili radioaktivnog materijala, kao i istraživanje i razvoj biološkog i hemijskog oružja ili radioaktivnog materijala; g) ispuštanje opasnih materija ili izazivanje požara, eksplozija ili poplava s posljedicom ugrožavanja ljudskih života; h) ometanje ili zaustavljanje snabdijevanja vodom, električnom energijom ili drugim osnovnim prirodnim resursom s posljedicom ugrožavanja ljudskih života; i) prijetnja činjenjem kojeg djela iz prethodnih tačaka (od a) do h) ovog stava).

KRIVIČNO DJELO

Prikaz 13. Vrste krivičnih djela

Najučestalije krivično djelo je Organiziranje terorističke grupe iz člana 202d. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Konkretno, 19 osoba je optuženo za krivično djelo organiziranja terorističke grupe prema stavu 2. u vezi s krivičnim djelom terorizma iz člana 201. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, a dvije osobe su optužene za organiziranje terorističke grupe prema stavu 2. u vezi s krivičnim djelom terorizma iz člana 201. i za krivično djelo iz člana 371. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine nedozvoljenog držanja oružja ili eksplozivnih materija. Organizirana teroristička grupa sastavljena je od najmanje tri osobe. Rezultati istraživanja upućuju na to da je korištena kvalifikacija iz člana 202d. stava 2. koja se odnosi na učešće u terorističkoj grupi ili bilo koji način učešća u aktivnostima terorističke grupe, a što nije ograničeno na finansijsku i bilo kakvu drugu pomoć. Predviđena sankcija je kazna zatvora od najmanje tri godine. Prema tome, među optuženim nema osoba u ulozi organizatora (član 202. stav 1), već su optuživani za pripadnost terorističkoj organizaciji.²⁵

25 Član 1. stav 23. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine definiira terorističku grupu kao organiziranu grupu formiranu i s aktivnostima u određenom vremenskom periodu s ciljem izvršenja nekog od krivičnih djela terorizma. Krivično djelo organiziranja terorističke grupe u stavu 1. uključuje bilo kakvo udruživanje najmanje tri lica radi izvršenja terorizma i srodnih krivičnih djela, a predviđena sankcija je kazna zatvora od najmanje pet godina. Stav 2. propisuje učešće u terorističkoj grupi ili bilo koji način učešća u aktivnostima terorističke grupe, uključujući finansijsku i bilo kakvu drugu pomoć, a za što je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine. Zakonodavac je u stavu 3. predvidio mogućnost oslobađanja od kazne za pripadnika terorističke grupe koji otkrije grupu prije nego što je postao njen član ili u ime grupe izvršio krivično djelo, ali oslobađanje od kazne je fakultativna odredba jer je propisano kažnjavanje novčanom ili kaznom zatvora do tri godine. Uloga organizatora (stav 1) sankcionira se kaznom zatvora od najmanje pet godina, a pripadnici terorističke organizacije (stav 2) kaznom od najmanje tri godine zatvora. Organiziranje terorističke grupe je posebni oblik krivičnog djela i nadjačava krivično djelo Udruživanje radi činjena krivičnog djela iz člana 249. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine po načelu *lex specialis derogat legi generali*.

Vrijedi dodati da su druga krivična djela povezana s terorizmom, kao što su vrbovanje radi izvršenja terorističkih aktivnosti i obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti, u praksi nezamisliva bez organiziranog terorističkog djelovanja. Jasmin Keserović je optužen da je učestvovao u terorističkim aktivnostima, pružao pomoć i borio se u jedinici Bejt komandos, te putem sredstva javnog informiranja na internetskoj stranici SAFF, odjeven u vojnu uniformu i naoružan automatskom puškom, uputio sljedeću poruku: "Ustanite o muslimani, ubijajte kršćane i njihove sluge u njihovim gradovima i njihovim državama, postavljajte im eksplozive u njihova auta, u njihove kuće i njihove ofise, ubijajte ih snajperima i priгуšivačima, ubijajte ih onako kako ste u mogućnosti, o muslimani, pa makar to bilo i nožem, nemojte praviti razliku između vojnika i civila, kao što ni njihovi avioni ne prave razliku između civila i vojnika Islamske države, oslonite se na Allaha čvrsto, pomozite vašu braću i nemojte sumnjati u ispravnost vaših djela, dovoljne su vam riječi Allaha uzvišenog, a kada kažnjavate, kažnjavajte istom mjerom kao što su vas kažnjavali", pa je na taj način javno podsticao druge na terorizam (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021).

Krivično djelo javnog podsticanja na terorističke aktivnosti²⁶ obuhvata radnje kojima se šalje poruka javnosti s ciljem da se podstakne drugog na izvršenje terorističkih aktivnosti, a za koje je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine. Saopćavanje poruka podrazumijeva iznošenje vlastitog uvjerenja i/ili daljnji prijenos nečijeg uvjerenja drugim osobama. Takve poruke uvijek moraju imati doseg javnosti. Radi se o širenju ideologije (nasilnog) ekstremizma koji može dovesti do terorizma. Stoga su teroristička propaganda i agitacija zabranjene Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, ali se neće raditi o ovom krivičnom djelu u slučaju bilo kakve privatne korespondencije. Terorizam ne mora biti izvršen jer će krivnja uvijek postojati ako se dokaže da sadržaj javnih poruka predstavlja ideologiju terorizma, odnosno da postoji apstraktna opasnost

26 Krivično djelo javnog podsticanja na terorističke aktivnosti može izvršiti bilo ko ko javno, putem sredstava informiranja, distribuira ili na bilo koji drugi način uputi poruku javnosti s ciljem podsticanja drugog na izvršenje krivičnih djela iz članova 191. (Uzimanje talaca), 192. (Ugrožavanje osoba pod međunarodnopravnom zaštitom), 194. (Neovlašteno pribavljanje ili raspolaganje nuklearnim materijalom), 194a (Ugrožavanje nuklearnog objekta), 196. (Piratstvo), 197. (Otmica vazduhoplova ili broda ili zauzimanje fiksne platforme), 198. (Ugrožavanje sigurnosti vazdušne ili morske plovidbe ili fiksni platformi), 199. (Uništenje i uklanjanje znakova koji služe sigurnosti vazdušnog saobraćaja), 200. (Zloupotreba telekomunikacionih znakova), 201. (Terorizam) 202. (Finansiranje terorističkih aktivnosti), 202b. (Vrbovanje radi terorističkih aktivnosti), 202c. (Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti), i 202d. (Organiziranje terorističke grupe) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Predviđena je kazna zatvora od najmanje tri godine. Za razliku od instituta saučesništva, tačnije podstrekavanja kao oblika saučesništva, javno podsticanje na izvršenje terorističkih radnji ne zahtjeva djelovanje koje treba stvoriti ili učvrstiti odluku kod određene osobe za izvršenje terorizma jer se poruka za izvršenje terorizma upućuje neodređenom broju osoba. Dodatno, podsticanje na izvršenje terorističkih radnji se ne mora odnositi na konkretno krivično djelo, jer je dovoljno da se javnim porukama stvara opasnost za izvršenje terorizma. To znači da se izvršenje terorističke aktivnosti ne dokazuje, već samo potencijalna opasnost, odnosno u predmetima se ne utvrđuje posljedica jer se radi o apstraktnoj opasnosti (Simović i Šikman, 2017).

za izvršenje terorizma zbog javnog podsticanja. Među problemima u krivičnim procesima ističe se nejasna granica između osnovne ljudske slobode da se izrazi i javnog podsticanja na terorizam, zbog čega postoje potencijalni problemi u silogističkim (dokaznim) kriminalističkim radnjama, tužilačkom dokazivanju i sudačkom odlučivanju.²⁷

Pitanje slobode govora pokrenula je odbrana u predmetu "Husein Bosnić", u drugostepenom postupku, polazeći od toga da je on teolog sa zadatkom da dijeli vjerska učenja i mišljenja. Bosnić je optužen i za javno podsticanje na terorističke aktivnosti u vezi s vrbovanjem radi terorističkih aktivnosti i organiziranje terorističke grupe. Njegova odbrana je pred žalbenim sudom tvrdila da nema dokaza da je Bosnićev govor utjecao na odlazak pojedinaca na strana ratišta, te da, iako su njegova predavanja bila javna, sam optuženi ih nije stavljao na raspolaganje i nije znao kako da ih učini dostupnima u digitalnom formatu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015). Ovaj argument odbacilo je Apelaciono odjeljenje Suda BiH koje je utvrdilo da sloboda govora ima ograničenja u skladu s članom 10. stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (pogledati Ferhatović i Trlin, 2019; Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016).

U kontekstu Huseina Bilala Bosnića krivičnog djela vrbovanja radi terorističkih aktivnosti iz člana 202b nužno je pojasniti da se radnje odnose na podstrekavanje (vrbovanje ili navođenje) na terorističke aktivnosti ili učešće ili pomaganje (saučesništvo) da se izvrše krivična djela povezana s terorizmom, za što je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine. Podstrekavanje ili vrbovanje se, prema tome, odnosi na bilo kakvo pozivanje i privlačenje (tj. mobilizaciju i regrutaciju) za izvršenje terorizma. Ne postoje zakonski određene radnje podstrekavanja, već je prepušteno da se utvrdi u konkretnom slučaju. Naprimjer, to mogu biti poruke kojima se stvaraju ekstremna uvjerenja i nasilna ekstremistička ponašanja koja mogu dovesti do terorizma, ali i obećanja boljeg života (npr. u Islamskoj državi Irak i Sirija) i metafizičkih nagrada (npr. teološko/metafizičko nagrađivanje zbog terorističkog postupanja), te omogućavanje novčanih i drugih sredstava za izvršenje terorizma ili pridruživanje stranim terorističkim

27 Predmet "Tužilaštvo protiv Tonija Bašića" predstavlja primjer dobre prakse u kvalifikaciji krivičnog djela i odmjeravanju sankcije. Kao srednjoškolar Bašić je putem interneta podsticao na aktivnosti koje su primarno bile kvalificirane kao terorističke, ali su prekvalificirane u krivično djelo izazivanja nacionalne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti zbog upućenih antisemitskih, rasističkih, nacionalističkih i poruka upućenih LGBTQ populaciji. Nije bio povezan s ekstremnim skupinama, a neuropsihijatrijskim vještačenjem utvrdilo se da protupravne radnje predstavljaju rezultat adolescentske zanesenosti i lakomislenosti bez stvarne namjere da šteta nastupi. U poređenju s predmetom "Keserović", gdje je optuženi odnosno osuđeni jasno objašnjavao način izvršenja, targetiranu skupinu, ideološka opravdanja, Bašić je samo zadovoljavao kriteriji targetirane skupine. Ili u predmetu "Tužilaštvo protiv Maksima Božića" je utvrđeno pribavljanje oružja za izvršenje terorističkih radnji, što nije bio slučaj kod Bašića.

formacijama. Nije važno kako se podstrekavanje izvršava (npr. indirektno korištenjem savremenih sredstava komuniciranja i direktno društvenim interakcijama), dovoljno je da postoji učestalost vrbovanja i relacija s terorizmom. Krivično djelo će postojati neovisno o tome je li podstrekavanje bilo uspješno ili nije. Nužno je dokazivanje postojanja namjere za vrbovanje za izvršenje ili doprinos u terorističkoj aktivnosti ili namjera za vrbovanje da se određena osoba pridruži ili omogući pomoć terorističkoj organizaciji.²⁸

U javnim istupima Husein Bilal Bosnić je podsticao ili učvršćivao odluku kod određenog broja pratitelja o odlasku na strana ratišta te stvarao uvjerenja o teološkoj opravdanosti takvih postupaka (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015, prvostepena presuda, str. 64). Bosnić je distribuirao poruke i putem *YouTube* društvene mreže, pa je njegovim aktivnostima stvorena opasnost od izvršenja krivičnih djela. Sud Bosne i Hercegovine je to potvrdio, a kada je osporen u drugom stepenu ostao je nepokolebljiv tvrdnjom Bosnićeve odbrane da je kao teolog mogao slobodno dijeliti vjerska učenja ove prirode (Tužilaštvo BiH protiv Huseina Bosnića, 2015).

Slučaj Sene Hamzabegović, jedine optužene za krivično djelo finansiranja terorističkih aktivnosti iz člana 202. KZBiH,²⁹ jedinstven je po tome što je do sada je-

28 Krivično djelo vrbovanja radi terorističkih aktivnosti može izvršiti bilo ko ko vrbuje ili navodi nekoga da izvrši ili da ima učešće ili da pruža pomoć u izvršenju ili da se pridruži terorističkoj grupi radi izvršenja nekog od krivičnih djela iz člana 191. (Uzimanje talaca), 192. (Ugrožavanje lica pod međunarodnopravnom zaštitom), 194. (Neovlašćeno pribavljanje ili raspolaganje nuklearnim materijalom), 194a. (Ugrožavanje nuklearnog objekta), 196. (Piratstvo), 197. (Otmica aviona ili broda ili zauzimanje fiksne platforme), 198. (Ugrožavanje bezbjednosti vazdušne ili morske plovidbe ili fiksnih platformi), 199. (Uništenje i uklanjanje znakova koji služe bezbjednosti vazdušnog saobraćaja), 200. (Zloupotreba telekomunikacionih znakova), 201. (Terorizam), 202. (Finansiranje terorističkih aktivnosti) 202a. (Javno podsticanje na terorističke aktivnosti) ili 202c. (Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti). Za ovo krivično djelo predviđena je kazna zatvora od najmanje 3 godine. Za razliku od instituta podstrekavanja, za krivično djelo vrbovanja radi terorističkih aktivnosti nije važno da li se određena osoba uspješno vrbovala ili navodila na terorističke aktivnosti.

29 Krivično djelo finansiranja terorističkih aktivnosti u članu 202. stav 1. propisuje da ga može učiniti bilo ko neposrednim ili posrednim radnjama prikupljanja ili bilo kojeg drugog načina osiguranja sredstava s ciljem da se upotrijebe ili da se zna da će, u potpunosti ili djelomično, biti upotrijebljena za izvršenje krivičnih djela iz člana 191. (Uzimanje talaca), 192. (Ugrožavanje lica pod međunarodnom pravnom zaštitom), 194. (Neovlašćeno pribavljanje ili raspolaganje nuklearnim materijalom), 194a. (Ugrožavanje nuklearnog objekta), 196. (Piratstvo), 197. (Otmica aviona ili broda ili zauzimanje fiksne platforme), 198. (Ugrožavanje bezbjednosti vazdušne ili morske plovidbe ili fiksnih platformi), 199. (Uništenje i uklanjanje znakova koji služe bezbjednosti vazdušnog saobraćaja), 200. (Zloupotreba telekomunikacionih znakova), 201. (Terorizam), 202a. (Javno podsticanje na terorističke aktivnosti), 202b. (Vrbovanje radi terorističkih aktivnosti), 202c. (Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, ali i bilo kojeg drugog krivičnog djela koje može prouzrokovati smrt ili težu tjelesnu povredu civila ili osoba koje aktivno ne učestvuju u neprijateljstvima u oružanom sukobu čija svrha se po prirodi ili kontekstu ogleda u zastrašivanju stanovništva ili prisiljavanju organa vlasti Bosne i Hercegovine ili vlasti drugih država ili međunarodnih organizacija da izvrše ili ne izvrše nešto, neovisno o tome da li su terorističke aktivnosti izvršene i da li su sredstva korištena za izvršenje terorističkih aktivnosti. Predviđena sankcija za krivično djelo je najmanje tri godine. Stav 2. propisuje da će krivično djelo postojati pod istim uvjetima u slučajevima kada bilo ko, neposredno ili posredno, da ili prikupi ili na bilo koji način osigura sredstva s ciljem da ih, u potpunosti ili djelomično, terorističke organizacije ili pojedinačni teroristi upotrijebe u bilo koju svrhu, ili ukoliko se zna da će ih, u potpunosti ili djelomično, terorističke organizacije ili pojedinačni teroristi upotrijebiti za izvršenje krivičnih djela povezanih s terorizmom iz stava 1. U stavu 3. propisana je obaveza oduzimanja prikupljenih sredstava koja su namijenjena za izvršenje ili su nastala izvršenjem krivičnog djela iz stava 1. Stav 4. konkretizira sredstva iz stava 1. i

dina optužena za navedeno krivično djelo, ali i po tome što je ona jedina žena koja je do sada procesuirana po optužbama za terorizam u Bosni i Hercegovini. Njena krivična odgovornost proističe iz činjenice da je imala punomoć za svog supruga Muradifa Hamzabegovića koja joj je omogućila da podiže njegov novac, koji mu je prosljedila direktno na teritoriju pod kontrolom terorističkih organizacija, na osnovu njegovih uputa. Primjetno, nema drugih sudski zabilježenih slučajeva finansiranja iako postoje slučajevi koji uključuju pripadnike dijaspore, uključujući pojedince koji su kasnije sami otišli u Siriju.³⁰ Zaključak koji u intervjuima dijeli jedan broj uposlenika Tužilaštva je da ekstremisti u Bosni i Hercegovini nemaju ekonomsku moć i stoga nisu u mogućnosti da finansiraju terorističke aktivnosti.

Na tlu Europe strani teroristički borci finansiraju se iz različitih izvora – zakonitih i nezakonitih. Zakonita sredstva su najčešća kao što su lične plate, ušteđevine i osiguranja. Nezakonita sredstva na tlu Europe za finansiranje stranih terorističkih boraca su uglavnom stečena krivičnim djelima, ali nedostaje saznanja o konkretnim tokovima novca (Rekawek i saradnici, 2019). Počinitelj krivičnog djela finansiranja terorističkih aktivnosti iz člana 202. može biti bilo ko. Krivično djelo će postojati ako su sredstva predata, a alternativno ako su prikupljena, indirektno ili direktno, s ciljem upotrebe ili uz znanje da će se ona upotrijebiti, u potpunosti ili djelomično, za finansiranje aktivnosti povezanih s terorizmom ili u bilo koju svrhu terorističkih organizacija ili pojedinačnih terorista. Direktno finansiranje terorističkih aktivnosti znači neposredno omogućavanje ili prikupljanje sredstava za terorističke aktivnosti, dok se indirektno odnosi na posredno osiguravanje sredstava (npr. kriminalnim ili humanitarnim aktivnostima), a sredstva mogu biti u potpunosti ili u nekom dijelu iskorištena za terorističke aktivnosti. Prema riječima intervjuiranog tužioca gotovo sva regrutacija stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini odvijala se unutar nezvaničnih vjerskih

---

stava 2. navodeći da mogu biti bilo kakva sredstva, mogu se sastojati od stvari, prava, materijalnih ili nematerijalnih, pokretnih ili nepokretnih, neovisno kako su stečena, niti u kojoj su formi pravni dokumenti ili instrumenti, što nije ograničeno na elektronske ili digitalne sadržaje, a koji dokazuju vlasništvo ili pravo vlasništva nad imovinom, a uključuje i ne ograničava se na bankarske kredite, putničke čekove, bankarske čekove, novčane naloge, udjele, hartije od vrijednosti, obveznice, mjenice i kreditna pisma. Krivično djelo će postojati neovisno o tome da li su predata ili prikupljena sredstva namijenjena za izvršenje radnji terorizma iz zakonskog određenja, niti je važno u kojoj mjeri su sredstva korištena. Postojanje direktnog umišljaja je uvjet za postojanje krivičnog djela. Nije bitno da li se teroristička aktivnost realizirala, već da su sredstva predata ili prikupljena s namjerom finansiranja terorističkih aktivnosti, terorističkih grupa ili terorističkih pojedinaca, ali i da su krivična djela terorizma izvršena nije važno dokazivati da su predata ili prikupljena sredstva u vezi s izvršenjem terorističke aktivnosti. Oduzimanje sredstava namijenjenih za izvršenje krivičnog djela ili koja su nastala izvršenjem je obavezno. Sredstva mogu biti bilo kakva sredstva (npr. prava, stvari, materijalna, nematerijalna, pokretna ili nepokretna) bez obzira na to kako su stečena i u bilo kakvom obliku koji dokazuju vlasništvo ili pravo vlasništva nad imovinom.

30 Clark (2015) otkriva da su se, pored mreža ljudi koji finansiraju aktivnosti, strani teroristički borci izvan Bosne i Hercegovine finansirali iz razbojništava, krađa, ucjenama, otmicama, reketiranjem, krijumčarenjem osoba i roba (Clarke, 2015).

zajednica i bila je usmjerena na pojedince s društvenih i ekonomskih margina kojima je bilo dovoljno da im se finansira karta za Siriju, a to bi relativno lako mogla pokriti dijaspora.

Pravosudna praksa Europske unije sugerira da ne bi samo pojedinci trebali biti pod lupom zbog finansijske podrške terorističkim organizacijama, već to mogu biti i pravni subjekti. Nacionalni sudovi na tlu Europe procesuirali su određene kompanije za kršenja ljudskih prava i masovne zločine. Najbolji primjer je odluka pariškog žalbenog suda u predmetu "Lafarge" u Francuskoj. Kompanija Lafarge ima podružnicu u Siriji koja je radila tokom oružanog sukoba i navodno pravila dogovore sa Islamskom državom Irak i Sirija o prolasku kroz kontrolne punktove i kupovini sirovina za proizvodnju na tlu pod kontrolom Islamske države Irak i Sirija. Sirijski radnici su morali obavljati poslove čak i kada su bili suočeni s otmicama i kada je oružani sukob postao rasprostranjeniji i opasniji. Tokom 2014. godine Islamska država Irak i Sirija preuzele su kontrolu nad fabricom, a radnici su bili prepušteni sebi. Tokom 2017. godine bivši direktor Lafargea je optužen, a tokom 2018. godine je i kompanija Lafarge optužena za finansiranje terorističkih aktivnosti, saučesništvo u zločinima protiv čovječnosti, kršenje embarga i ugrožavanje ljudskih života. Trenutno se provodi žalbeni postupak (Justsecurity, 2021). Treba napomenuti da su organizacije civilnog društva koje zastupaju interese žrtava Islamske države Iraka i Sirije uputile poziv vladama da započnu istrage protiv kompanija koje upravljaju društvenim mrežama jer ih smatraju odgovornim za pomaganje i podstrekivanje (de Hoon, 2022).³¹

Kao što slučaj "Lafarge" i slični slučajevi te inostrani organi potvrđuju, Islamska država i druge terorističke formacije u Siriji i Iraku počinile su ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid na stranim ratištima i teritorijama na koje su polagali pravo. Međutim, krivična djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida na stranim ratištima u Siriji i Iraku nisu razmatrana u predmetima pred Sudom Bosne i Hercegovine. Doima se da se radi o pragmatičnom pristupu Tužilaštva Bosne i Hercegovine u dokazivanju izvršenja krivičnog djela organiziranja terorističke grupe ili krivičnog djela protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama, odnosno nepostojanju potrebe da se dokazuje viktimiziranost kao rezultat kršenja međunarodnog

31 Krivični procesi bi trebali imati podršku u prikupljanju informacija. Nacionalna pravosuđa trebaju saradivati s drugim državama, tijelima Ujedinjenih nacija, organizacijama civilnog društva, mogućnost sistematičkog prikupljanja informacija iz otvorenih izvora i društvenih mreža. Pored toga, iznimno je važna saradnja unutar države. Kada je riječ o organizacijama civilnog društva, mnogo bolja saradnja je nužna između istražnih organa, odjela za terorizam i odjela za ratne zločine te organizacija civilnog društva koje se bave suzbijanjem terorizma (The Genocide Network, 2020).

prava u vezi s oružanim sukobima. Međutim, kako navodi intervjuirani tužilac, iako "za ratne zločine postoji obaveza *ius cogens* i mora se procesuirati, ali je pitanje (postojanja kvalitetnih) dokaza (...), ratni zločini i terorizam ne konzumiraju jedno drugo, radi se o različitim krivičnim djelima (...) ako se ne može dokazati ratni zločin, najjednostavnije rješenje je dokazivati 162b. (Protuzakonito pridruživanje paravojnim ili parapolijskim snagama)" (Intervju, 6. 5. 2022).

S druge strane, problem predstavlja nedostatak politike procesuiranja pojedina za krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta i pridruživanje ili podršku terorističkim organizacijama (Intervju, 17. 5. 2022).³² Ukupno 11 osoba je optuženo za krivično djelo protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolijskim formacijama iz člana 162b. Ovo krivično djelo se eksplicitno ne odnosi na kažnjavanje stranih terorističkih boraca, već se navode nezakonita pristupanja paravojnim i parapolijskim formacijama (Simović i Šikman, 2017).³³ Krivični zakon u članu 162b. propisuje da će krivično djelo postojati ako bilo ko "protivno Zakonu o odbrani Bosne i Hercegovine ili Zakonu o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine organizuje, rukovodi, obučava, oprema ili mobilize pojedince ili grupe ljudi s ciljem pridruživanja, na bilo koji način, stranoj vojnoj, stranoj paravojnoj ili stranoj parapolijskoj formaciji koje djeluju izvan Bosne i Hercegovine", a za što je predviđena kazna zatvora u trajanju od najmanje osam godina (stav 1). Važno je naglasiti da neće biti krivičnog djela ako su osobe na zakonit način stekle državljanstvo strane države priznate od Bosne i Hercegovine u čijoj vojsci ili vojnoj formaciji služe ili služe vojnim formacijama pod kontrolom međunarodno priznatih vlada od strane Ujedinjenih nacija, formiranim na osnovu zakona (stav 6).³⁴

32 Perić (2019) navodi da je rješenje u konceptu kompletiranja istražnog aparata pod kontrolom tužilačke strukture. Kroz reformu pravosuđa treba uključiti transformaciju kriminalističkih odjeljenja policije u tužilačku strukturu. Ujedno postoji neophodnost razvoja mehanizama kontrole i odgovornosti tužilaca.

33 Krivično djelo protuzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolijskim formacijama nije sistematizirano u glavi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, već se nalazi u grupi krivičnih djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine. Kako ističu Simović i Šikman (2017) problem predstavlja politički karakter protupravnih radnji iz grupe krivičnih djela a koji se nalazi u njihovom zaštitnom objektu i motivima izvršenja. U smislu ekstradiციjskog prava, za počinitelje ovih krivičnih djela važi princip neizdavanja političkih počinitelja. Stoga, kako Simović i Šikman tvrde, nejasno je zašto je zakonodavac inkriminirao protuzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolijskim formacijama u grupu krivičnih djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine.

34 Dovoljno je dokazati da je pridruživanje paravojnim ili parapolijskim formacijama protivno Zakonu o odbrani Bosne i Hercegovine ili Zakonu o oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Krivično zakonodavstvo propisuje i inkriminaciju pridruživanja stranoj vojnoj, stranoj paravojnoj ili stranoj parapolijskoj formaciji, to mogu biti i obučene, opremljene ili mobilizirane strane formacije, te nabavljanje ili osposobljavanje kakvih sredstava, uklanjanje prepreka, stvaranje plana ili dogovora s drugima, ili vrbovanje drugoga ili poduzimanje bilo koje druge radnje.

Nijedna osoba nije optužena samo za krivično djelo iz člana 162b. stav 1. U predmetu "Erdić i drugi" četiri osobe (Husein Erdić, Midhat Trako, Nevad Hušidić i Merim Keserović) optužene su za krivično djelo protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama iz člana 162b. stav 1, 2. i 3, ali u vezi s članom 26. koji propisuje postupanje prema počiniocima koji namjeravaju da počine krivično djelo, a ne uspiju (pokušaj). Izvan toga, ukupno šest osoba optuženo je za protupravne radnje iz člana 162b. stav 2. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Naprimjer, Amir Haskić je stvarao plan i sredstva za pridruživanje Islamskoj državi Irak i Sirija.³⁵

Prilikom kvalifikacije krivičnog djela pridruživanja stranoj paravojnoj ili stranoj parapolicijskoj formaciji utvrđeno je da pojedinci nisu vojna niti civilna lica, kako to propisuje Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Utvrđeno je da su optuženi odnosno osuđeni najčešće putovali ličnim prijevozom ili avionom na relaciji Sarajevo – Istanbul (u jednom slučaju Podgorica – Istanbul), da bi zatim ilegalno ulazili u Siriju kako bi se pridružili stranoj terorističkoj formaciji.³⁶ Pojedinci koji su se pridružili terorističkoj organizaciji u Siriji bez vojnog iskustva prolazili su odgovarajuću vojnu obuku, a proces pridruživanja okončan je zaduživanjem oružja i druge opreme i uključivanjem u borbe na ratištima ili držanjem straže.³⁷

U odlučivanju o prigovoru branitelja u vezi s formalnim nedostacima optužnice, i to nepreciznim navođenjem mjesta izvršenja krivičnog djela, u predmetu protiv Osmana Abdulaziza Kekića, sudija za prethodno saslušanje navodi da se iz dispozitiva optužnice može utvrditi putanja kretanja do pridruživanja paravojnoj jedinici Enver Alwaki u Islamskoj državi Irak i Sirija, te ispunjavaju u razumnoj i dovoljnoj mjeri standarda određenosti "mjesta izvršenja" krivičnog djela (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017, Rješenje o prethodnim prigovorima protiv optužnice). Slično, u kontekstu prigovora vremenskog određenja optužnice u predmetu Čufurović branitelj navodi

35 Postoje i oblici izvršenja krivičnog djela za koja osobe u Bosni i Hercegovini nisu optuživane u trenutku provođenja istraživanja, i to putem javnog ispoljavanja, korištenjem sredstava informiranja, distribuiranjem ili na bilo koji drugi način upućivanjem poruke javnosti koja za cilj ima podsticanje drugog na izvršenje protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama, za što je predviđena kazna zatvora u trajanju od tri mjeseca do tri godine (stav 4). Moguće je i blaže kažnjavanje u trajanju od šest mjeseci do tri godine, čak i oslobođenje od kažnjavanja, za počinitelje krivičnog djela protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama koji otkrivanjem grupe spriječe počinjenje krivičnog djela ili otkrije grupu prije počinjenja krivičnog djela (stav 5).

36 Za putovanje vlastitim prijevozom pogledati npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017; za putovanje avionskim prijevozom npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Košića, 2016.

37 Za proces pridruživanja borbenim djelovanjima pogledati npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mirela Karajića, 2016; za proces pridruživanja stražarskim funkcijama npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017.

da se propušta utvrditi tačno vrijeme ulaska u Siriju, da je nejasno da li je to bilo 2014. ili možda 2019. godine. Sutkinja za prethodno saslušanje navodi da je vremenski okvir dovoljno precizan a da optuženi ima pravo da na glavnom pretresu osporava navode optužbe i predlaže dokaze u svoju korist. Branitelj također smatra da su rezultati istrage uopćeni i neobrazloženi jer nedostaje način odlaska na strano ratište i postoji nejasnoća u dokazima iz istrage koji bi potvrdili navode optužnice. Sud zaključuje da su navodi iz istrage skraćeno obrazložjenje o dokazima koji se predlažu za izvođenje na glavnom pretresu, što je dovoljno za potvrđivanje optužnice (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića, 2019, Rješenje o prethodnim prigovorima protiv optužnice).

U malom broju slučajeva istražni organi su otkrili namjeru pojedinaca i spriječili odlazak na strano ratište (uglavnom preko Turske). Kako službenik Agencije za istrage i zaštitu u predmetu Keserović navodi, operativna saznanja o odlascima bosanskohercegovačkih državljana su postojala, ali istrage tokom 2012. i 2013. godine nisu poduzimane jer nisu postojala saznanja da se odlazi zbog učešća u oružanom sukobu i pridruživanja terorističkoj organizaciji (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmína Keserovića, ročište glavni pretres, 2021). Postoje i drugi slučajevi kada je optuženi deportovan iz Turske u Bosnu i Hercegovinu. U predmetu Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Amira Haskića prvostepenom presudom se optuženi oslobađa jer se pokušao pridružiti stranim terorističkim borcima, ali je dobrovoljno odustao, zbog čega je oslobođen krivične odgovornosti.

U predmetu Haskić Tužilaštvo je potenciralo da se krivično djelo kvalificira kao pokušaj izvršenja iz člana 162b. stav 2. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Prvostepeni sud pravilno tumači da se radi o članu 162b. stav 3. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Međutim, drugostepeni sud uočava da se radnje pogrešno određuju kao pokušaj uz postojanje dobrovoljnog odustanka, jer član 162b. stav 3. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine opisuje radnju stvaranja plana, ukazujući na nesvršeni glagol, pa se zaključuje da se ne može raditi ni o pokušaju ni o dobrovoljnom odustanku jer krivično djelo uključuje radnje iz nižih faza izvršenja krivičnog djela od pokušaja, konkretno pripremanja krivičnog djela, pa optuženom treba izreći kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i šest mjeseci, ali ne i osloboditi. Trećestepeni sud je potvrdio stajališta drugostepenog suda. Presuda Amiru Haskiću predstavlja primjer dobre prakse u primjeni materijalnog prava u suđenjima stranim terorističkim borcima.

Tokom intervjua praktikanti iz pravosuđa ukazali su na probleme inkriminacije krivičnog djela protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama iz člana 162b. Prvo, poprilično nije jasno kakva šteta ili posljedica se razmatra za inkriminaciju krivičnog djela u grupu krivičnih djela koja se izvršavaju protiv integriteta Bosne i Hercegovine.³⁸ Drugo, propisane sankcije su suviše oštre kada se porede s drugim krivičnim djelima iz iste grupe i kada se porede sa srodnim krivičnim djelom organiziranja terorističke grupe iz člana 202d. Kako navodi uposlenik/ica Tužilaštva, "biti pripadnik terorističke grupe je znatno teže krivično djelo od pridruživanja paravojnoj formaciji" (Intervju, 5. 5. 2022).

U praktičnom smislu razlika između dva navedena krivična djela je što protuzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama nije toliko teško dokazivati jer je dovoljno da je osoba otišla u Siriju i da je sudjelovala u aktivnostima organizacije koja je listirana kao teroristička, odnosno tokom oružanog sukoba. U slučaju da listiranje terorističke organizacije ne postoji, mora se utvrđivati struktura i aktivnosti organizacije da bi se smatrala paravojnom ili parapolicijskom, odnosno da bi se zadovoljili elementi krivičnog djela jer "[b]ez listiranja se ne može nešto tretirati političkim odlukama" (Intervju, 6. 5. 2022). Kako navodi intervjuirani sudija, "Tužilaštvo generalno ima poteškoće, a osobito da dokaže da je prethodno formirana grupa (organizirana teroristička grupa)".

Više krivičnih djela može postojati u sticaju ako postoji činjenični opis koji bi tomu odgovarao (Intervju, 17. 5. 2022). Kako na primjeru navodi van Ginkel (2016) u Nizozemskoj pravosudnoj praksi predmet protiv Mahera H. implicira probleme zbog procesuiranja pukog odlaska i pridruživanja Islamskoj državi Irak i Sirija, zbog čega je osuđen na kaznu zatvora od tri godine. Javnost i žrtve Islamske države Irak i Sirija su nezadovoljne rezultatima suđenja jer nisu prepoznate žrtve niti razmjere izvršenih zločina, a pitanje je koliko takva suđenja doprinose retributivnom načelu koje je dodijeljeno državi u obavljanju sudskih zadataka države.³⁹

38 Kako navodi Duffy (2018) nove odredbe koje tretiraju odlazak stranih terorističkih boraca na ratišta su nepovezane sa štetom i posljedicama krivičnih djela. Tretiraju apstraktne posljedice. Krivični zakon je posljednje utočište (*ultima ratio*) koje adresira jasno definirana i ograničena ponašanja koja se ne mogu riješiti blažim mjerama i koja uzrokuju znatnu štetu društvu ili pojedincima. Suđenja zbog radikalizacije u uvjerenjima nisu moguća i predstavljala bi kršenje ljudskih prava, a ekstenzivno tumačenje novih inkriminacija odlazaka na strana ratišta ima teret krivičnog progona novinara, organizacija civilnog društva, znanstvenika, pravnika i drugih zbog odlaska na strana ratišta.

39 Države koje imaju mogućnost suđenja u odsustvu (*in absentia*), dakle bez prisustva optuženog, mogle bi imati alternative navedenim problemima (o ulozi žrtava u krivičnom postupku Radicalisation Awareness Network, 2020). U Nizozemskoj i Belgiji su provedena suđenja u odsustvu. Naprimjer, u Nizozemskoj više od 20 osoba je osuđeno do 2017. godine kada je strategija Tužilaštva usmjerena na suđenja u prisutnosti optuženih kad god je to moguće. Smatra se da su se povraci smanjili nakon što se saznalo da postoje optužnice i osude u odsustvu. Generalno,

4.3.2. Pitanje krivičnog procesuiranja masovnih zločina

Dok masovni zločini izvršeni u Siriji i Iraku nisu procesuirani u Bosni i Hercegovini, uglavnom zbog praga dokaza, trenutna nacionalna pravosudna praksa u državama Europske unije demonstrira da je moguće kumulativno procesuirati pojedince za krivična djela povezana s terorizmom i ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid. U određenim državama je moguće kumulativno procesuirati pojedince na osnovu istih činjenica, dok u drugim državama to nije moguće, već je potrebno razlikovati činjenice koje se odnose na krivična djela povezana s terorizmom i činjenice koje se odnose na ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid (The Genocide Network, 2020). U pravnoj praksi Njemačke, Nizozemske i Ujedinjenog Kraljevstva fotografije žrtava su bile dovoljne za dodatno kvalificiranje krivičnog djela ratnog zločina, zločina protiv čovječnosti ili genocida. Viša istražiteljica Tanya Mehra navela je da takve kvalifikacije postaju učestalije u slučajevima stranih terorističkih boraca, ali i da razumije kompleksnost i otežani pristup u prikupljanju dokaza i dokazivanju ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti ili genocida. Procesuiranje za pripadnost ili podržavanje terorističkih organizacija je nepravedno prema žrtvama (BIRN, 2020b).

Njemački krivični zakon vrijedan je razmatranja u ovom kontekstu jer se član 129a, koji kriminalizira formiranje terorističkih organizacija, primjenjuje na one koji osnivaju organizacije s ciljem, između ostalog, izvršenja "genocida (odjeljak 6. Zakona o međunarodnom krivičnom pravu) ili zločin protiv čovječnosti (član 7. Zakona o međunarodnom krivičnom pravu) ili ratni zločin..." Član 129b. Zakona propisuje da se član 129a. odnosi na organizacije u inostranstvu. Stoga su njemački tužiocima često kumulativno optuživali ova krivična djela s masovnim zločinima, koji se teže tretiraju nego samo članstvo u terorističkoj organizaciji. Ovo je djelomično olakšano opsežnom upotrebom iskaza vještaka i izvještaja vještaka, utvrđujući kontekstualne detalje o specifičnim aktivnostima terorističkih organizacija relevantnih za bilo koje suđenje. Ali, kao što je gore navedeno, uspjeh ove strategije također je zavisio od prihvatanja digitalnih fotografskih dokaza koji se do sada nisu smatrali jedinstveno validnim u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini.

Ovo je pitanje s kojim se pravosudni profesionalci moraju uhvatiti ukoštac, jer je krivično procesuiranje stranih terorističkih boraca samo zbog pripadnosti ili

---

suđenja u odsustvu praćena su problemima kao što je pravo na odbranu ili proceduralnim pitanjima kao što su informacije da se optuženi odriče prisustva na suđenju i informacije koje sa sigurnošću mogu ukazivati da se izbjegava krivični proces (pogledati Heij, 2020).

podrške terorističkim organizacijama, a ne za zločine koje počine u zonama sukoba, nepravedno prema žrtvama (BIRN, 2020). Uistinu, poznato je da su pripadnici Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre činili stravične masovne zločine (ratni zločini, zločini protiv čovječnosti i genocid), te da su stvorili opresivni sistem koji je utemeljen na teroru i kršenju osnovnih ljudskih prava i sloboda (Human Rights Watch, ff). Ipak, u pravnoj praksi Bosne i Hercegovine ne mogu se pronaći osobite informacije o stravičnosti i razmjeri zločina te sistemskoj opresiji i teroru Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre, izuzev informacija da su zločini izvršeni. Žrtve, osobito ranjive grupe kao što su Jezidi nad kojima je izvršen genocid, djelomično su zanemarene iz razloga što nisu važne za dokazivanje krivičnog djela i krivične odgovornosti optuženih.

Postoje, međutim, nastojanja bosanskohercegovačkog pravosuđa da ukaže na potrebu satisfakcije žrtava krivičnom sankcijom. Možda najbolji primjer predstavlja izjava Tužilaštva na ročištu za razmatranje izjave o priznanju krivnje u predmetu protiv Ibre Ćufurovića gdje je postupajući tužilac izjavio:

[p]ozivam vas (Sud) da u ime svih žrtava Islamske države Irak i Levant (Sirija) adekvatno sankcionišete krivnju Ibri Ćufurovića. Tražimo da se izrekne kazna bliža maksimumu koja je propisana za ovo krivično djelo (Transkript suđenja, 2019, 13:02h).

Istražna komisija Ujedinjenih nacija utvrdila je da je Islamska država Irak i Sirija učestvovala u zločinima genocida, čak je i trenutni tužilac (stalnog) Međunarodnog krivičnog suda izjavio da postoje jasni dokazi o namjeri istrebljenja religijske skupine Jezidi po principu konvertiraj se ili umri, a uključuju zločine ropstva, seksualnog ropstva i zločine protiv djece. Pored toga, Parlamentarna skupština Vijeće Europe i brojne države (npr. Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanada, Australija, Nizozemska) prepoznale su zločine nad Jezidima kao zločine protiv čovječnosti i/ili genocid. Irak i Sirija, mjesta u kojima su zločini izvršeni, međutim, nemaju inkorporirane međunarodne standarde u nacionalnoj legislativi za procesuiranje masovnih zločina, već isključivo krivičnih djela terorizma.

Ovdje je važno spomenuti predmet pred Višim regionalnim sudom u Frankfurtu gdje je na doživotnu kaznu zatvora zbog genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina te 50.000 eura kompenzacije žrtvama zbog utvrđene moralne štete osuđen Taha al J., irački državljanin. Taha se pridružio Islamskoj državi Irak

i Sirija 2015. godine. Kupio je Jezidi ženu i dijete kao robove i tjerao ih da prakticiraju islam. Primjenjivao je nasilje, tukao ih i zlostavljao. Petogodišnja djevojčica bi zbog trauma urinirala u krevet, a Taha bi je kaznio vezanjem za prozor i izlaganjem toploti dok nije pred majkom umrla. Zločini su kvalificirani kao genocid jer je postojala posebna namjera (*dolus specialis*) da se uništi religijska grupa Jezidi u cjelini ili djelomično, neovisno o tome što se radi o jednoj žrtvi (de Hoon, 2022).

U drugom njemačkom predmetu koji uključuje krivična djela vezana za zarobljavanje i zlostavljanje jezidskih žena i djevojaka, ali u kojem je optužena i sama bila mlada žena koja je bila maloljetna u vrijeme kada je počinila zločine za koje se tereti, Viši regionalni sud u Düsseldorfu je odmjerio različite bitne faktore za izricanje kazne od šest godina i šest mjeseci. Tužiocu su je, između ostalih, teretili za zločine protiv čovječnosti. Sud je utvrdio da su krivična djela koja je počinila, uključujući držanje sedam jezidskih žena i djevojaka protiv njihove volje i povinovanje njihovom seksualnom napadu od strane njenog supruga, bila toliko teška da opravdavaju primjenu standarda kazne za odrasle; ali i da je okrivljena bila "mlada osoba u smislu svog moralnog i psihičkog razvoja... [koji] je imao kašnjenje u sazrijevanju", i da se "dalje sazrijevanje još uvijek može dogoditi". Ustvari, u presudi je navedeno da je optužena "već uspješno radila na nastavku i završetku školske karijere i (re)integraciji u postojeći sistem vrijednosti". Iako je sud kao otežavajuće faktore uzeo u obzir trajanje njenog izvršenja, štetu koju je nanijela žrtvama i činjenicu da je djelovala na osnovu ekstremnih vjerskih uvjerenja, kao olakšavajuće je cijenio njeno dugo svjedočenje i priznanje, njeno priznanje patnje svojih žrtava i činjenicu da je njen suprug bio dominantna sila u krivičnim djelima. Sud je naglasio potrebu da se u ovom slučaju uravnoteže težina kazne optužene i posljedice kazne za njen budući razvoj, ali je utvrdio da je za težinu njenih zločina potrebna kazna preko pet godina (Higher Regional Court of Dusseldorf, 2021).

Među optužbama s kojima se ova mlada žena suočila bilo je nekoliko tačaka za zločine protiv čovječnosti, u vezi sa članstvom u terorističkoj organizaciji, kao i tačke koje se odnose na njeno pomaganje i podržavanje zločina svoga supruga. Ovo je dobar primjer slučaja u kojem je sud morao spretno izbalansirati bezbroj komplicirajućih faktora kako bi ispunio svrhu kazne, ali i gdje bi se teško moglo reći da bi se optužena mogla teretiti samo za putovanje u Siriju i pridruživanje terorističkoj organizaciji u cilju ispunjavanja mandata pravosuđa. Procesuiranje terorizma u kombinaciji s masovnim zločinima, kako su njemački tužiocu uradili

u dva prethodno navedena slučaja, osigurava potpunu krivičnu odgovornost počinitelja i omogućava više satisfakcije žrtvama (The Genocide Network, 2020).

Posebno su zanimljivi slučajevi pljačkanja imovine kao ratnog zločina. U jednom slučaju njemačka državljanka je tokom 2013. godine otputovala u Siriju i udala se za pripadnika Islamske države Irak i Sirija. Početkom 2014. godine ona i suprug preuzeli su kuću od zakonskih vlasnika koji su je napustili. Opljačkana sredstva za kućanstvo dobili su od Islamske države. Sredinom 2014. godine preselili su se u Raku, također u kuću gdje su zakonski vlasnici napustili prostor ili su prognani. Žena se identificirala s normama i ciljevima Islamske države na različite načine, kao što su prihvaćanje oružja, obuka s oružjem, nadgledanje internetskih stranica Islamske države Irak i Sirija, hvaljenje metoda i načina života unutar Islamske države Irak i Sirija. Optužena je osuđena na pet godina kazne zatvora za članstvo u Islamskoj državi Irak i Sirija i ratni zločin pljačkanja te kršenje zakona o oružju (Higher Regional Court of Stuttgart, 2019).

Na sličan način druga njemačka državljanka otputovala je u Siriju 2014. godine i udala se za borca Islamske države Irak i Sirija. Tokom 2015. godine ona i porodica su se svojevolumeno uselili u kuću koju je zaplijenila Islamska država Irak i Sirija nakon što su zakonski vlasnici pobjegli ili su bili raseljeni zbog aktivnosti terorističkih organizacija. Osuđena je zbog članstva u terorističkoj organizaciji i ratni zločin pljačkanja imovine na tri godine i devet mjeseci kazne zatvora (Higher Regional Court of Düsseldorf, 2019). U žalbenom postupku ispitalo se značenje pripadanja terorističkoj organizaciji. S obzirom na to da je optužena, odnosno osuđena imala doprinos u Islamskoj državi Irak i Sirija, drugostepeni sud je naveo da je učešće u terorističkoj organizaciji ispravno kvalificirano. Dodatno, drugostepeni sud je ispitivao kumulativnost pridruživanja terorističkoj organizaciji s krivičnim djelom ratnog zločina. Utvrđeno je da postoje kumulativne radnje i da se potvrđuje prvostepena presuda (Federal Court of Justice, 2019a).

U oba slučaja zapljena imovine kao ratni zločin može se kvalificirati jedino kada ne postoji saglasnost vlasnika i u okvirima oružanog sukoba. Postojanje oružanog sukoba mora se utvrđivati. Vlasnici imovine moraju biti neprijatelji strane u sukobu. Dovoljno je da postoje drugačiji ciljevi ili ideologije žrtve čija imovina je zaplijenjena da se krivično djelo može kvalificirati kao ratni zločin (Federal Court of Justice, 2019b).

Osobito su zanimljivi slučajevi predaje vlastite djece vojnim obukama za djecu Islamske države Irak i Sirija. Tako je naprimjer njemačka državljanka osuđena na kaznu zatvora od pet godina i tri mjeseca jer je nakon dolaska u Siriju 2015. godine, gdje je obavljala različite aktivnosti za terorističku organizaciju, i kada se udala za stranog terorističkog borca, u više navrata predavala je vlastito sedmogodišnje muško dijete vojnim kampovima za obuku djece u Raki. Cilj je bio podučavanje djeteta da rukuje oružjem. U decembru 2018. godine jedan od sinova je uslijed bombardiranja ubijen u kući, koja se nalazila blizu borbenih linija. Ona je osuđena za učešće u terorističkoj organizaciji i ratni zločin regrutiranja djece u oružanu grupu, ratni zločin povezan s roditeljskom otmicom maloljetnika sa smrtnim ishodom, te zanemarivanje dužnosti za brigu i obrazovanje te tjelesne ozljede (Federal Court of Justice, 2019).

Potrebno je naglasiti da postoje države u kojima pripadnost terorističkoj organizaciji nije inkriminirana. Naprimjer, u Švedskoj i Finskoj pripadnost terorističkoj organizaciji nije krivično djelo. Kao rezultat, strani teroristički borci su procesuirani za ratne zločine. Irački migrant osuđen je na devet godina kazne zatvora zbog ratnog zločina kojim su narušena lična dostojanstva jer su u dokaznom postupku prezentirane fotografije na kojima pozira pored odrubljenih glava neprijateljskih vojnika, jednom ubijenom vojniku stavio je nogu na glavu ili oružje na trup tijela (Scania and Blekinge Court of Appeal, 2017). U drugom slučaju pred štokholmskim distriktnim sudom pojedinac je osuđen na doživotnu kaznu zatvora zbog učešća u ubistvima sedam zarobljenih vojnika. Na osnovu video-snimaka na *Facebooku* i *YouTubeu*, prvobitno otkrivenih od *New York Timesa* tokom 2013. godine, utvrđeno je konkretno vrijeme i mjesto, kao i osobe koje su učestvovala u ratnim zločinima (Stockholm Court of Appeal, 2016).

U Finskoj, irački državljanin, bivši narednik u Iračkoj vojsci i pripadnik Islamske države Irak i Sirija, tokom aprila 2015. godine postavio je fotografiju na *Facebook* na kojoj se vidi da drži odrubljene glave neprijateljskih vojnika koji su poginuli ili u direktnoj borbi ili tokom bombardiranja. Fotografija pokazuje optuženog iračkog državljanina kako čuči i drži oružje okrenuto prema tlu, a oko njega se nalaze odrubljene glave. Nije postojalo dovoljno dokaza za učešće u odrubljivanju glava ili bilo kakvoj ulozi u seciranju tijela, ali je osuđen na uvjetnu kaznu od 13 mjeseci zbog ponižavajućeg i nehumanog postupanja (District Court of Kanta-Häme, 2016).

Cuyckens (2021) navodi da je nizozemski sud u predmetu nazvanom "Kontekst slučaj" naveo da se oružane snage, kada bi se interpretirale u doslovnom smislu, mogle shvatiti kao državne vojne formacije, ali bi takvo definiranje značilo nemogućnost procesuiranja pripadnika terorističke grupe za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocide (masovni zločini) jer bi postojala mogućnost da se izađe izvan okvira zakonski normirane kvalifikacije krivičnog djela. Belgijski sud je u poznatom slučaju "Sharia4Belgium" ukazao da je odrednica oružanih snaga primjenjiva za pripadnike terorističkih organizacija koje sudjeluju u oružanom sukobu. Ovo ukazuje da je povezivanje masovnih zločina i terorizma problematično zbog nejasne definicije terorizma i veze (engl. *nexus*) masovni zločini – terorizam, zbog čega nacionalno pravosuđe može operirati samo u okvirima važećih normi koje definiraju terorizam i masovne zločine. Problem je što unutar nacionalnih zakonodavstava nije poprilično jasno šta je to strani borac koji se determinira kao terorista ili pripadnik paravojne formacije. Rješenje bi moglo biti da se unutar nacionalnih okvira definiraju liste terorističkih organizacija. Kada je riječ o vezi s masovnim zločinima, međunarodni standardi inkorporirani u normative Bosne i Hercegovine već omogućavaju eksplicitne zabrane koje su primjenjive na nedržavne oružane grupe kakve su Islamska država Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra.

Naravno, treba imati na umu da terorizam i ratni zločini nisu u sukobu i da se činjenično može raditi o kvalifikacijama za dva krivična djela. Podrška ili učešće u terorističkim organizacijama u inostranstvu ne mora nužno značiti izvršenje ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida. Nisu sve radnje nedržavnih oružanih grupa terorističke. U predmetu "Jitse Akse", pojedinca koji je otputovao u Siriju s ciljem ratovanja na strani Jedinice za zaštitu naroda sirijskih Kurda, optužnica nije sadržavala krivična djela povezana s terorizmom, već za učešće u oružanom sukobu, odnosno ubistvima pripadnika Islamske države Irak i Sirija. Od optuženice se odustalo zbog nedostatka dokaza, ali i pritiska javnosti da se krivične istrage provode protiv osoba koje su se borile protiv "zla" (Cuyckens, 2021). Slučaj ukazuje da iako je moguće provoditi krivične procese za masovne zločine i terorizam, nužno je imati na umu razliku između suzbijanja terorizma i kršenja međunarodnog humanitarnog prava. U suprotnom bi bilo kakva prisutnost na prostoru oružanog sukoba povlačila mogućnost krivične odgovornosti za pridruživanje oružanoj grupi koja učestvuje u oružanom sukobu i eventualnim masovnim zločinima. Drugim riječima, da bi se ostvarile mogućnosti za procesuiranje stranih terorističkih boraca, potrebno je imati dokaze o postojanju terorističke organizacije bilo da se radi o listiranju terorističke organizacije

od međunarodnih, regionalnih ili nacionalnih tijela ili informacijama koje bi bile takve prirode da bi mogle upućivati da se radi o terorističkoj grupi ili paravojnoj ili parapolijskoj formaciji.⁴⁰ Predmet "Jitse Akse" sugerira da kvalificiranje stranog terorističkog borca ne bi trebalo miješati s kvalifikacijom stranog borca iako su u kontekstu rata u Siriji strani borci uglavnom bili pripadnici terorističke organizacije.

Kršenja međunarodnog humanitarnog prava mogu se koristiti u skladu s vezom (*nexus*) s oružanim sukobom i uspostavljenom pravnom praksom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, kao što su činjenice da je počinitelj borac a žrtva nije, da je žrtva član suprotne strane, da radnja služi krajnjem cilju i da je krivično djelo izvršeno kao dio ili u kontekstu službene dužnosti. Uzimajući u obzir navedene kriterije, može se uspostaviti jasna linija između suzbijanja terorizma i suzbijanja masovnih zločina. Potrebno je naglasiti da je dosadašnja pravosudna praksa u Nizozemskoj i Njemačkoj ukazala da je *nexus* moguće dokazati, ali da prikupljanje dokaza predstavlja problem. Najučestaliji dokazi iz pravne prakse Nizozemske i Njemačke su fotografije i videosnimci masovnih zločina te iskazi neposrednih svjedoka o zločinima i vlastita priznanja zločina. I europska praksa priznaje da postoje poteškoće u prikupljanju dokaza o masovnim zločinima, pa se veoma često navodi argument pravosudne efikasnosti: podrška ili učestvovanje u terorističkoj organizaciji se mnogo lakše dokazuje nego konkretne radnje, koje nisu ograničene na masovne zločine, izvršene tokom boravka u Siriji (Cuyckens, 2021).

4.4. Procesno pravo

Krivičnoprocesne dimenzije terorizma i stranih terorističkih boraca ne poznaju normativne specifičnosti niti razlike u odnosu na druga krivična djela. Kako navode Simović i Šikman (pogledati 2017, str. 138-139), radi se o krivičnoprocesnim

40 Vrijedi napomenuti da predmet "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Gavrila Stevića" nije uvršten u analizu. U konkretnom slučaju Sud nije utvrdio da je jedinica "Jovan Šević", za čiju pripadnost je Stević optužen, bila paravojna formacija. Tužilaštvo nije omogućilo saznanja o odredu "Jovan Šević", cilju, djelovanju, regrutaciji, te opremljenosti i osposobljenosti. Za razliku od pripadnika Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre, koje su rezolucijama Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija definirane kao terorističke organizacije, jedinica "Jovan Šević" se ne nalazi na listingu Ujedinjenih nacija, organizacije po modelu vojne formacije. Iako vještačene fotografije i snimci ukazuju da Stević nosi maskirnu uniformu i naoružanje, te da su prisutni simboli međunarodno nepriznate Luganske Narodne Republike, niti jedan od osam saslušanih svjedoka nije imao direktna saznanja o boravku Stevića u Lugansku. Sud nije izvan svake razumne sumnje mogao zaključiti da su ostvarena bitna obilježja krivičnog djela (Protuzakonito formiranje i pridruživanje paravojnim ili parapolijskim formacijama iz člana 162b. stav 2. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.) Drugim riječima, nije utvrđeno da je odred "Jovan Šević" paravojna niti teroristička jedinica, niti da je Gavrilo Stević strani (teroristički) borac. Oslobođajuća presuda Steviću ukazuje na značaj listiranja određene organizacije kao terorističke prema Ujedinjenim nacijama ili utvrđivanja konkretne pripadnosti, hijerarhije i aktivnosti paravojne formacije.

subjektima te krivičnoprocesnim odnosima između subjekata s ciljem rasvjetljavanja i rješavanja krivične stvari terorizma, odnosno stranih terorističkih boraca, te ostvarenja krivičnopravne zaštite društva i države suprotstavljanjem terorizmu, između ostaloga, putem pravnog reagiranja, odnosno otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela. Zbog smislenosti izlaganja, ranije su prikazani i opisani podaci o glavnim procesnim subjektima, sudu, strankama i odbrani. U krivičnim postupcima nema oštećenih, odnosno žrtava krivičnih djela,⁴¹ iako postoje u vanpravnom, viktimološkom smislu, a porodice ubijenih stranih terorističkih boraca bi se također mogle smatrati žrtvama. Stoga su u ovom dijelu prikazani i opisani svjedoci i vještaci odnosno materijalni dokazi u krivičnom postupku.

4.4.1. Svjedoci Tužilaštva

U krivičnim postupcima postoji nerazmjer između učestalosti svjedoka Tužilaštva i učestalosti svjedoka odbrane.⁴² Protiv svih optuženih Tužilaštvo je koristilo 240 svjedoka, dok je odbrana koristila 18 svjedoka. U svjedoke Tužilaštva uključeni su svjedoci koji su više puta davali iskaz u predmetima protiv drugih optuženih (tj. svjedočili su protiv više optuženih u istom predmetu). Naprimjer, 18 svjedoka je korišteno u jednom predmetu protiv Enesa Mešića, Jasmina Jašarevića, Mirze Kapića, Salke Imamovića, Adema Karamuje, Ibri Delića i Samira Hadžalića. Na Prikazu 14. (ispod) može se uočiti učestalost svjedoka Tužilaštva. Dok su mnogi svjedočili samo protiv jednog optuženog, dosta ih je svjedočilo protiv više optuženih, uključujući sedam svjedoka koji su svjedočili protiv šest optuženih u odvojenim predmetima. Moguće je, a možda čak i vjerovatno, da bi broj svjedoka optužbe bio i veći da u ovim predmetima nije postignuto toliko sporazuma o priznanju krivnje.

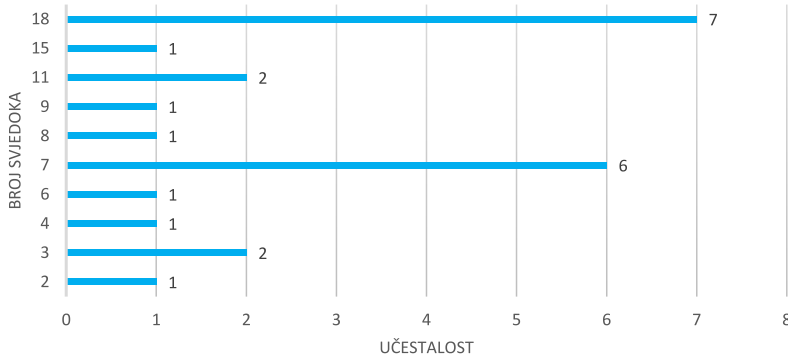
Ovi nalazi nikako ne impliciraju da broj svjedoka koji se pojavljuju u ime procesnih subjekata igra odlučujuću ulogu u ishodu postupka, jer je bitan kvalitet i sadržaj iskaza. U predmetu Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića drugostepeni organ je ukinuo prvostepenu oslobađajuću presudu zbog izostanka savjesne ocjene jednog svjedoka i savjesne ocjene iskaza tog svjedoka u vezi s drugim dokazima u cilju izvođenja zaključka o dokazanosti odlučne činjenice o pridruživanju stranoj paravojnoj formaciji. Zbog

41 Potrebno je oprez da bi se osiguralo da pretpostavka nevinosti nije ugrožena. Naprimjer kriminaliziranjem putovanja u određena područja, osim ako optuženi ne može dokazati legitimnu svrhu kojom se može argumentirano prebaciti teret dokazivanja (Duffy, 2018).

42 Vrijedi napomenuti da se učestalost svjedoka posmatra kroz optužene a ne kroz predmete, jer se samo na taj način može utvrditi stvarno stanje u krivičnim procesima.

navedenog je određeno ponovljeno suđenje pred Apelacionim odjeljenjem Suda Bosne i Hercegovine koje je okončano osuđujućom presudom i kaznom zatvora u trajanju od dvije godine.

SVJEDOCI TUŽILAŠTVA

Prikaz 14. Svjedoci Tužilaštva

U žalbi Tužilaštva navodi se da Sud nije savjesno ocijenio svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima kako bi, na osnovu takve ocjene, izveo zaključak da li je neka činjenica dokazana. Odlučna činjenica je cijenjena na osnovu iskaza Amira Džinića bez uključivanja iskaza drugih svjedoka i materijalnih dokaza, pa je Sud pogrešno utvrdio da se na jednom dokazu bez drugih pouzdanih dokaza ne može izvan razumne sumnje temeljiti zaključak o pridruživanju paravojnoj formaciji. Takva činjenica, prema žalbi Tužilaštva, ne može samostalno postojati jer postoje druge činjenice i dokazi kao što je napuštanje Bosne i Hercegovine sa stranim terorističkim borcem Senadom Grabusom i njegovom porodicom i ilegalni ulazak u Siriju te boravak na prostoru pod kontrolom Islamske države Irak i Sirija, oduzimanje pasoša pri dolasku, pogibija Senada Grabusa, interakcija i svjedočenje Džinića o odlasku i boravku u Siriji, te Kekićevoj pripadnosti paravojnoj jedinici. Sud je propustio uzeti u obzir općepoznate činjenice o oružanom sukobu u Siriji, a prihvatio je Kekićevu tvrdnju da je otišao "da vidi kakva je situacija". Optuženi se deklarirao kao pripadnik paravojne formacije, a zanemareno je biće krivičnog djela, konkretno da bilo ko može postati pripadnik paravojne formacije.

Kao primjer dobre prakse, Tužilaštvo podsjeća na drugostepenu presudu u predmetu "Enes Mešić", gdje je utvrđeno da neučestvovanje u borbenim

djelovanjima ne znači neučestvovanje u aktivnostima terorističke organizacije. U istom predmetu utvrđeno je da slobodna ocjena dokaza nije arbitrarna, već utemeljena na logičnosti i pravilima posebnosti pojedinih struka i određenoj životnoj zakonomjernosti uzroka i posljedica. Tužilaštvo također podsjeća da je u drugostepenoj presudi protiv Miodraga Markovića utvrđeno da se cijene vrijednosti, težina i kvalitet, a ne kvantitet, višestrukost ili priroda dokaza, te da je u presudi protiv Željka Mejakića i drugih utvrđeno da dokaz koji je zakonit, autentičan i istinit može biti dovoljan da se optuženi osudi. Apelaciono vijeće se složilo, ocijenivši da broj svjedoka i dokaza nije toliko važan koliko je relevantno pitanje kvaliteta dokaza (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017, drugostepena presuda).

U prvostepenoj presudi u predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića" (2017) navodi se da saslušanje samo jednog svjedoka nije dovoljno, čak i ako nije upitna istinitost svjedočenja i vjerodostojnost svjedoka, jer ne postoje drugi materijalni dokazi niti iskazi svjedoka. Sud obrazlaže da se odluka ne može zasnovati niti se može izvan svake razumne sumnje utvrditi krivnja optuženog, zbog čega je Kekić oslobođen. Apelaciono Vijeće Suda Bosne i Hercegovine utvrdilo je da je irelevantno koliko svjedoka i dokaza se iznosi, već da je od značaja kvalitet dokaza (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017, drugostepena presuda). Svjedok je imao direktan odnos s optuženim Kekićem i iz razgovora s njim saznao da je bio pripadnik strane terorističke formacije, da je imao vojnu uniformu i naoružanje, da je prošao obuku na engleskom jeziku. Jasno je da se načelo jedan svjedok nije dovoljan (*testis unus, testis nullus*) ne bi trebalo primjenjivati, već cijeliti kvalitet dokaza, a ne njihov broj (*testimonia panneranda sunt, non numeranda*). Ovakvo racionaliziranje je mnogo smislenije, osobito u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima, odnosno terorističkim aktivnostima, gdje je zbog prirode krivičnog djela i mogućnosti organa krivičnog gonjenja pribavljanje dokaza reducirano. Vrlo je vjerovatno da problemi u dokazivanju ovih kompleksnih krivičnih djela rezultiraju blagom kaznenom politikom.

Nekoliko mjeseci nakon što je Kekiću izrečena presuda drugostepenog suda, trećestepeni sud je preinačio kaznu i produžio mu kaznu zatvora za godinu dana (ukupno tri). U svoj žalbeni podnesak u predmetu tužioc i suključili dopis Francuske ambasade u Bosni i Hercegovini koji je upućivao na to da je Kekiću zabranjen ulazak u države šengenskog područja zbog učešća u terorističkoj organizaciji i prijetnje koju predstavlja javnom redu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine,

2017, Žalba na prvostepenu presudu). Djelomično je po tom osnovu trećestepeni sud ocijenio razumnim da optuženom izrekne dužu kaznu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2018).

Neke iskaze pred Sudom Bosne i Hercegovine davali su svjedoci koji su boravili u Siriji i imali direktna saznanja o optuženima. Naprimjer, u predmetu protiv Jasmina Keserovića četiri svjedokinje su omogućile informacije o protupravnim aktivnostima u Siriji (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021, dokazi Tužilaštva Bosne i Hercegovine: DT-7, DT-71.1, DT-8, DT-9, DT-9.1, DT-10, DT-10.1). Prema riječima intervjuiranog tužioca u predmetima povezanim s odlascima na strana ratišta "uglavnom se dokazuje da je viđena osoba u vojnoj uniformi, s naoružanjem, da je bio čuvar, ali rijetko ko kaže da je bio u rovu, na linijama borbenih dejstava, da je ubio civila ili ratnog zarobljenika" (Intervju, 6. 5. 2022). Uposlenici Ministarstva sigurnosti i ovlaštena službena lica do sada su davali iskaze o postojanju i listiranju Ujedinjenih nacija Islamske države Irak i Sirija kao terorističke organizacije, ali i o operativnim saznanjima. Naprimjer, u predmetu protiv Ibri Ćufurovića ovlaštena službena lica svjedočila su o vršenju uviđaja na otvorenom profilu društvene mreže *Twitter*, gdje je utvrđeno da se Ćufurović nalazi na videosnimku u vojnoj uniformi i s naoružanjem, a pored njega mrtva tijela nepoznatih osoba. Na snimku se, međutim, nije moglo s vjerodostojnošću utvrditi da se radi o Ibri Ćufuroviću zbog nejasnoće i mogućnosti montaže. U predmetu "Ćufurović" se "nije moglo dokazati za Jezidi ropkinju, nije bilo dovoljno svjedoka niti materijalnih dokaza" (Intervju, 6. 5. 2022). Treba napomenuti da su slični dokazi prezentirani pred sudovima u Nizozemskoj i Njemačkoj i predstavljali su dovoljne činjenice za osuđujuću presudu za masovne zločine.

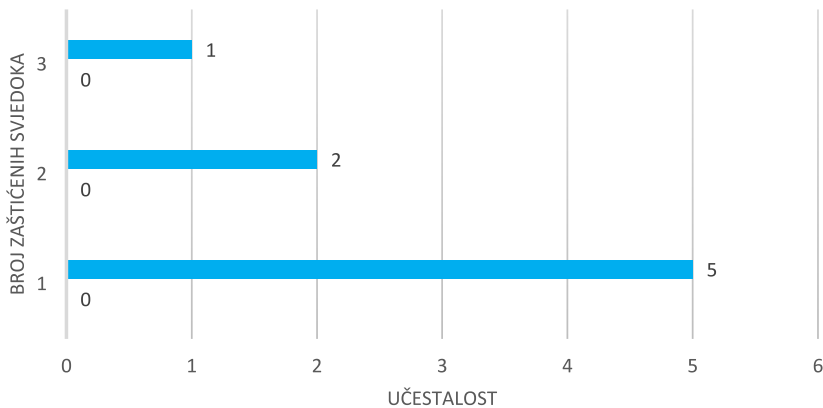
Veoma važnu ulogu imali su svjedoci koji su imali direktnu ili posrednu interakciju s optuženim u Bosni i Hercegovini. Naprimjer, u predmetu protiv Huseina Bilala Bosnića iskazi svjedoka su upućivali na razmjere radikalizacije i regrutacije za odlazak u Siriju, te razmjere vrbovanja i javnog podsticanja. Kako navodi svjedok, vjerski službenik iz Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, "neuki ljudi samostalno iznose zaključke (o onome što čuju od Huseina Bilala Bosnića), ali iz čega – pogledajte Bilalove govore" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, 10:15-10:23). U istom predmetu svjedok Šefik Ćufurović dao je iskaz kako je njegov sin Ibro Ćufurović od 2013. godine počeo raditi kao pastir za Bosnića, odakle je otišao za Siriju. Svjedok Dino Pečenković je opisao ulogu autoriteta ekstremističke grupe Nusreta Imamovića, koji je u međuvremenu otišao u Siriju, a njegovo mjesto je zauzeo Bosnić, te opise

radikalizacije i odlaska njegove kompletne porodice u Siriju. Iskazi svjedoka uglavnom su prihvatani kao vjerodostojni. Omogućavali su vrijedne informacije o svakodnevnom životu optuženih, posjedovanju vojne opreme i sredstava, djelovanju u Bosni i Hercegovini i Siriji, odnosno povezanosti sa stranim terorističkim borcima.

Prikupljanje dokaza na terenu, osobito dok traje oružani sukob u drugoj državi, predstavlja osobit izazov. Osumnjičeni odnosno optuženi mogu biti osuđeni samo ako postoje dovoljni dokazi koji bi mogli izvan svake razumne sumnje utvrditi da je krivično djelo izvršeno, a osobito u slučaju masovnih zločina. I druge države na europskom tlu suočavaju se s brojnim strukturalnim poteškoćama u pronalasku žrtava i svjedoka koji bi bili vjerodostojni odnosno kredibilni i relevantni za utvrđivanje krivične odgovornosti (de Hoon, 2022). Ukratko, procesuiran je mali broj povratnika, što je rezultat praktičnih poteškoća u pribavljanju dovoljnih dokaza (Ip, 2020).

Ovim se ističe značaj zaštićenih svjedoka. Zbog specifične uloge i znanja, među svjedocima Tužilaštva posebno mjesto zauzimaju zaštićeni svjedoci. Tužilaštvo ima učestalost od ukupno 12 zaštićenih svjedoka u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima (Prikaz 15, ispod). Zaštićeni svjedoci Tužilaštva korišteni su protiv osam optuženih. Moguće je da se zaštićeni identitet mijenjao u različitim predmetima, odnosno da su u određenim slučajevima korišteni isti zaštićeni svjedoci, ali s različitim pseudonimima u predmetima protiv različitih optuženih osoba. Značaj zaštićenih svjedoka ilustrira primjer zaštićenog svjedoka N2, pripadnika Islamske države Irak i Sirija koji je zajedno s optuženim Keserovićem učestvovao u terorističkim aktivnostima. N2 je u iskazu objasnio ulogu Keserovića kao pomoćnika komandanta Gorana Pavlovića, da je prisustvovao važnim sastancima, brinuo o ženskom kampu, te imao ulogu prevodioca (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021).

ZAŠTIĆENI SVJEDOCI

Prikaz 15. Zaštićeni svjedoci

Od elementarne važnosti je omogućavanje statusa zaštićenog svjedoka povratnicima sa stranih ratišta koji su voljni da svjedoče i imaju znanje o krivičnom djelu. Svi koji imaju namjeru doprinijeti otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela trebali bi biti zaštićeni u najranijim mogućim fazama, a propust da se to učini riskira da odvraća druge potencijalne svjedoke od saradnje. Možda je najbolji primjer saslušanje povratnika Berina Tahića od istražitelja Tužilaštva Bosne i Hercegovine Nermina Halilagića. Prilikom razgovora sa istražiteljem Halilagićem, Tahić nije krio nezadovoljstvo i činjenicu da je trebao biti zaštićen. Tahić je rekao da je:

(...) uplašen jer zna kakvi su to ljudi, da se nije nadao, da je ogorčen na Agenciju za istrage i zaštitu kako ta informacija, odnosno njegova izjava (koju je dao o stranim terorističkim borcima iz Bosne i Hercegovine) mogla da procuri (...) čovjek koji mu je preko Facebooka prijetio (...), mislim da se zove (...) (Bajro) Ikanović (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Safeta Brkića, 2016, svjedočenje Nermina Halilagića, 11:22-12:22).

Uistinu, zaštićeni svjedoci su od iznimne važnosti u procesuiranju stranih terorističkih boraca i trebali bi biti korišteni kad god je to moguće, jer im se primarno omogućava slobodan prostor za informacije o krivičnim djelima i zaštita od potencijalnih prijetnji ili ugroza. Tako je, naprimjer, u predmetu protiv Huseina Bilala Bosnića zaštićeni svjedok B1 omogućio informacije o boravku državljana

Bosne i Hercegovine na stranom ratištu u Siriji, djelovanju u različitim vojnim formacijama, ali i procesima radikalizacije i regrutiranja u Bosni i Hercegovini. Tokom saslušanja zaštićenog svjedoka rasprava je tematizirala i osjetljivo pitanje slobode vjerovanja koje je gotovo neizbježno u krivičnim procesima koji tretiraju strane terorističke borce iz Sirije i Iraka.

Tužilac: Recite mi vi, zaštićeni svjedok B1, na koji način prakticirate vjeru?

Zaštićeni svjedok B1: Prakticiram o sunnetu Muhammeda assalatu wassalamu.

Tužilac: Je li se taj način razlikuje od načina na koji ljudi prakticiraju vjeru koji pripadaju Islamskoj zajednici Bosne i Hercegovine?

Zaštićeni svjedok B1: Neke sitnice.

Tužilac: Je li u istim džamijama klanjaju ti ljudi?

Zaštićeni svjedok B1: Klanjaju, ali nemaju nikakvu upravu.

Tužilac: U kojim džamijama klanjaju ljudi koji prakticiraju vjeru poput vas u Bosni i Hercegovini?

Branitelj: Prigovor, časni sude, dozvolite. Časni sude, svjedok se ispituje na okolnosti na slobode vjerovanja, slobode vjeroispovijesti, prakticiranja vjere i konstantno se od strane Tužilaštva način prakticiranja vjere pokušava inkriminisati i dovoditi u vezu s počinjenjem nekih krivičnih djela, što je nerazumno. Smatram da su ovakva ispitivanja protivna pravu na slobodu vjeroispovijesti zagwarantovana Evropskom konvencijom, Ustavom Bosne i Hercegovine i Zakonom o slobodi vjeroispovijesti. Molim Sud da vodi računa o ovim pitanjima.

Sud: Dobro. Hvala, braniocu. S obzirom na to da smo cijelo vrijeme ovdje govorili o načinu prakticiranja vjere, svjedok ako može da odgovori na to pitanje.

(...)

Tužilac: Ljudi koji dolaze na ta mjesta (u mesdžide u privatnim kućama i zatvorenim zajednicama u Bosni i Hercegovini) i način na koji oni prakticiraju vjeru, jesu li na isti način ljudi koji su viđani u Siriji prakticirali ovu vjeru?

Zaštićeni svjedok B1: Da, svi.

Tužilac: Kada je u pitanju ovakav način prakticiranja vjere, ko su autoriteti u vjerskom smislu?

Zaštićeni svjedok B1: Bio je Nusret Imamović i (Husein) Bilal Bosnić.

Tužilac: Jeste li vi ikada razgovarali ili vidjeli Bilala Bosnića?

Zaštićeni svjedok B1: Da (...) (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, 11:33-15:09).⁴³

4.4.2. Svjedoci odbrane

Iznimno mali broj svjedoka odbrane može se objasniti mogućim marginaliziranim položajem povratnika iz Sirije u lokalnim zajednicama i porodicama, zatim u slučajevima ideoloških istomišljenika zbog odbacivanja demokratskih institucija, kao što je pravosuđe, te straha od samoinkriminacije. Moguće je i da svjedoka koje bi odbrana mogla koristiti u svoju korist nije bilo.

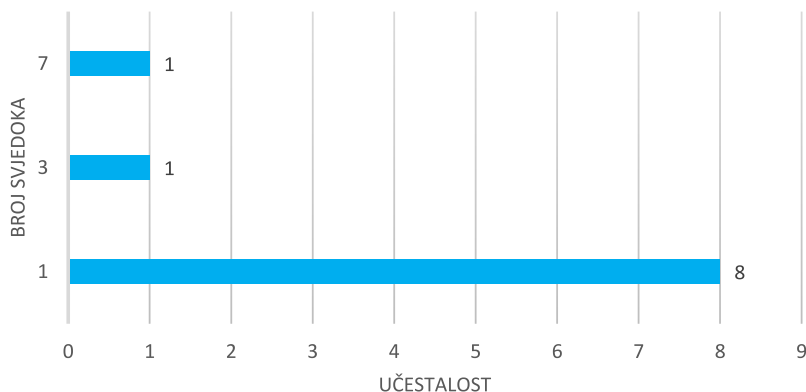
Od ukupno 18 svjedoka odbrane, najučestalije se pojavljuje po jedan svjedok odbrane u zasebnim predmetima protiv osam osoba (pogledati Prikaz 16, ispod). Svjedoci odbrane najčešće su bili članovi porodice (npr. otac) ili sami optuženi (npr. Husein Bilal Bosnić, Merim Keserović, Safet Brkić, Jasmin Jašarević, Senad Kasupović i Sena Hamzabegović). U određenim slučajevima svjedoci odbrane davali su iskaz o svom boravku u Siriji. Naprimjer, u predmetu protiv Osmana Abdulaziza Kekića svjedoci Berin Tahić i Sedin Huseinović su dali iskaz o svakodnevnom životu u Siriji i procesima mobilizacije u paravojne jedinice.

---

⁴³ Podjednako važno je svjedočenje vjerskog službenika Enesa Ljevakovića kojeg je odbrana pozvala i pitala da objasni izvore i tumačenje izvora islama i islamskog prava. Ljevaković kaže: "(...) gospodine advokate ja se ne slažem u potpunosti i to je stav Islamske zajednice. Niti Tužilaštvo, niti Sud, niti odbrana se trebaju baviti tumačenjem islamskog prava i islamskog učenja općenito, ostavite to naučnim skupovima i Islamskoj zajednici a Vi imate svoje propise i svoje zakone, i na temelju toga. Nemojte uvlačiti islamsko učenje (...) da optužnica ide sada na učenje Islama, to je krajnje nekorektno i ne slažem se s tim" (više u Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, 09:30-30:14).

SVJEDOCI ODBRANE

Prikaz 16. Svjedoci odbrane

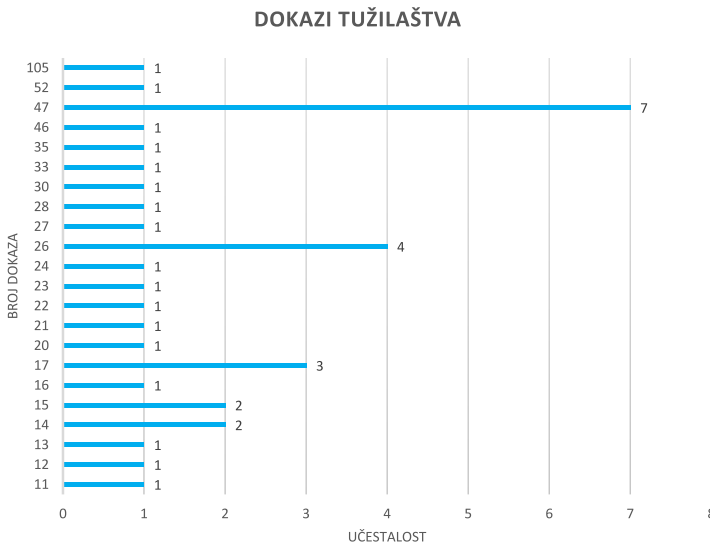
Generalno, svjedoci odbrane imali su tendenciju da budu nevjerodostojni ili ne-relevantni za rješavanje krivične stvari. Odbrana je imala tendenciju da izgrađuje argumente koji bi isključili postojanje krivičnog djela i krivične odgovornosti. Naprimjer, prethodno navedeni svjedoci (Berin Tahić i Sedin Huseinović) boravili su u Siriji tokom 2013. i 2014. godine, a optuženi Kekić tokom 2015. godine. Svjedoci ne poznaju Kekića, ali su u iskazu naveli da mobilizacija nije bila prisilna te da su ljudi na teritoriji pod kontrolom Islamske države Irak i Sirija mogli raditi kao bolničari, humanitarci ili biti bez nekog zanimanja. Odbrana je navedeni iskaz koristila kako bi argumentirala da boravak u Siriji ne podrazumijeva i obavezno učešće u borbenim djelovanjima. Sud, naravno, nije poklonio osobitu vjeru navedenim iskazima svjedoka jer nemaju direktna saznanja o dešavanjima u Siriji i optuženom tokom 2015. godine.

Dok je jasno da puko prisustvo u Siriji ne znači krivično djelo, nije u potpunosti jasno u pravnoj praksi kada prisustvo na teritoriji pod kontrolom terorističkih organizacija, bez učešća u borbama, čini krivično djelo. Djelomičan odgovor može se pronaći u predmetu protiv Nedžada Mujića, gdje je optuženi odnosno osuđeni radio kao kuhar za potrebe paravojnih jedinica Islamske države Irak i Sirija. Stoga granice mogu biti iznimno porozne, ali je potrebno dokazati vezu s terorističkom organizacijom, njenim paravojnim jedinicama ili barem doprinosu terorističkim aktivnostima, koje istina mogu biti minorne. Iskazi svjedoka odbrane i argumenti branitelja da boravak u Siriji na prostoru pod kontrolom Islamske

države Irak i Sirija nije krivično djelo ne mogu se po sebi uzeti kao valjani za oslobađajuću presudu. Činjenica da je neko boravio u Siriji i nije nužno bio dijelom paravojnih formacija, već je obavljao druge funkcije (npr. liječničke, humanitarne), ne znači da nije na neki način bio povezan s terorističkim organizacijama. Uistinu, relativno je lagano argumentirati da odlazak na prostor pod kontrolom terorističke organizacije predstavlja dovoljnu namjeru da se doprinese ciljevima organizacije te da se dokazivanje podrške terorističkim aktivnostima ne mora zasnivati na borbenim, vojnim i oružanim karakteristikama, već na svakodnevnom životu u prostoru pod kontrolom terora i neborbenim doprinosima terorističkoj organizaciji.

4.4.3. Materijalni dokazi Tužilaštva

Slično kao i u slučaju učestalosti svjedoka, materijalni dokazi Tužilaštva su u nerazmjerno većem obimu od odbrane. Protiv svih optuženih korišteno je 1.060 materijalnih dokaza (pogledati Prikaz 17, ispod). Na obim dokaza utječe činjenica da u predmetima protiv više optuženih Tužilaštvo načelno koristi iste ili veliki broj istih dokaza.

Prikaz 17. Dokazi Tužilaštva

Najčešće izneseni materijalni dokazi su dopisi Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, odnosno Odluka Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija broj SC/11019 i rezolucije vezane za terorizam, između ostalog da je Islamska država Irak i Sirija od 30. maja 2013. uvrštena na listu terorističkih organizacija. Kako navode Halilović i Bećirević (2018) implementacija posebnih istražnih radnji ima značajnu ulogu u procesuiranju krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. To su radnje kojima se prikupljaju dokazi koji bi inače bili iznimno teško pribavljeni, pa je primjena navedenih radnji neizbježna. Naravno, važno je da se primjenom ovakvih mjera ne krše zakonska i procesna prava građana/građanki i optuženih, jer u suprotnom praksa riskira da utječe na legitimitet sudskog postupka. Naprimjer, u Ujedinjenom Kraljevstvu korištenje prikrivenih radnji dokazivanja koji se ne otkrivaju u otkrivanjima podataka prije suđenja te podnošenje "sigurnosnih intervjua" kao dokaza izazvali su kritike od Amnesty Internationala (2017) da je država stvorila uvjete u kojima "mjerne mogućnosti [postoje] za osporavanje mjera i operacija protiv terorizma".⁴⁴

U Bosni i Hercegovini gotovo da ne postoje slučajevi povezani sa stranim terorističkim borcima gdje nisu korištene posebne istražne radnje (Halilović i Bećirević, 2018).⁴⁵ Tako naprimjer svjedok Agencije za istrage i zaštitu Predrag Petrović navodi kako su posebne istražne radnje nadzora telekomunikacija članova porodica osumnjičenih stranih terorističkih boraca otkrile značajne informacije o boravku u Siriji i djelovanju pod okriljem terorističke organizacije, čak i vrbovanju vlastitih članova porodice da napuste Bosnu i Hercegovinu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fatiha Hasanovića i drugih, 2016, 52:00-54:00). Kako navodi svjedok Tužilaštva Srđan Lazić, inspektor Agencije za istrage i zaštitu u predmetu Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fatiha Hasanovića i drugih: "(optuženi su otkriveni na) osnovu konkretne konverzacije, nije bilo šifrovanih poruka (...) jednostavno su razgovarali o tome gdje su bili, u kojoj ketibi (vojnoj formaciji) su bili". Uzmimo drugi primjer, gdje su istražitelji u jednom predmetu saznali da optuženi Enes Mešić, putem *Skype* komunikacije s komandantom terorističke organizacije Bajrom Ikanovićem piše: "ja čekam mjesec dana ličnu, isto toliko

44 Sigurnosni razgovor mogu obaviti policija ili službe sigurnosti u Ujedinjenom Kraljevstvu bez tipičnih procedura prije intervjua – uključujući osiguravanje da osumnjičeni ima pravnog zastupnika ili da im se dozvoli da upozore treću stranu na njihovo lišenje slobode – pod pretpostavkom da imaju informacije koje su hitno potrebne kako bi se utvrdilo da li postoje neposredni rizici za osobe ili imovinu.

45 Prema članovima od 116. do 122. Zakona o krivičnom postupku radnje koje mogu uključivati određena privremena ograničenja osnovnih ljudskih prava i sloboda tokom prikupljanja podataka i dokaza neophodnih za provođenje krivičnog postupka su: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjivanje podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje lica i predmeta, prikriveni istražitelj i informator, simulirani otkup predmeta i simulirano davanje otkupnine i nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela, a mogu se odrediti za krivična djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine, čovječnosti i međunarodnog prava, terorizam, odnosno bilo koja krivična djela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna (pogledati DCAF, 2020).

pasoš". Kada je Ikanović upozorio Mešića "pazi se, oprezno", Mešić se šalio da već "ratujem već s policijom... (i da) čeka(m) da ode(m) hahaha" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fatiha Hasanovića i drugih, 2016, 17:00-24:55).

Općenito, digitalni dokazi imaju značajnu ulogu u dokazivanju. Sadržaji društvenih mreža i komunikacijskih softvera korišteni su gotovo kao krunski dokazi na mnoštvu suđenja. Naprimjer, fotografije koje ukazuju na povezanost s terorističkom organizacijom (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Emira Ališića, 2021; Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mirela Karajića, 2016), audio-video zapisi pozivanja na pridruživanje Islamskoj državi (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021), poruke putem mobilnih telefona korištenjem operatera iz Sirije te sadržaja poruka o djelovanju unutar stranih terorističkih formacija na ratištima, potom sadržaj komunikacije putem softvera (npr. *Skype*) (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016), ali i aktivnosti u procesu odlaska ili podrške drugima u procesu odlaska na strano ratište, naprimjer osiguravanjem sredstava kao što je novac i avionska karta (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih, 2015). Najbolji primjer predstavlja svjedočenje Sedina Husejnovića o boravku u Siriji i omogućavanje detaljnih uvida o bosanskohercegovačkim državljanima na stranom ratištu, pripadnicima terorističke organizacije, oružanim sukobima i stradanjima. Tužilac je nakon saslušanja svjedoka predočio fotografije bosanskohercegovačkih državljana.

Tužilac: Prepoznajete li ovo lice na fotografiji?

Husejnović: Prepoznajem. Znao sam ga otprije.

Tužilac: Odakle je?

Husejnović: Iz Sarajeva. Velić. Znao sam ga ko Memo.

Tužilac: Gdje ste ga viđali u Sarajevu?

Husejnović: Bio jedno vrijeme dole u Hadžićima (Kanton Sarajevo).

Tužilac: Je li on išao kod Zaklopače (Sarajevo) u mesdžid (u koji su dolazili strani teroristički borci)?

Husejnović: Jeste.

Tužilac: A ova zastava? Kakva je to zastava? (Tužilac pokazuje fotografiju na kojoj se nalaze bosanskohercegovački državljani, među njima strani teroristički borci, a iza njih se nalazi zastava).

Husejnović: Ovu zastavu sada trenutno koristi Islamska država. Ovu zastavu su koristile prije sve jedinice (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015, ročište glavni pretres, 28:05-29:06).

U dosadašnjoj praksi Njemačke i Nizozemske naglašava se vrijednost digitalnih dokaza ne samo za procesuiranje zbog podrške ili učešća u stranoj terorističkoj formaciji već i za procesuiranja masovnih zločina, osobito saradnjom s nacionalnim i inostranim organizacijama civilnog društva i državama (Cuycken, 2021). Iskazi svjedoka nekada mogu biti nedovoljni za osuđujuću presudu, međunarodno i nacionalno pravosuđe na tlu Europe suočava se s poteškoćama u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Provođenje istraga u inostranstvu nailazi i na zakonske prepreke. U Nizozemskoj ali i drugim europskim državama krivično gonjenje nije moguće u državama gdje je krivično djelo izvršeno, zbog načela suvereniteta država, nedostatka ili nerazvijene međusobne pravne pomoći, nedostatka kapaciteta i sigurnosti. Protokom vremena vrijednost svjedočenja se smanjuje, a materijalni dokazi izlaze izvan dosega.

Stoga je prijeko potrebna saradnja nužna s organizacijama Ujedinjenih nacija, konkretno s Istražnim timom za promociju odgovornosti za zločine izvršene od Islamske države Irak i Sirija (the United Nations Investigative Team for Accountability of Daesh/ISIL), Međunarodnim, nepristrasnim i nezavisnim mehanizmom za pomoć u istrazi i krivičnom gonjenju osoba odgovornih za najteže zločine prema međunarodnom pravu počinjene u Sirijskoj Arapskoj Republici od marta 2011. (the International, Impartial and Independent Mechanism for Syria) i Nezavisnom međunarodnom istražnom komisijom o Sirijskoj Arapskoj Republici (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic) te specijaliziranim organizacijama civilnog društva kao što su Komisija za međunarodnu pravdu i odgovornost (Commission for International Justice and Accountability), Europski centar za ustavna i ljudska prava (European Center for Constitutional and Human Rights), Human Rights Watch, TRIAL International, International Federation for Human Rights, Redress, Syrian

Observatory for Human Rights, Amnesty International i Yazda (de Hoon, 2022; The Genocide Network, 2020).⁴⁶

U praksi određenih europskih država nalazi se kvantitativno nizak dokazni standard za osuđujuću presudu za masovne zločine u poređenju s bosanskohercegovačkom praksom. Nekolicina materijalnih dokaza je nekada sasvim dovoljna za osuđujuću presudu. Njemački državljani osuđeni su za pripadnost terorističkoj organizaciji i ratne zločine povrede ličnog dostojanstva jer je snimao sebe s mobilnim telefonom kako je sjekao uši i nos, udarao tijelo i pucao u glavu mrtvom sirijskom vojniku, zbog čega je osuđen na osam godina i šest mjeseci kazne zatvora (Frankfurt Higher Regional Court, 2016). Na sličan način drugi njemački državljani su osuđeni zbog tri fotografije na kojima su pozirali s odrubljenim glavama protivničkih snaga koje su bile nabijene na šipke i postavljene na društvenu mrežu *Facebook*. Drugostepeni sud je dodatno tumačio ispravnost kvalifikacije ratnih zločina, univerzalnu jurisdikciju i postojanje nemeđunarodnog organiziranog sukoba. U konačnici, osuđen je na dvije godine kazne zatvora zbog ratnog zločina kojim je povrijeđeno lično dostojanstvo (Federal Court of Justice, 2017).

Švedski sud je u decembru 2015. godine osudio dva strana borca zbog njihovog učešća u borbama u Siriji. Međutim, sud nije uspio utvrditi da li su učestvovali u borbama, niti je mogao dokazati kojoj grupi su pripadali. Pred sudom su predstavljena dva videosnimka, od kojih je jedno odsijecanje glave. Dvojica muškaraca su na videosnimcima proslavljali ubistva. Iako nije bilo dokaza koji bi upućivali na učešće u terorističkoj grupi odnosno borbama, sud je zaključio da je svrha zločina bila izazivanje straha kod ljudi u Siriji i drugim državama, što je bilo dovoljno za osuđujuću presudu. Potpuno drugačiji pristup može se pronaći u belgijskom predmetu "Sharia4Belgium" protiv 46 osumnjičenih, od kojih su 36 suđeni u odsustvu. Osuđujuće presude zasnovane su na dokazima prikupljenim u virtuelnom prostoru, prisluski vanim telefonskim razgovorima i svjedočenjima povratnika (van Ginkel, 2016).

---

46 U Bosni i Hercegovini ne postoje organizacije civilnog društva koje se isključivo bave pribavljanjem dokaza o izvršenim zločinima stranih terorističkih boraca. Određene države Europske unije imaju podršku organizacija civilnog društva, što znatno olakšava pristup određenim materijalnim dokazima ili osobnim iskazima. Naprimjer, u Nizozemskoj su dvije organizacije civilnog društva prikupljale izjave jezičkih žrtava u Iraku. Otkrili su uključenost određenih državljana Nizozemske u zločinima izvršenim nad Jezidima. Tako je, naprimjer, Layla Taloo, Jezidi žrtva, svjedočila da je bila porobljena i seksualno zlostavljana od terorističkog borca, državljanina Danske, i njegove supruge državljanke Nizozemske (de Hoon, 2022).

Činjenica je da je provođenje terenskih istraga otežano, nedostupno i nesigurno u Siriji i Iraku. Stoga se istrage mogu provoditi korištenjem dostupnih izvora – direktnih i indirektnih svjedoka, materijalnih dokaza o terorističkim organizacijama i pojedincima prikupljenih korištenjem savremenih tehnologija, ali i saradnjom s drugim državama i organizacijama. Vojne snage mogu biti dobar izvor informacija, kao što je projekt o borbenim aktivnostima Sjedinjenih Američkih Država. S druge strane, informacije koje dolaze iz otvorenih izvora (engl. *open source information*), kao što su profili na društvenim mrežama ili informacije dostupne u virtuelnom prostoru te zapljena elektronskih uređaja za komuniciranje (računari, telefoni), trebaju biti pravilo za provođenje istrage, a ne izuzetak (The Genocide Network, 2020).

Vještak za informacijsku tehnologiju Irhad Kos, u predmetu protiv Huseina Bilala Bosnića, (2015) objasnio je prikupljanje dokaza i analize informacija s *YouTube* snimaka na kojima je optuženi Husein Bilal Bosnić govorio te iz oduzetih mobilnih telefona, praćenjem poziva i poruka. Utvrđena je komunikacija između mreže ljudi koji su otišli na strana ratišta (01:20-37:52). Uposlenik Agencije za istrage i zaštitu Srđan Lazić svjedočio je u predmetu "Bosnić", gdje su prezentirane fotografije prikupljene iz otvorenih izvora i na kojima su identificirani bosanskohercegovački pripadnici terorističkih organizacija u Siriji.

Tužilac: Po ovome predmetu jeste li išta radili kada je u pitanju Husein Bosnić i odlazak bosanskohercegovačkih državljana na područje Sirije?

Lazić: Krajem 2013. godine Agencija za istrage i zaštitu odlučila je da intenzivira prikupljanje podataka u vezi s našim građanima koji su otišli na ratište u Siriju. U vezi s tim, mi smo počeli u Agenciji za istrage i zaštitu, u regionalnoj kancelariji konkretno, da prikupljamo određene podatke u vezi s tim licima...

Tužilac: ... koja su otišla na strana ratišta?

Lazić: Koja se već nalaze tamo.

Tužilac: Molim vas, gospodine Laziću, kako ste vi to radili?

Lazić: Pošto smo primijetili da su ta lica jako aktivna na internetu, konkretno na raznim internet portalima, društvenim mrežama, mi smo odlučili da napravimo

Facebook profil i da preko *Facebook* profila skidamo fotografije, postove, razne objave koje se nalaze na njihovim javnim stranicama.

Tužilac: Jeste li to učinili, napravili *Facebook* profil, od kada imate *Facebook* profil?

Lazić: Kraj 2013.

Tužilac: Jeste li uspjeli, kroz svoj posao, saznati ko su lica koja se nalaze na području Sirije, više informacija o njima, da li učestvuju u ratu, u kojoj jedinici i tako dalje?

Lazić: Jesmo, saznali smo o mnogim licima. Budući da u početku nije nastupio ovaj zakon o zabrani odlazaka naših državljana (...) bilo je zastupljeno njihovo javno prezentovanje fotografija, raznih komentara na internetu, samim time oni su tada bili mnogo aktivniji, fotografisali se s oružjem, vojnim uniformama, objavljivali su razne komentare, gdje se nalaze, šta rade.

Tužilac: Jeste li mogli utvrditi ko je poginuo od bosanskohercegovačkih državljana?

Lazić: Jesmo, budući da su u to vrijeme počeli s objavljivanjem takozvanih šehidskih fotografija, posmortalnih fotografija (...).

Tužilac: Te fotografije, na koji način ste vi uzimali recimo s *Facebooka*?

Lazić: Što se tiče *Facebooka*, svaka fotografija koja se nalazi na *Facebook* zidu nekog korisnika ukoliko je zid javan svi vide tu fotografiju, bilo koju objavu, sve informacije, podatke.

Tužilac: Je li potrebna bilo kakva pristupna šifra?

Lazić: Ako je profil javan, bilo ko ko ima *Facebook* profil, bilo ko u svijetu, ima pristupa tim fotografijama, video uradcima, objavama (*Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, 03:27-08:33*).

Isključivo korištenje digitalnih dokaza nekada može biti problematično. U Nizozemskoj, naprimjer, postoji različita, proturječna praksa. Naime, u jednom

predmetu sud je prihvatio videosnimak u kojem Nour, optužena osoba, šalje pozdravnu poruku i govori da će umrijeti kao mučenik. Informacije o njegovoj smrti cirkulirale su društvenim mrežama. Početkom 2015. godine Nour je prešao da šalje poruke putem *WhatsApp* i *Twittera*. Sud je prihvatio takve dokaze da je Nour umro. U sličnom slučaju nizozemskog stranog terorističkog borca sud je odbio prihvatiti fotografije da je optuženi umro jer se izvori i autentičnost materijala ne mogu objektivno verificirati, te činjenica da je optuženi neaktivan na društvenim mrežama nije dovoljna za utvrđivanje smrti.

Kada se radi o ljudskim resursima, tražioci azila, migranti, mogu biti izvrstan izvor informacija. Kako bi se premostile kompleksne prepreke, rasute informacije trebaju biti sistematizirane unutar države (npr. između različitih jedinica)⁴⁷ i državnih organa, ne samo odjela za terorizam već i drugih relevantnih službi (npr. imigracijske službe, centri za socijalni rad), te izvan države s organizacijama, državama i međunarodnim organima. Uistinu, jačanje unutar državne i prekogranične saradnje treba biti prioritet za suzbijanje nasilnog ekstremizma i terorizma (The Genocide Network, 2020). Materijalni dokazi o izvršenju krivičnog djela su teško uhvatljivi, pa je potrebno saradivati kako bi se spoznale činjenice o, naprimjer, omogućavanju obuke i vojne opreme, djelovanju unutar terorističke grupe, materijalnoj i drugoj podršci i aktivnostima terorističke organizacije ili pojedinaca (ICRC, 2019).

Kao što je ranije navedeno, Tužilaštvo se koristilo društvenim mrežama i podacima s interneta kao dokazima. Fotografije, videosnimci, komunikacije objavljene na *Facebooku*, *Twitteru* i *YouTubeu* te razmijenjene poruke putem *WhatsApp* ili *Telegrama* pokazale su se kao važne u dokazivanju. Naprimjer, u predmetu protiv Jahje Vukovića inspektor Agencije za istrage i zaštitu, u iskazu pred Sudom, navodi da su pripadnici policije otkrili snimak Jahje Vukovića i drugih na aplikaciji *Telegram* pod nazivom *Muhadžiri Balkana* (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, 2021, ročište glavni pretres). Ovo je također bila praksa u Europi. Naprimjer, optuženi u Ujedinjenom Kraljevstvu procesuiran je po više tačaka optužnice za terorizam na osnovu dokaza koji su uključivali poruke koje je slao na *WhatsApp* i *Kik* u kojima je nudio finansiranje putovanja u Siriju i dijelio ekstremističku propagandu (Court of Appeal, 2016a). Slično, u Nizozemskoj je osuđeno devet osoba za krivična

47 U Njemačkoj postoji 16 policijskih snaga unutar saveznih vlada, domaće obavještajne službe na saveznom nivou, zatim državne agencije koje tretiraju pitanja terorizma (npr. policija, tužilaštvo, obavještajna služba, carinski organi). S ciljem bolje koordinacije aktivnosti u borbi protiv terorizma, bolje prohodnosti informacija i provođenja istraga, Njemačka je već 2004. godine osnovala Zajednički centar za borbu protiv terorizma. Centar predstavlja radnu grupu sa širokim spektrom ovlasti i bavi se isključivo terorizmom, stranim borcima i stranim terorističkim borcima (Heinke i saradnici 2018).

djela od podsticanja na terorizam preko učestvovanja u terorističkim organizacijama pa sve do priprema da se izvrši teroristički čin. Nije bilo moguće doći od saznanja o navedenom bez pronalaska materijala dostupnih na društvenim mrežama i internetu. U Njemačkoj su otkrivene fotografije Arija L. kako pozira pored odrubljenih glava neprijateljskih vojnika. Fotografije su objavljene na *Facebooku* od druge osobe, a ujedno su pronađene na telefonima i kompjuterima prijatelja i rodbine optuženog (Pokalova, 2020).

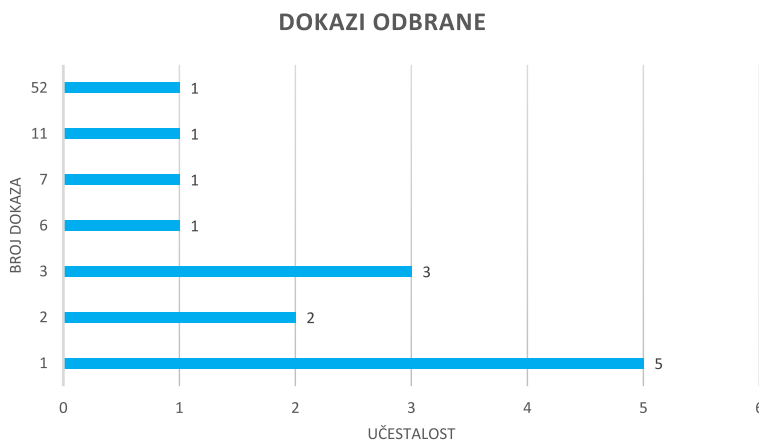
Dodatni problem u procesnom smislu podrazumijeva dokazivanje namjere za djelovanje u ratnim zonama i namjere za odlazak te moguće pridruživanje terorističkim organizacijama, odnosno oružanim sukobima. U nedostatku konkretnih dokaza iznimno je teško utvrditi namjeru boravka u Siriji i Iraku, osobito kada se tvrdi da su svrhe odlaska u područje oružanog sukoba altruističke prirode. U nizozemskom predmetu optuženi Maher H. je insistirao da je motiviran nepravdama u Siriji i da je otišao da radi za humanitarnu organizaciju. Objave na društvenim mrežama su se pokazale ključnim u demonstriranju namjere optuženog. Sud je odlučio da postoji teroristička namjera kroz njegovo učestvovanje u oružanom sukobu u Siriji. U Sjedinjenim Američkim Državama Nader Elhuzayel lišen je slobode na aerodromu u Los Angelesu kada je pokušao da leti za Izrael, a potom za Tursku. Objave na društvenim mrežama omogućile su dovoljne informacije za utvrđivanje namjere za podržavanje terorističke organizacije. U objavama Elhuzayel nije krio simpatije prema Islamskoj državi i pripremio je video zakletve lojalnosti toj terorističkoj grupi.

Ipak, dok objave na društvenim mrežama mogu demonstrirati namjeru, osobito u slučajevima podstrekavanja na i glorifikacije terorizma, i smatraju se relevantnim u pripremi i provođenju istraga, njihovo korištenje od Tužilaštva na Sudu može rezultirati odbranom da se radi o slobodi govora. Ovo je bio slučaj u ranije navedenom predmetu "Bosnić". Ali i u slučaju iz Sjedinjenih Američkih Država. Arafat Nagi je osuđen zbog omogućavanja materijalne podrške Islamskoj državi. Nagi je putem društvenih mreža i javnih govora s različitim osobama izražavao snažnu podršku. U odbrani, Nagi je istakao da je zaštićen slobodom govora koja mu je garantirana Prvim amandmanom na Ustav Sjedinjenih Američkih Država. Sud je nakon razmatranja dodatnih dokaza, uključujući putovanje u Tursku i nabavku vojne opreme, naglasio da se sloboda govora ne može protezati do djelovanja koja nadilaze čisto zagovaranje za terorističku organizaciju. Osuđen je zbog demonstriranja napora da se pridruži terorističkoj organizaciji.

U nekome smislu jedinstveni problem s kojim su se suočili istražitelji i tužioc je činjenica da se brojni osumnjičeni nikada nisu vratili iz Sirije i Iraka kada su pokrenute istrage protiv njih, što je dovelo do brojnih suđenja u odsustvu kao na primjer u Belgiji, Nizozemskoj, Francuskoj i Italiji. To je omogućilo proaktivno djelovanje, ali ujedno dovelo do različitih problema kao što je pravičnost postupka. Dešavalo se da pojedinci u ratnim zonama ne primaju pozive za suđenje iako su im dostavljeni, zbog čega nisu bili u mogućnosti pripremiti dokaze za vlastitu odbranu (Pokalova, 2020).

4.4.4. Materijalni dokazi odbrane

U bosanskohercegovačkoj praksi odbrana je iznijela 94 dokaza u korist optuženih. U poređenju s brojem dokaza Tužilaštva (1060), količina dokaza odbrane djeluje minimalistički. Kako pokazuje Prikaz 18. (ispod), najučestalija je odbrana jednim dokazom u korist, u zasebnim predmetima, pet optuženih. Odbrana Huseina Bilala Bosnića prezentirala je 52 materijalna dokaza, između ostalog dokaze koji upućuju da je Bosnić bio pripadnik Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, da ima status ratnog vojnog invalida, da nema pravo na ličnu invalidninu, da je narušenog zdravstvenog stanja, da je u bračnom odnosu (s jednom ženom), te da ima mnogobrojnu djecu.

Prikaz 18. Dokazi odbrane

Odbrana Almira Džinića prezentirala je 11 materijalnih dokaza, a odbrana Adema Karamuje prezentirala je sedam materijalnih dokaza. Sadržaj materijalnih

dokaza odbrane najbolje se oslikava u navedena dva slučaja (Almir Džinić i Adem Karamuja). Odbrana Almira Džinića je – u namjeri da potvrdi dokaze za argumente koji bi ga oslobodili krivnje ili barem reducirali anticipiranu kaznu zatvora ispod zakonskog minimuma – prezentirala Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Almira Džinića, Zapisnik o saslušanju svjedoka Sedina Huseinovića, zatim pasoš Almira Džinića, potvrdu o izuzimanju putne isprave (pasoša), potvrdu o vraćanju/predaji privremeno izuzetih predmeta, akte Granične policije Bosne i Hercegovine o prelasku državne granice za osobu Almir Džinić, Službenu zabilješku s fotografijama Almira Džinića s ratišta u Siriji, Zapisnik o saslušanju svjedoka Samira Čolića te Izvod iz kaznene evidencije i Izvještaj o izvršenom krivičnom djelu Države agencije za istrage i zaštitu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Almira Džinića, 2016). Na sličan način odbrana Adema Karamuje prilaže potvrdu o boravku na iskaznicu za hodočašće (hadž), fotokopiju pasoša Adema Karamuje, oružani list za pištolj izdan Ademu Karamuji, Naredbu Suda Bosne i Hercegovine, Zahtjev branitelja Tužilaštvu Bosne i Hercegovine za dostavu dokaza i medicinsku dokumentaciju o liječenju. Odbrana je u dosadašnjoj praksi uglavnom nastojala argumentirati da su dokazi Tužilaštva nedovoljni ili da ne mogu bez razumne sumnje ukazivati na krivičnu odgovornost optuženih.

Kako advokat Senad Bilić tvrdi dokazi Tužilaštva su "tanki, [b]aziraju se na činjenici da je neko otišao u Siriju, a šta je radio tamo, kome se pridružio, kojoj jedinici, to ostane u devedeset posto slučajeva u zraku, gotovo nedokazano". A advokat Senad Dupovac dodaje da su materijalni dokazi oskudni i da bi veoma teško bilo dokazivo bez provođenja istraga u Siriji i s ljudima koji su oštećeni, odnosno koji su žrtve ili su u vezi sa žrtvama masovnih zločina (BIRN, 2020b). U državama kao što je Ujedinjeno Kraljevstvo, gdje pravna komora za terorizam koncentriše resurse u korist tužilaca, branitelji se mogu suočiti sa snažnijim preprekama u pogledu dokaza.⁴⁸ Kao što viši britanski sudija Charles Haddon-Cave (2021) objašnjava, u slučajevima terorizma u Ujedinjenom Kraljevstvu, "podnesak odbrane... ostaje težak podnesak"; branitelji "nailaze na praktične poteškoće, naprimjer, u pristupu svojim klijentima u zatvorskim jedinicama visoke sigurnosti... [i] rad je uvijek javno finansiran". Ovo treba da bude podsjetnik da specijalizacija među tužiocima i saradnja između pravosuđa i agencija državne sigurnosti ne

48 U Ujedinjenom Kraljevstvu tužiocima imaju na raspolaganju tehničke timove, koji se odlikuju u sažimanju mase podataka (npr. dokazi na lokaciji ćelije ili dokazi ANPR-a [Automatiko prepoznavanje registarskih tablica]) u vremenske okvire i hronologije koje je lako pratiti. Također je uobičajeno da prikriveni istražitelji koji su komunicirali sa optuženima pod maskom dijeljenja ekstremističkih ideologija ili ciljeva svjedoče na sudenijima (Haddon-Cave, 2021), kao zaštićeni svjedoci. Sudovi u Ujedinjenom Kraljevstvu su također utvrdili da su "sigurnosni intervjui" (spomenuti ranije) prihvatljivi.

bi trebala stvarati okolnosti u kojim se branitelji suočavaju s krajnje teškom bor-
bom da dovoljno brane svoje klijente.

Potrebno je naglasiti da prezentirani broj materijalnih dokaza odbrane u dosa-
dašnjoj praksi ne ukazuje na nedostatak motivacije ili profesionalizma. Odbrana
se jednostavno fokusira na specifične dokaze za koje smatra da imaju veću vje-
rovatnoću da doprinesu oslobođenju ili umanjenju krivične sankcije. Kao i u slu-
čaju broja iskaza svjedoka Tužilaštva i odbrane, broj podnesenih materijalnih
dokaza se ne doima kao da je povezan s ishodom krivičnog postupka.

4.4.5. Komparativna praksa o prihvatljivosti dokaza

Primjetno je da pravosudna praksa u Bosni i Hercegovini ne razmatra samo-
stalne fotografske dokaze dovoljnim za dokazivanje masovnih zločina; dok je u
europskoj praksi takvo dokazivanje dovoljan dokaz za sudjelovanje u zločinima,
pored činjenice da dokazuju da je pojedinac pripadnik terorističke organizaci-
je. Općenito, dokazivanje masovnih zločina zahtijeva visok dokazni standard, što
može biti prepreka u kontekstu pribavljanja kvalitetnih materijalnih dokaza i
direktnih svjedočenja o krivičnim djelima na stranim ratištima. Kako trenutna
praksa pokazuje, dovoljno je otežano dokazivanje da je optuženi pripadnik ili na
neki način podržavao terorističku organizaciju u Siriji i Iraku (BIRN, 2020b).

Važnost materijalnih dokaza u procesuiranju stranih terorističkih boraca može se
pronaći u sudskoj praksi Nizozemske. Distriktni sud u Hagu je na osnovu transak-
cija Islamske države Irak i Sirija za obavljanje funkcije snajperiste, fotografija u voj-
noj uniformi i naoružanju, fotografija pored preminule osobe koja je visila na križu
te otkrivenih razgovora posredstvom savremenih sredstava komunikacije, osudio
državljana Nizozemske na sedam godina i šest mjeseci kazne zatvora zbog pri-
druživanja terorističkoj organizaciji i izvršenja ratnih zločina u periodu od 2014. do
2016. godine. Iako je osuđen za ratne zločine na osnovu jedne fotografije, vrijedi
napomenuti da je optuženi ujedno oslobođen za dio optuženice koja je uključ-
ivala distribuciju obezglavljenih umrlih osoba, jer se nije moglo dokazati ko je dis-
tribuirao fotografije niti su takve prirode i ozbiljnosti da se mogu smatrati ratnim
zločinima (District Court of The Hague, 2019). U drugom slučaju Distriktni Sud u
Hagu je procesuirao i osudio ženu zbog masovne distribucije dvaju videosnima-
ka putem Telegrama u kojima pripadnici Islamske države brutalno ubijaju rat-
ne zarobljenike. Žena je dodatno u jednom snimku komentirala ubistva i oprav-
davala zločine (npr. opisujući terorističku grupu kao skupinu dječaka). Ujedno je

podsticala druge da izvrše terorističke aktivnosti i ratne zločine, obučila je sebe i podsticala druge kako da naprave pojaseve s eksplozivima i vrše transfere novca pojedincima uključenim u terorističke aktivnosti. Sud je utvrdio navedeno samo na osnovu analize Telegram poruka i zaključio da je Islamska država ne samo teroristička već i kriminalna organizacija koja cilja da izvrši ratne zločine. Ishod postupka je bila osuđujuća presuda za ratne zločine i pridruživanje stranim terorističkim borcima (District Court of The Hague, 2021).

Ovi rezultati u Nizozemskoj naglašavaju važnost izgradnje određenih kapaciteta među istražnim organima na nacionalnom i podnacionalnom nivou. U Nizozemskoj tužilaštva i policija imaju odjeljenja za bavljenje ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i genocidom. Mogu provoditi istrage po principu univerzalne jurisdikcije i imaju mogućnosti prikupljanja materijalnih dokaza i svjedočenja izvan granica Europske unije. I, na sličan način na koji Pravna komora za terorizam u Ujedinjenom Kraljevstvu blisko saraduje sa specijalnim policijskim jedinicama i obavještajnim agencijama, nizozemsko nacionalno tužilaštvo radi u dogovoru s obavještajnim službama i antiterorističkom jedinicom na prikupljanju dokaza i vršenju pritiska za povratak i krivično gonjenje stranih terorističkih boraca.

U Njemačkoj se ide još dalje od Nizozemske u kontekstu univerzalne jurisdikcije. Njemački sudovi su tvrdili da građani Njemačke koji su počinili krivična djela u Siriji podliježu njemačkom zakonu ne samo zato što su njemački državljani već i zato što sirijaska vlada "nije bila u mogućnosti, zbog borbi... [da] vrši državna i kaznena ovlaštenja..., a pravosudni sistem više nije postojao" u vrijeme kada su zločini počinjeni (Higher Regional Court of Frankfurt, 2016b). Ali njemački zakon dozvoljava Centralnoj jedinici za borbu protiv ratnih zločina da provodi tematske i strukturalne istrage neovisno o tome je li osumnjičena odnosno optužena osoba na njemačkom tlu ili ne, te je li njemački državljanin ili ne (van den Berg, 2019). Ovo znači da je Njemačka u mogućnosti producirati dokaze protiv osumnjičenih izvan vlastite teritorije. Naprimjer, prikupljaju svjedočenja od izbjeglica, a potom donose odluku da li će procesuirati osumnjičenog u Njemačkoj (npr. kroz izručenje) ili će prosljediti informacije jurisdikciji pod kojom se nalazi osumnjičeni.

S ciljem provođenja sveobuhvatnih istraga, u saradnji s Eurojustom, pravosuđe u Švedskoj i Francuskoj je uspostavilo organ Zajedničkih istražnih timova s ciljem identifikacije i istraživanja potencijalnih počinitelja odgovornih za masovne zločine u Siriji i Iraku. Timovi pronalaze žrtve i svjedoke zločina izvršenih

od terorističkih boraca, što iznimno olakšava prikupljanje dokaza unutar i izvan država i rješava moguće probleme nadležnosti i paralelnih istraga. Timovi su uglavnom fokusirani na zločine izvršene protiv jezidskog stanovništva. Osim toga, Eurojust će "pomagati... u određivanju najprikladnije nadležnosti za krivično procesuiranje i pružati savjete kako bi se spriječile višestruke pravne radnje protiv počinitelja za isto krivično djelo, čime će se izbjeći kršenje tzv. *ne bis in idem* principa" (van den Berg, 2019).

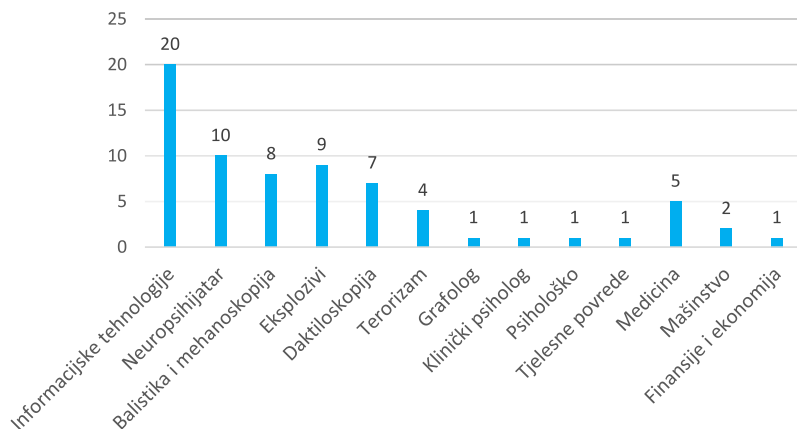
Ovi primjeri dobre prakse u Europi sugeriraju da Bosna i Hercegovina treba proširiti i produbiti rad istražnih organa u kontekstu univerzalne jurisdikcije, te razviti pravosudnu praksu koja omogućava tužiocima da adekvatno (kumulativno) terete osobe odgovorne za masovne zločine. U tom cilju sigurnosne službe u Bosni i Hercegovini snose značajan teret da pronađu, istraže, prikupe i sačuvaju digitalne dokaze dovoljnog kvaliteta da dokažu počinjenje krivičnog djela bez dokaza svjedoka (o istragama u virtuelnom prostoru pogledati UNODC, 2019). To naravno ne znači da treba zloupotrebljavati prava optuženih ili granice procesnog prava. Sudski progoni u zemljama u kojima su počinjeni zločini stranih terorističkih boraca (tj. Sirija i Irak) služe kao primjeri loše prakse u tom smislu, a opterećeni su kršenjem prava optuženih (npr. vezano za pravična suđenja i smrtne kazne) (de Hoon, 2022).⁴⁹

4.4.6. Vještačenje

Tužilaštvo je koristilo vještake u procesima protiv 26 osoba od 35 optuženih u ovoj studiji. Osobe protiv kojih vještaci nisu korišteni uglavnom su sklapale sporazume o priznanju krivnje s Tužilaštvom. Najučestalije je korišten vještak povezan s informacijskim tehnologijama, kao što su ekspertize mobilnih uređaja te računarskih hardvera i softvera (pogledati Prikaz 19, ispod), i to čak u slučajevima protiv 20 optuženih. Kako je ranije navedeno, posebne istražne radnje imaju krucijalnu ulogu u istragama krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Stoga je vještačenje digitalnih dokaza iznimno značajno u procesu dokazivanja za koje su optuživani strani teroristički borci (BIRN, 2020b, o istragama u virtuelnom prostoru pogledati UNODC, 2019).

49 Države moraju osigurati da ne saraduju s drugim državama u transferu osoba, ili prikupljanju, razmjeni ili primanju informacija i dokaza, na način koji krši njihove vlastite obaveze ili pomaže u nepravdi drugih država. Aranžmani o saradnji treba da se zasnivaju na nacionalnom zakonodavstvu koje navodi jasne parametre i zaštitne mjere za prikupljanje i primanje informacija u skladu s međunarodnim standardima i nastoji da obezbijedi da se informacije koje se daju drugim državama ne koriste u nezakonite svrhe. Prije ulaska u sporazumom o razmjeni informacija i obavještajnih podataka potrebno je izvršiti procjenu evidencije partnera o ljudskim pravima i zaštiti podataka, kao i o pravnim garancijama i institucionalnim kontrolama (Duffy, 2018).

VJEŠTAČENJE

Prikaz 19. Vještačenje

Nakon vještačenja informacijskih tehnologija, najučestalije je neuropsihijatrijsko vještačenje. Neuropsihijatrijsko i psihološka vještačenja su iznimno važna jer su ranija istraživanja ukazala da su duševne i psihološke poteškoće u slučajevima stranih terorističkih boraca prisutne. Naprimjer, vještačenje u predmetu protiv Jahje Vukovića obrazložilo je da Vuković ima posttraumatski stresni poremećaj, da pritvor djeluje neprijatno po njega, da je u momentu kada je odveden u Siriju bio u apsolutnoj nemogućnosti da odlučuje, bio je adolescent, te da ima smanjenu uračunljivost. Zanimljivo je da vještakinja informira da Vuković do dvanaeste godine života nije znao ništa o religiji, nije je prakticirao. Tek nakon posjećivanja oca, koji je kao strani teroristički borac poginuo pred Jahjom u Siriji, s njim počinje prakticirati, i to u Njemačkoj. Vještakinja tvrdi "živio je kako je morao da bi preživio, ali nije prihvatio to kao svoju filozofiju života" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, 2021, ročište glavni pretres).

Nakon neuropsihijatrijskog, najzastupljenije je vještačenje eksploziva, potom balističko i mehanoskopsko te daktiloskopsko i medicinsko vještačenje. Zanimljivo je da je vještačenje terorizma veoma malo eksploatirano iako je moguće; ali nije moguće iznijeti zaključke da su izvještaji vještaka terorizma iz ranije prakse korišteni u kasnijim slučajevima. Izvještaji vještaka iz prethodnih postupaka mogu se koristiti ako su relevantni ili se može eventualno pozivati vještake da dodatno kontekstualiziraju/individualiziraju ekspertizu za konkretni slučaj.

Psihološko vještačenje bi trebalo biti korišteno u slučajevima kada su osobe u vrijeme izvršenja krivičnog djela bile maloljetnici ili mlađe dobi, kada se radi o osobama koje su u emocionalnom ili pedagoškom odnosu s drugim osumnjičenim ili optuženim osobama (npr. supružnici, roditelji, potomci). Psihološko vještačenje u određenim inkriminirajućim situacijama koje uključuju podršku bližnjima koji su strani teroristički borci ili se nalaze na stranim ratištima je potrebno kako bi se bolje razumjele namjere optuženih. S druge strane, dio optuženih su mlade osobe. Njihove razvojne putanje, produžena adolescencija i ulazak u odraslu dob ometeni su životom u prostoru terora i procesima radikalizacije. Geneza razvoja ekstremnih uvjerenja koja su dovela do izvršenja krivičnog djela mogla bi se utvrditi za svaki pojedinačni slučaj kako bi se, između ostalog, preciznije odmjerila eventualna kazna i jasnije definirala svrha kažnjavanja.⁵⁰

Iznimno je zanimljivo da među vještacima nema onih s vojnim ekspertizama, kriminalističkim ekspertizama, politološkim ekspertizama te stručnjaka za radikalizaciju i nasilni ekstremizam. Moguće da su smatrani irelevantnim za krivične postupke protiv stranih terorističkih boraca ili da se u vrijeme provođenja postupka veoma malo znalo o konkretnim paravojnim formacijama, individualnim putanjama radikalizacije i eventualnim zločinima za koje bi se mogli optužiti pojedinci. Također, moguće je da su vještačenja spornih činjenica nekada bespotrebna jer se mogu utvrditi i bez vještaka, imajući u vidu ekonomičnost i efikasnost postupka, ali ne nauštrb pravičnosti. Možda je najbolji primjer utvrđivanje spornih činjenica da je Islamska država ili Al-Nusra teroristička organizacija, da je u Siriji i Iraku oružani sukob, da se pridruživanja ili podrške terorističkim organizacijama događaju. Iako su zahtjevi za vještačenjima nekada legitimni, kao što je to istakao u završnim riječima branitelj Huseina Erđića, nisu nužni ako se činjenice mogu učiniti neospornim ili ako se ranijim izvještajima vještaka sporne činjenice mogu učiniti neospornim:

(...) bilo je nužno da se izvedu adekvatni dokazi koji su u vezi s vojnom doktrinom. Trebalo je saslušati eksperte iz vojnih nauka (...) kako bi se mogla primijeniti norma krivičnog zakona (član 162b. Protuzakonito pridruživanje paravojnim ili parapolijskim snagama) koji do sada (trenutka suđenja) nije primijenjen u praksi (bosanskohercegovačkog pravosuđa) (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erđića i drugih, 2015, 40:06-41-20).

50 U ranije spomenutom predmetu pred Distriktnim Sudom u Haagu tridesetdvođodišnja žena osuđena za pridruživanje stranim terorističkim borcima i ratne zločine bila je podvrgnuta psihijatrijskom vještačenju gdje je utvrđeno da ima ozbiljne neurološke poremećaje i psihološke poremećaje impulsa, zbog čega joj je izrečena mjera obaveznog tretmana. Vještačenje je rezultiralo blažim kažnjavanjem, i to šest godina zatvorske kazne, iako je tužitelj u konkretnom predmetu zahtijevao kaznu zatvora od tri godine (District Court of The Hague, 2021).

Intervjuirani sudija naglašava da se mogu koristiti izvještaji vještaka ili se činjenice utvrđene u ranijim krivičnim postupcima mogu učiniti neospornim na način da se o njima ispituju stranke. Naprimjer, činjenica da je Islamska država Irak i Sirija teroristička organizacija. To bi ujedno krivični proces učinilo efektivnijim i ekonomičnijim (Intervju, 17. 5. 2022). Ovo je možda tačno, također, za činjenice koje se ne mogu pretpostaviti kao općepoznate. Naprimjer, informacije o ideologiji selefizma. Ovo je relevantno za različite slučajeve stranih terorističkih boraca i terorizma uopće, kao što je to bio slučaj u predmetu protiv Mevlida Jašarevića, gdje je vještak pojasnio da je prikladniji termin haridžije ili novoharidžije (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića, 2012, 13-15). Ipak, terminologija nije korištena, niti izvještaj vještaka, u narednim predmetima. Kao što je to slučaj i u drugim europskim državama, presude stranim terorističkim borcima veoma malo se koriste ranijom sudskom praksom i ne upuštaju se osobito u unakrsno ispitivanje činjenica. Naprimjer, znanje o konfliktu i zločinima u Siriji koristi se kao prihvaćena istina, neosporna činjenica, koja ima doprinos u osuđujućem ishodu postupka iako se detalji oružanog sukoba kroz vrijeme osobito ne razmatraju.

Dodatno, u predmetu "Bektašević i drugi", koji je povezan s krivičnim djelom terorizma, ali ne i s odlascima na strana ratišta (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Bektaševića i drugih, 2007), korišteno je vještačenje politologa kako bi se utvrdila šteta po Bosnu i Hercegovinu koju čine krivična djela povezana s terorizmom. Vještačenje o posljedicama krivičnih djela povezanih s terorizmom nije korišteno u narednim slučajevima. Slično je i s predmetom protiv Huseina Bilala Bosnića (2015), gdje je vještak Vlado Azinović objasnio implikacije odlazaka bosanskohercegovačkih državljana po Bosnu i Hercegovinu. Iako u kontekstu pojedinačnog slučaja, informacije koje je vještak omogućio pružaju argumente za naglašavanje društvene opasnosti i težine krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim organizacijama. Ovakve informacije su potrebne kako bi se razumjela težina krivičnog djela i objasnila svrha eventualne razmjerne kazne.

Tužilac: Sa aspekta sigurnosti, imajući u vidu dokazni materijal koji ste dobili, kakav karakter imaju istupi i javni govori Bosnića po Bosnu i Hercegovinu, dakle po sigurnost Bosne i Hercegovine?

Azinović: Nama ne treba predavanje u kakvom kompleksnom društvu živimo, postkonfliktnom, ranjenom, s gotovo potpuno urušenim normama na kojima društvo počiva i u kojim ovakva vrsta retorike, naravno, vjerovatno unosi i strah i neizvjesnost u određene zajednice. I vjerovatno na ljude koji to slušaju, a time se

i na neki način onima koji se ne poistovjećuju unosi strah. Prema tome, ovakva vrsta retorike, uz to što nekoga potiče na odlaske na strana ratišta, mislim da za sredinu kakva je Bosna i Hercegovina, po automatizmu nosi jedan sigurnosni rizik ugrađen u ovakvu interpretaciju i naše stvarnosti i misije jednog broja ljudi kakva bi trebala biti u našem društvu. A takva misija je praktično da se bore protiv svega što ne korespondira s onim kako oni doživljavaju sebe, svoje mjesto u svijetu i cijeli taj svijet generalno (17:09-18:24).

Dok vještaci mogu biti koristan izvor za utvrđivanje znanja, njihove nalaze treba kritički ispitati. Neki imaju površno znanje fenomena stranih terorističkih boraca i konflikta u Siriji i Iraku. U pravnoj praksi navedeno se naglašava prilikom osporavanja vještaka ili ekspertnih svjedoka. Sigurnosne, kriminalističke i ekspertize terorizma su mnogo više osporavane u kontekstu stranih terorističkih boraca od naučne, medicinske ili ekološke. Ne zbog spornosti, već zbog činjenice da je tradicija znanja u navedenim područjima manje uspostavljena. Kako se iskazi vještaka i njihovi nalazi interpretiraju od suda, ima značajnu ulogu u vrijednosti ekspertize u pravosudnoj praksi. U priči upozorenja iz Nizozemske, tri eksperta za sigurnost, terorizam i islam s univerziteta i instituta uradila su izvještaj "Destination Syria".⁵¹ Iako je izvještaj vještaka bio detaljan, Distriktni sud u Rotterdamu je interpretirao da putovanje ili boravak u specifičnim dijelovima Sirije uvijek podrazumijeva doprinos terorističkim aktivnostima i predstavljao je ključnu pravnu činjenicu u kasnijim postupcima gdje je izvještaj korišten.⁵²

4.4.7. Trajanje pritvora i suđenja

Mjera pritvora izrečena je za 33 optužene osobe. U sudskim spisima je bilo moguće pronaći informacije o izrečenim mjerama pritvora, ali nisu svi dokumenti imali podatke o konkretnim datumima trajanja pritvora. Doima se kao da je mjera pritvora trajala u prosjeku 360 dana (*mean*), dok "prava srednja vrijednost"

51 Prvi dio izvještaja uključuje uvod autora, kratki pregled konflikta u Siriji, te diskusiju o istraživačkoj metodologiji. Drugi dio se fokusira primarno na Islamsku državu, ali uključuje i poglavlje o drugim organizacijama kakva je Džabhat al-Nusra. Izvještaj raspravlja o svakodnevnom životu u teritoriji pod kontrolom Islamske države, ulogama muškaraca i žena, te ekonomskim stvarima. Rezultati su zasnovani na intervjuima sa 26 osoba iz različitih pozicija, kao što su pripadnici sigurnosnih službi, turisti u Siriji i državljani Sirije. Na osnovu saznanja izvještaj zaključuje da je od početka 2014. godine prisustvo na teritoriji Islamske države bilo nemoguće bez pridruživanja terorističkoj organizaciji, osobito za mlade muškarce. Pridruživanje Islamskoj državi ne znači nužno biti uključen u oružani sukob iako su svi muški članovi listirani kao rezervisti i na neki način zaposleni da služe organizaciji. Izvještaj zaključuje i da postoji veoma malo informacija o svakodnevnom životu u Siriji koji nije pod kontrolom Islamske države i da ti prostori predstavljaju "sive zone". Naglašava se da se uloge muškaraca i žena u tim prostorima mogu razlikovati, te da je izvještaj istraživanja eksplorativne prirode. Ograničenja studije su naglašena u izvještaju.

52 Kredibilitet izvještaja je osporavan od branitelja u inicijalnom predmetu 2015. godine. Tokom suđenja 2019. branitelj je rekao sudu da je na osnovu ekspertnog izvještaja uspostavljena sudska praksa koja prevazilazi konkretan slučaj i unaprijed osuđuje pojedince zbog odlaska i/ili finansiranja terorizma. Iako je izvještaj zasnovan na nekoliko intervjuja s povratnicima i sigurnosnim stručnjacima, uzet je kao mjerodavan za buduće slučajeve (Anwar i Goede, 2021).

(*median*) ukazuje da se sredina pritvora nalazi na 290 dana. Najučestalije vrijeme trajanja pritvora iznosi 230 dana (*mode*), dok najduže trajanje pritvora iznosi 816 dana (*maximum*), a najkraće 24 dana (*minimum*). Raspon između najdužeg i najkraćeg trajanja pritvora je 792 dana (*range*).

DUŽINA PRITVORA		DUŽINA SUĐENJA	
N	Valid	34	34
	Missing	1	1
Mean		360.33	269.68
Median		290.00	249.50
Mode		230	509
Range		792	621
Minimum		24	5
Maximum		816	626

Tabela 1. Dužina trajanja pritvora u odnosu na trajanje suđenja

Pritvor je po obimu zadiranja u osobna prava i slobode građana i građanki najteža mjera za osiguranje prisustva osumnjičenog odnosno optuženog. Opći i posebni razlozi za određivanje pritvora propisani su članovima 131.⁵³ i 132.⁵⁴ Zakona o krivičnom postupku, a trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće nužno vrijeme. Svi subjekti i organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su postupati s posebnom hitnošću (pogledati Halilović, 2019; Sijerčić-Čolić, 2008).

53 U članu 131. navodi se da se pritvor može odrediti ili produžiti samo pod uvjetima propisanim u ovom zakonu i samo ako se isti cilj ne može ostvariti drugom mjerom. Pritvor se određuje ili produžuje rješenjem (stav 1). Sud na prijedlog tužioca, a nakon što Sud prethodno sasluša osumnjičenog odnosno optuženog na okolnosti razloga zbog kojih se pritvor predlaže, osim u slučaju odredbi iz člana 132. stav (1) tačka a) ovog zakona (stav 2). Tužilac je dužan da podnese obrazložen prijedlog za produženje pritvora Sudu najkasnije pet dana prije isteka roka iz rješenja o pritvoru. Sud odmah dostavlja prijedlog osumnjičenom odnosno optuženom i njegovom braniocu (stav 3). Trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće nužno vrijeme. Ako se osumnjičeni ili optuženi nalazi u pritvoru, dužnost je svih organa koji učestvuju u krivičnom postupku i organa koji im pružaju pravnu pomoć da postupaju s posebnom hitnošću (stav 4). U toku cijelog postupka pritvor će se ukinuti čim prestanu razlozi na osnovu kojih je određen, a pritvoreni će odmah biti pušteni na slobodu. Na prijedlog optuženog ili branioca za ukidanje pritvora koji je zasnovan na novim činjenicama, Sud će održati ročište odnosno sjednicu vijeća, o čemu će obavijestiti stranke i branioca. Nedolazak stranaka i branioca koji su uredno obaviješteni ne sprečava održavanje ročišta odnosno sjednice vijeća. Protiv rješenja o odbijanju prijedloga za ukidanje pritvora žalba je dozvoljena. Ako prijedlog nije zasnovan na novim činjenicama koje su značajne za ukidanje pritvora, Sud neće donijeti posebno rješenje (stav 5).

54 U članu 132. nalaze se razlozi za pritvor, i to ako postoji osnovana sumnja da je određeno lice učinilo krivično djelo, pritvor mu se može odrediti: a) ako se krije ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva, b) ako postoji osnovana bojazan da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za krivični postupak, ili ako naročite okolnosti ukazuju da će ometati krivični postupak utjecajem na svjedoke, saučesnike ili prikriivače, c) ako naročite okolnosti opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično djelo ili da će dovršiti pokušano krivično djelo, ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti, a za ta krivična djela može se izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, d) u vanrednim okolnostima, ako se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna zatvora deset godina ili teža kazna, a koje je posebno teško s obzirom na način izvršenja ili posljedice krivičnog djela, ako bi puštanje na slobodu rezultiralo stvarnom prijetnjom narušavanja javnog reda (stav 1). U slučaju iz stava 1. tačke b) ovog člana, pritvor će se ukinuti čim se osiguraju dokazi zbog kojih je pritvor određen (stav 2).

Pritvor je, prema mišljenju intervjuiranog sudije, neosnovan u većini slučajeva procesuiranja krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Tvrdi da uglavnom nema opasnosti od bjekstva, jer je ograničeno kretanje bilo zbog pandemije COVID-19 i rat se u Siriji okončavao. Kao rješenje navodi da se može ograničiti kretanje, uspostaviti kontrola nad kretanjem optuženog, svjedoci se mogu osigurati mjerama zabrane, "a u izuzetnim slučajevima s dobrom argumentacijom bi se mogle odrediti mjere pritvora" (Intervju, 17. 5. 2022). Možda se najbolji primjer dobre argumentacije može pronaći u diskusiji Tužilaštva i odbrane u predmetu Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih (2015). Tužilac navodi:

(...) kada je u pitanju tačka a), odnosno opasnost od bjekstva, za ovu dvojicu osumnjičenih ona proizlazi kao i tačka c) iz samih radnji izvršenja koje se stavljaju na teret. Naime, ako ovi optuženi zaista, a to smo potvrdili dokazima, imaju komunikaciju sa za nas još uvijek NN osobama na području Turske, za nas još uvijek NN osobama koje finansiraju odlaske iz Bosne i Hercegovine, jer smatramo da ono stanje u kojem živi drugoosumnjičeni Midhat Trako, njegova lična primanja i njegovo loše imovno stanje ne može finansirati druge za odlaske na područje Sirije. (...) To znači da postoji dobro razgranata mreža i grupa ljudi koji zajedno s dvojicom osumnjičenih organiziraju odlaske. Zaista ne vidim razloge, ukoliko bi se našli na slobodi, da ne bi organizovali i njihov odlazak na područje Sirije, pridruženje terorističkim organizacijama (...) postoji opasnost da će postati nedostupni Sudu i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine jer ukoliko su to (podržavali odlaske na strana ratišta) mogli uraditi s drugim osobama ne vidim zašto to ne bi uradili prema sebi, pogotovo sada kada su svjesni dokaza kojim se tereće za počinjenje krivičnog djela i sankcije koja im prijete. Kada je u pitanju tačka b), Sud je u ranijim rješenjima postupka utvrdio da postoji mogućnost utjecaja na svjedoke i ometanja krivične istrage (...) ne samo u ovome predmetu nego i u predmetima koje Tužilaštvo vodi u (fazama) istraga. Upravo bi boravkom na slobodi mogli utjecati na svjedoke i na druge osumnjičene kako bi mogli zaustaviti odlaske na područje Sirije i Iraka (...) s obzirom na to da tek počinje suđenje (...) trebali bi dovoditi svjedoke koji mogu bez pritiska svjedočiti (...), a to je njihov apsolutni interes (...) izvršiti pritisak na svjedoke i ometati krivični postupak (...). Kada je u pitanju tačka c), Tužilaštvo Bosne i Hercegovine optužuje ove ljude da su skupili sredstva, organizovani, stvorili plan drugoj dvojici optuženih da napuste Bosnu i Hercegovinu i odu u Siriju. Ne vidimo niti jedan razlog, niti način, ukoliko bi se ovi ljudi našli na slobodi da ne ponove krivično djelo, ne samo prema sebi već i prema drugima (...) kada uzmete optužnicu i dokaze vidjet ćete

do kojih detalja čine krivična djela, kako oprezno čine krivična djela, (...) mobiteli se ostavljaju u jednoj prostoriji, a odlazi u drugu prostoriju kako se ne bi čulo o čemu se razgovara (...) daju se šifrirane poruke (...) dobijaju kontakt podaci od osobe kojoj se trebaju javiti u Republici Turskoj koja će ih dalje prebacivati (...) daje se novac preko drugoosumnjičenog da se kupuju karte (...) ceduljice na kojima je doslovno napisan izgovor na engleskom jeziku (...) jer ne znaju (jezik) (...) kako bi se mogla tražiti pomoć od njima nepoznatih ljudi. Ovo sve ukazuje (...) da ukoliko bi se našli na mjerama zabrane ne bi mogli kontrolirati (...) zbog toga tražimo da se prihvati mjera pritvora (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih, 2015, ročište završne riječi, 07:00-12:27).

S obzirom na to da su navedeni argumenti Tužilaštva, vrijedi ukratko dodati argumentaciju odbrane koja nije prihvaćena od Suda u istom predmetu. Branitelj se protivio mjeri pritvora tvrdeći da "je neosporna činjenica da moj branjenik nikada nije imao namjeru da ode ili pokušao da ode na strano ratište" i da je samo "pomogao da uspostave kontakt ili eventualno da kupe avionske karte". Odbrana je predložila da bi se "eventualni utjecaj na svjedoke, napuštanje teritorije Bosne i Hercegovine, eventualno počinjenje istog ili sličnog krivičnog djela" mogao riješiti mjerama zabrane, oduzimanjem isprava, obavezom javljanja u nadležnu policijsku stanicu ili vršenjem kontrole od ovlaštene službene osobe "mogao bi da se zabrani kontakt sa svjedocima ili osobama koje neposredno kontaktiraju sa svjedocima... Na ovaj način bi se ispoštovala pravila Zakona o krivičnom postupku, Europske konvencije o pravima na slobodu i efekt o nesmetanom vođenju krivičnog postupka" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih, 2015, ročište završne riječi, 26:30-30:39).

S druge strane, u predmetu protiv Ibre Ćufurovića Sud utvrđuje mjeru pritvora i navodi da su blaže mjere – mjere zabrane – razmatrane, ali da sve argumentirane i izložene okolnosti u njihovoj ukupnosti dovode do zaključka da ne postoje zakonske pretpostavke za primjenu blažih mjera i da se opasnost od bjekstva optuženog u datom procesnom trenutku može otkloniti isključivo mjerom pritvora (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića, 2019, Rješenje o utvrđivanju mjere pritvora).⁵⁵ U narednom odlučivanju za produženje mjere pri-

⁵⁵ U predmetu protiv Ibre Ćufurovića Sud utvrđuje mjeru pritvora zbog opasnosti od bjekstva navodeći da zakonodavac nije taksativno naveo okolnosti koje se trebaju cijeliti kao odlučne prilikom procjene postojanja navedene opasnosti, ali sudska praksa ukazuje da se u svakom konkretnom slučaju cijene određene okolnosti i činjenice vezane za ponašanje osumnjičenog odnosno optuženog prije i poslije izvršenja krivičnog djela ili nakon pokretanja krivičnog postupka, te lična svojstva na osnovu kojih se može izvesti zaključak da će se osumnjičeni odnosno optuženi sakrivati ili da će pobjeći (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića, 2019, Rješenje o utvrđivanju mjere pritvora).

tvora Sud dodatno obrazlaže nedovoljne razloge za ukidanje mjere pritvora, da Ćufurović ima državljanstvo Bosne i Hercegovine, prebivalište, da nema pasoš, jer na drugoj strani se nalaze značajni razlozi kao što su međunarodna potjernica, dužina boravka i sakrivanje od organa gonjenja, da ima poznanstva i veze u inostranstvu, te pozivajući se na odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine AP 6/08 od 13. 5. 2008. godine gdje je utvrđeno da pri odlučivanju opravdanosti određivanja pritvora težina krivičnog djela koje se stavlja na teret predstavlja relevantan element za odlučivanje. Zbog navedenih okolnosti mjera pritvora je jedina efikasna mjera za osiguranje prisustva i uspješnog vođenja krivičnog postupka a da mjere zabrane u konkretnom slučaju nisu svrsishodne (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića, 2020, Rješenje o utvrđivanju mjere pritvora).

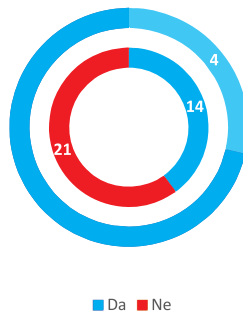
Trajanje suđenja je kraće od trajanja pritvora. Moguće objašnjenje se nalazi u sporazumima o priznanju krivnje koji su znatno skratili postupak te znatno skraćivali trajanja pritvora, ali i u činjenici da su se mnogi optuženi nalazili u pritvoru prije početka glavnog pretresa i nakon izricanja krivične sankcije. U prosjeku suđenje traje 270 dana (Mean), "prava sredina" trajanja postupka je 250 dana (*median*), a najučestalije vrijeme trajanja suđenja je 509 dana (*mode*). Najkraće trajanje suđenja iznosi pet dana (*minimum*), dok je najduže vrijeme trajanja 626 dana (*maximum*). To znači da je raspon trajanja suđenja 621 dan (Range). Tokom 2010. godine europski prosjek bio je 1460 dana (Cape, Namoradze, Smith i Spronken, 2010), a u narednim godinama je dolazilo do postepenog smanjenja na 447 dana (Scottish Legal, 2017). Stoga je trajanje suđenja u predmetima protiv stranih terorističkih boraca približno europskom prosjeku, ali treba imati u vidu da veliki broj sporazuma o priznanju krivnje znatno smanjuje prosječni broj trajanja suđenja. Ipak, postupci pred njemačkim sudovima se obično završavaju za tri do četiri mjeseca (90 do 120 dana), a ako se produže i duže to se cijeni kao olakšavajuća okolnost pri izricanju kazne (u korist optuženog).

4.4.8. Sporazumi o priznanju krivnje

Prikaz 20. (ispod) demonstrira učestalost sporazuma o priznanju krivnje. Ukupno 14 optuženih je sklopilo sporazum o priznanju krivnje. Gotovo svaki drugi optuženi je priznao krivnju putem sporazuma. Na vanjskom obruču prikaza može se uočiti da je deset optuženih priznalo krivnju tokom glavnog pretresa, a samo četiri prije započinjanja glavnog pretresa. Sporazumi o priznanju krivnje načelno omogućavaju brže okončanje krivičnog postupka, veću ekonomičnost i učinkovitost

(tj. racionalnost i efikasnost), koja ne smije biti nauštrb pravičnosti (pogledati Imamović-Čizmić i Nikolajev, 2019, 2020). U sudskim spisima se navode navedeni razlozi i obligatorni subjektivni odnos optuženih prema sporazumu. U svim predmetima okončanim sporazumima o priznanju krivnje ispunjeni su zakonski uvjeti, a doprinos efikasnosti i ekonomičnosti postupka je naglašen u presudama.

SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVNJE

Prikaz 20. Sporazumi o priznanju krivnje

Određeni optuženi odnosno osuđeni koji su sklopili sporazum o priznanju krivnje su tokom istrage i sklapanja sporazuma omogućili opise vlastitih iskustava i omogućili bolje razumijevanje fenomena odlazaka na strana ratišta u Siriju, a što uključuje sami proces odlaska, vojne obuke, naoružanje, pripadnost paravojnim formacijama, ponašanja tokom borbenih djelovanja i djelomično svakodnevnog života u Islamskoj državi. Sud je prihvatio da su iskazi priznanja krivnje detaljni i vjerodostojni, te da ne osporavaju optužbu (npr. uporediti Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mehmeda Tutmića, 2016; Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Koštića, 2016).

Ako se uzme u obzir sankcioniranje znatno ispod zakonski propisanog minimuma, razmotrene olakšavajuće okolnosti (npr. priznanje krivnje, kajanje, saradnja s organima gonjenja, svojevoljno napuštanje ratišta) te težina i način izvršenja krivičnog djela, doima se kao da je osobito blago kažnjavanje pravilo a ne izuzetak u kontekstu sporazuma o priznanju krivnje. Drugim riječima, blago kažnjavanje u sporazumima o priznanju krivnje je pogodnost za optuženog odnosno osuđenog, ali i za rasterećenje pravosuđa. A s obzirom na specifičnost krivičnih djela za koja se terete strani teroristički borci, a koja se moraju procesuirati uz

vrlo oskudne dokaze, razumljiva je tendencija sklapanja sporazuma o priznanju krivnje kad god je to moguće.

Sud ima mogućnost odbiti sporazum o priznanju krivnje kada se radi o nerazmjernu kazne sa izvršenim krivičnim djelom, ali kada se svrha kažnjavanja ne može opravdati blagom kaznenom politikom. Nije u potpunosti jasno u kojoj mjeri se doista može ostvariti svrha kažnjavanja sporazumnim prihvatanjem kazne zatvora, najčešće u dužini od jedne godine, uz izuzetke osoba koje su kao maloljetne ili iznimno mlade osobe boravile u Siriji. Iznimno je važno poštovati garancije transparentnosti i pravičnosti, ali Sud bi trebao u slučajevima sporazuma o priznanju krivnje uzimati u obzir interes potencijalnih žrtava i javnosti te odbaciti sporazume za koje postoji sumnja u pravičnost i razmjernost kazne, i to ne samo zbog javnosti već i zbog pojedinca kojeg se osuđuje. Dobar primjer predstavlja odbijanje Tužilaštva da prihvati namjeru optuženog Osmana Abdulaziza Kekića da napravi sporazum o priznanju krivnje (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2019, Obavijest priznanje krivnje).

Neki optuženi koji su sklopili sporazume o priznanju krivnje priznali su sudu da je razlog njihovog pristanka da dobiju blažu kaznu. Naprimjer, Fikret Hadžić je na ročištu za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje istakao: "[k]ada sam pravio ovaj sporazum s gospodinom tužiocem, jasno je iz mojih prijašnjih izjava, sporazum potpisujem iz razloga da ne dobijem veću kaznu, potpisujem da sam pripadnik (terorističke organizacije) ali sam u stvarnosti veliki protivnik nje (...) ja sam potpisao, i to je tako" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fikreta Hadžića, ročište za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje, 12:42-13:44). Međutim, s obzirom na to da se radi o specifičnim krivičnim djelima koja se procesuiraju s iznimno oskudnim dokaznim sadržajima, razumljiva je tendencija da se procesi okončavaju sporazumima o priznanju krivnje kad god je to moguće, a osobito jer se radilo o začecima stvaranja pravosudne prakse. Sporazumi o priznanju krivnje uglavnom su opravdani zbog sigurnosti ishoda krivičnog postupka. Kako navodi intervjuirani tužilac, "[s]porazumi o priznanju krivnje su u potpunosti opravdani. Pravna praksa u Bosni i Hercegovini i Europi u slučajevima stranih terorističkih boraca je tek u začecima. Uostalom trebalo je osigurati (kredibilne) svjedoke" (Intervju, 6. 5. 2022).

Prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivnje bilo bi korisno razmatrati ne samo kaznenu politiku već i sadržaj priznanja krivnje. Optuženi odnosno

osuđeni putem sporazuma bi mogli pomoći otkrivanju činjenica i rasvjetljavanju drugih krivičnih djela ili odgovornih pojedinaca. Naprimjer, osuđeni Almir Džinić je sklopio sporazum o priznanju krivnje i bio je ključni svjedok u predmetu protiv Osmana Abdulaziza Kekića (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2017, transkript suđenja). U određenim slučajevima presuda po sporazumu o priznanju krivnje ne treba potencirati na određenim (osobito) olakšavajućim okolnostima (npr. priznanje krivnje, kajanje), s ciljem znatnog smanjenja kazne. Ishod sporazuma treba biti takav da se pošalje jasna poruka javnosti da će krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta biti strogo kažnjena kako bi se u određenoj mjeri mogli opravdati ciljevi kažnjavanja. Kako intervjuirani sudija naglašava "[t]o je mehanizam koji rasterećuje sud, neka djela ne bi trebala (zakonski) biti obuhvaćena... ali to je veoma osjetljivo pitanje" (Intervju, 17. 5. 2022).

Primjer dobre prakse može biti presuda iz Ujedinjenog Kraljevstva u predmetu protiv K. N., koja se u dobi od 19 ili 20 godina udala za A. K., koji će postati strani teroristički borac.⁵⁶ Tužilaštvo i policija su izvršili pretrase u domu A. K. K. N. je eventualno otkrivena u mreži povezanoj s Mohammadom Almidanom zbog aktivnosti primanja novca. Posrednik u novčanim transakcijama K. N. i A. K. Sanad Nassor lišen je slobode 2016. godine i objasnio je svoju ulogu. Tek onda je obavljen razgovor s K. N., koja je izjavila da vjeruje da se A. K. nalazi na odmoru u Turskoj s prijateljima, gdje ga je kratko posjetila na par dana, ali da ostaje tamo zbog poslovnih aktivnosti. Novac je slala ne znajući da je povezan s terorističkom grupom, a posrednike je koristila jer kulturološki nije prihvatljivo da žena novac šalje direktno. Više novca nije slala jer nije imala mogućnosti za to. Nakon puštanja uz jamčevinu, pregledani su oduzeti telefoni K. N. Otkriveno je da je A. K. zahtijevao od K. N. da komunicira putem aplikacije Threema, nakon čega joj je slao poruke i fotografije povezane s terorističkom organizacijom, upućivao pritiske da se i sama pridruži terorističkoj organizaciji i da šalje još novca. Policija je tokom 2017. ponovno obavila razgovor s K. N. o operativnim saznanjima, nakon čega je priznala krivnju i kažnjena je na pet godina i tri mjeseca kazne zatvora (Woolwich Crown Court, 2018). Dodatno, ne postoje informacije o

56 Od 2014. A. K. je prisustvovao na javnim okupljanjima ekstremista, među kojima se nalaze pojedinci osuđeni zbog rasne mržnje i drugih zločina. A. K. je iste godine podigao bankovni kredit i oputovao u Tursku, gdje je kratko zadržan u pritvoru, a poslije oslobađanja mu se gubi trag. Poruke koje je tokom 2015. i 2016. godine slao supruzi K. N. putem savremenih sredstava komuniciranja otkrile su da se vjerovatno nalazi u Siriji kao pripadnik Islamske države. U tom pogledu K. N. je poslala novac putem aplikacije *Moneygram* 1500 funti posredniku Sanadu Nassoru. Nassor je tvrdio da treba poslati još novca putem *Western Uniona*, i to posredniku Yahyi Hanfi, te konačno posredniku Mohammedu Alwakiju, što je učinila putem kolegice s posla tvrdeći da je novac potreban suprugu za studiranje i da nema identifikacijske dokumente. Također po instrukcijama A.K., K. N. je naručila punjače baterija za *iPad* i *smartphones*, solarne panele, filp flops i čizme.

razlikovanju sporazuma sklopljenih prije početka suđenja i onih koji su sklopljeni tokom suđenja u kontekstu presude.

U Bosni i Hercegovini generalno postoji tendencija pada broja presuda donesenih na osnovu postupka o pregovaranju o krivnji. Najčešće se koristi u predmetima organiziranog kriminala, privrednog kriminala i korupcije. Učestalost odbacivanja sporazuma o priznanju krivnje pred svim sudovima u Bosni i Hercegovini je minimalan, što govori u prilog ispunjavanju zakonskih uvjeta za sklapanje sporazuma, ali ne i o razmjernosti i svrsi kažnjavanja. Tužilaštva u Bosni i Hercegovini iskazuju vjeru u rješavanje predmeta putem sporazuma o priznanju krivnje, a činjenica je da je ovakvo postupanje iznimno efikasno. Motiviranost svih subjekata za pokretanje postupka o pregovaranju o krivnji neminovno postoji, ali to nikako ne bi trebao biti razlog za ultimativno korištenje nauštrb efektivnosti krivičnog procesa i kažnjavanja (Sijerčić-Čolić, Pleh i Gotovuša, 2020).⁵⁷

Zanimljivo je da se sporazumi o priznanju krivnje kao takvi ne koriste u Njemačkoj praksi iako Zakon o krivičnom postupku države ostavlja prostora za sklapanje sporazuma između suda i strana u postupku. Svaki takav sporazum ovisi o prihvatanju od optuženog i tužioca, kao i od priznanja optuženog; sud može odrediti i gornju i donju granicu kazne. Međutim, čak su i ovi sporazumi rijetki u njemačkoj jurisprudenciji, a istraživači su otkrili da je postignut samo jedan slučaj u njemačkom slučaju koji uključuje strane terorističke borce, pri čemu je raspon kazne i dalje bio određen na 10 do 14 godina (Higher Regional Court of Munich, 2015).

4.5. Sankcije

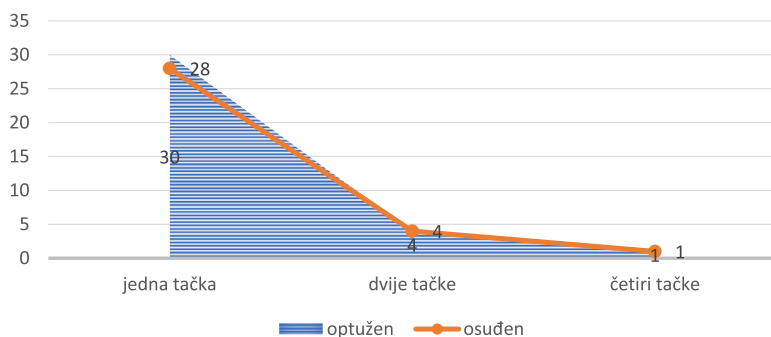
Prema članu 5. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine krivičnopravne sankcije su kazne (zatvora, novčane kazne), uvjetna osuda, mjere sigurnosti i odgojne mjere. U dosadašnjoj sudskoj praksi za krivična djela povezana sa stranim terorističkim borcima uvjetne osude i odgojne mjere nisu nikako izricane iako u drugim državama takva praksa postoji. Naprimjer, u Nizozemskoj je roditelj bez ideoloških motiva, zbog jednog novčanog transfera u iznosu od 200 eura maloljetnom sinu koji se pridružio Islamskoj državi, osuđen na uvjetnu kaznu zatvora od jednog

57 U procesnom smislu Perić upozorava da su tužioci i sudije "izgubljeni u lavirintu tumačenja i novom formalizmu, (...) postali su zarobljenici procesualija i anahronih formi koje sve više obesmišljavaju i sud i pravdu. U očima javnosti, pravosuđe je danas mehanička i nekreativna struktura u koju nije moguće vjerovati. (...) [n]esposobnost praktičara da pravilima tumačenja izađu iz okvira prevaziđenog formalizma onemogućava evoluciju procesnog prava i efikasno ostvarivanje pravde (...) [u]koliko procesni sistemi ostanu zatvoreni u okovima tradicionalnih formi, pravosuđe će biti istisnuto na periferiji života i ustupiti mjesto nekim drugim sistemima distribucije pravde (pogledati Perić, 2021).

mjeseca i dvije godine probacije (District Court of Rotterdam, 2019a). U drugom slučaju optuženi je bez ideoloških motiva i kao protivnik ideologije Islamske države poslao 90 eura bratu, stranom terorističkom borcu, pa je osuđen na uvjetnu kaznu zatvora od mjesec dana i probacijski period od dvije godine (District Court of Rotterdam, 2019b). U nastavku će biti izložena praksa kažnjavanja u Bosni i Hercegovini, i to isključivo kazna zatvora i određene primijenjene mjere sigurnosti. Bliže Bosni i Hercegovini, Kosovo je pragmatično koristilo uvjetne kazne kao sredstvo za rehabilitaciju određenih žena povratnica iz Sirije i Iraka, čije kazne (od dvije do tri godine, uvjetne) nalažu psihijatrijsko liječenje i izriču se s ciljem proaktivnog podsticanja njihove reintegracije (Avdimetaj i Coleman, 2020).

Na Prikazu 21. (ispod) nalazi se broj tačaka za koje je osoba optužena, te broj tačaka za koje je određena osoba osuđena. Ranije navedeni Nedžad Mujić optužen je i osuđen za četiri tačke (produženo krivično djelo). U odvojenim predmetima, Mirza Kapić, Adem Karamuja, Ibro Delić i Jasmin Keserović optuženi su za dvije tačke i osuđeni za dvije tačke. Od ukupno 30 osoba koje su optužene za jednu tačku (ukupno 30 tačaka), 28 osoba je osuđeno za krivična djela povezana sa stranim ratištima. Adem Karamuja osuđen je za pripadnost terorističkoj grupi i zbog pružanja pomoći terorističkoj grupi, ali je Sud u konkretnom slučaju neosporno utvrdio da Karamuja posjeduje odobrenje policijskog organa za nošenje oružja, zbog čega je oslobođen da je neovlašteno i bez prethodno pribavljenog odobrenja nabavio i držao vatreno oružja i municiju (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016).

BROJ TAČAKA OPTUŽENJA I OSUĐENJA

Prikaz 21. Broj tačaka optuženja i osuđenja

Oslobađajuće presude su rijetke. Vrijedi diskutirati o dva slučaja u kojima su optuženi oslobođeni. Sena Hamzabegović je oslobođena zbog nezakoniti pribavljenih dokaza i odsutnosti subjektivnog elementa bića krivičnog djela finansiranja terorističkih aktivnosti. Prvo, odbrana je prigovorila da je pretres prenosivog računara i centralne procesorske jedinice obavljen nezakonito. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je s državnom Agencijom za istrage i zaštitu obavilo procesne radnje vještačenja bez prethodne saglasnosti Suda Bosne i Hercegovine. Sud je racionalizirao da je pravno nevaljan svaki dokaz koji je pribavljen na nezakonit način, ali se za taj dokaz saznalo iz dokaza koji je izvorno pribavljen na nezakonit način (tj. plodovi otrovne voćke). Naredba sudije za pretres je izostala, zbog čega su dokazi nezakoniti i nisu prihvaćeni. Vještaci nisu, prema tome, dali iskaz.

Za Sud je mnogo uvjerljivija bila tvrdnja optužene odnosno oslobođene da joj je suprug Muradif Hamzabegović, strani teroristički borac, određivao mjesta gdje će ostavljati novac, kao naprimjer u teretani pod tepih, a da su novac nosili drugi ljudi koje je Muradif angažirao. U prvostepenoj presudi je zaključeno da Sena nije znala odnosno nije imala namjeru da finansira terorističku organizaciju, već je putem punomoći supruga podizala novac i posredno ga proslijeđivala suprugu, a "supruge drugih ljudi koje su se vratile nisu procesuirane (za podršku partnerima) niti su sankcionisane, (a procesuiranje i kažnjavanje Sene Hamzabegović) bi više ličilo na nepravedan nego pravedan (pravosudni tretman) (...)" (Intervju, 17. 5. 2022).

Njene posjete Siriji su navodno bile motivirane razvodom braka, što se utvrđivalo ne samo iskazom o načinu proslijeđivanja novca suprugu već i kratkotrajnim boravkom (dva do tri dana) u Siriji. Posjete i poslušnost suprugu, kako je Sud zaključio, dio su obrazaca emocionalnog supružničkog odnosa i patrijarhalnih, rodno specifičnih i vertikalno hijerarhijskih vrijednosti odnosno običaja. Na kraju, Sud se vodio načelom da je potrebno izvan svake razumne sumnje dokazati krivičnu odgovornost, odnosno oslobađajuća presuda će biti izrečena kada je sa sigurnošću dokazana nevinost optuženog, ali i kada Sud ima sumnju da je optužena osoba izvršila krivično djelo (*in dubio pro reo*) (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Sene Hamzabegović, 2021).

Drugostepeni sud je potvrdio prvostepenu presudu. Utvrđeno je da direktni umišljaj ne podrazumijeva da je dovoljno dokazati da je suprug, Muradif Hamzabegović, pripadnik terorističke organizacije i da je Sena Hamzabegović to znala, te da je njeno djelovanje doprinijelo terorističkoj organizaciji. Doprinos

terorističkoj organizaciji nije moguće dokazivati kao mogućnost, već na osnovu činjenica koje nisu postojale ili nisu bile uvjerljive u konkretnom slučaju (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Sene Hamzabegović, 2022). Iako je ova kva praksa saglasna sa zagovaranjima znanstvenika (npr. Anwar, 2020, 2022) da se zbog hipotetičkog doprinosa i posljedica krivičnog djela ne može kažnjavati, sudska praksa na tlu Europe zauzela je nešto drugačiji pristup.

U sudskoj praksi Nizozemske pojavljuju se složena pitanja namjere optuženih kada su slali novac porodici, prijateljima ili poznanicima. U jednom predmetu optuženi je u dva navrata poslao novac dvojici braće, pripadnicima Islamske države Irak i Sirija, putem posrednika u Turskoj i Libanonu, odnosno plaćanjem krijumčara ljudi koji bi pomogli da se braća sigurno vrate iz Sirije u Nizozemsku. Optuženi je znao da su njegova braća postali pripadnici terorističke organizacije i nije važno što su se namjerali vratiti. Iako nije bilo ideološkog motiva, postojala je uvjetna namjera jer je optuženi prihvatio mogućnosti da će novac direktno ili indirektno koristiti terorističkoj organizaciji. Sud je na kraju zaključio da je potrebno izreći znatno manju sankciju od one koju je tražilo tužilaštvo, i to 191 dan u zatvoru, od toga 90 dana probacije u trajanju od dvije godine te 240 dana rada u zajednici (District Court of Rotterdam, 2019c).

Potrebno je naglasiti da finansiranje terorizma u Nizozemskoj nije krivično djelo striktno odgovornosti, a da bi se namjera dokazala sud bi trebao biti uvjeren da su optuženi imali "razuman razlog za sumnju" da bi novac mogao završiti u pogrešnim rukama. Rasprava o ovim složenim pravnim pitanjima na sudu zahtijeva stručna znanja koja se tiču, naprimjer, *modusa operandi* terorističkih grupa i situacije na teritorijama gdje je novac doznačen. Ekspertska znanja su, međutim, stilizirana i zanemaruju šira pitanja složenosti oružanog sukoba i finansiranja država u borbi protiv zvaničnog sirijskog režima, ali su bila dovoljna za osuđujuću osudu čak i kada su nedostajali dokazi o stvarnoj destinaciji i upotrebi sumnjivog novca.

U predmetu "Regina protiv Sally Lane i Johna Lettsa" u Ujedinjenom Kraljevstvu pozvana su dva svjedoka o činjenicama koji su podijelili ekspertska znanje iz područja suprotstavljanja radikalizaciji. Nisu postojale zakonske mogućnosti da se ispita kredibilitet svjedoka niti da se izvrši unakrsno ispitivanje. Sud je, međutim, omogućio određene informacije o kredibilitetu u presudi omogućavajući prikrivenu transformaciju statusa svjedoka o činjenicama u status vještaka. Činjenica da su u navedenom predmetu roditelji imali savjetnike – eksperte – i upoznali se

o situaciji u Siriji, što znači da su znali za aktivnosti i detalje života sina koji je otišao na strano ratište, što je imalo pravnu težinu koja se nije ispitivala. Pored akademskog produciranja znanja iz radikalizacije i oružanog sukoba u Siriji i Iraku, koja je prihvaćena od porote i bila je dovoljna za osuđujuću presudu za finansiranje terorizma, mnogo važnije je naglasiti da su podjednako važna svjedočenja o tome šta su roditelji (Sally i John) znali u vrijeme kada su slali novac jer su onemogućila šira ekspertska svjedočenja koja su proglašena nedopustivim.

Konkretno, nije bilo svjedočenja o situaciji u Raki u vrijeme kada je sin boravio tamo, ne postoje svjedočenja o djelovanju Islamske države, procesima članstva u grupi ili teritorijalnoj autonomiji, niti kompleksnih i fluidnih pomjeranja borbenih linija, nisu se mogle propitivati legitimne podrške protiv zvaničnog režima Sirije niti državno finansiranje određenih grupa u tom pogledu. Prema stavu Suda, bilo ko ko se nalazio unutar teritorije Islamske države mogao se smatrati pripadnikom terorističke organizacije, neovisno o učešću u borbama. Vrijedi spomenuti da sud nije koristio psihološka vještačenja o mentalnom stanju roditelja iako je razmatrao da li su roditelji djelovali kao razumne osobe i svjesno slali novac terorističkoj organizaciji. Štaviše, jedan od eksperata je svjedočio da su roditelji bili zabrinuti i psihološki slomljeni zbog činjenice da je njihov sin otišao u Siriju. Prema tome, zanemarena su psihološka i pedagoška stanja roditelja koji su na kraju osuđeni za finansiranje terorističke organizacije jer su sinu poslali novac (Anwar i Goede, 2021; pogledati Regina protiv Sally Lane i Johna Lettsa, 2018).

U tom smislu zanimljiv je nizozemski predmet protiv Nadije.⁵⁸ Njen suprug je bio strani teroristički borac u Siriji, a Nadia je slala novac. Sud je uglavnom na osnovu digitalnih dokaza – komunikacije i slanja novca supругu – zaključio da je kriva. Neovisno o ličnim odnosima i motivacijama, slanje novca stranim terorističkim borcima smatra se finansiranjem terorizma. Proces kroz koji su razgovori

58 Javno Tužilaštvo Nizozemske u informaciji građanima i građankama navodi da transfer sredstava stranim terorističkim borcima povećava imovinu borca, a istovremeno se prihvata rizik da će novac biti upotrijebljen u terorističke svrhe. U tim područjima čini se da je nemoguće držati distancu od oružanog sukoba. Terorističke organizacije u Siriji i Iraku odsijekaju glave nevjernicima i kamenuju preljubnice, a da ne spominjemo bombaške napade. Čak i ako se ne učestvuje u oružanoj borbi, svaka vrsta facilitacije je nezakonita. Prebacivanje novca ljudima koji učestvuju u nasilnom ekstremizmu je nezakonito i kažnjivo po zakonu. Doprinos koji se šalje ne pomaže samo stranom terorističkom borcu, već i terorističkoj organizaciji. Dio sredstava se uvijek mora predati stranoj terorističkoj organizaciji u Siriji i Iraku. Nije uopće važno da li pojedinac učestvuje u borbama ili ne, jer novac svakako završava u rukama terorističke organizacije. Ako su sredstva osigurana za povratak, nije jasno kakve su motivacije povratka, a važno je da povratak bude u kontroliranim uvjetima, ne kroz činjenje krivičnih djela kao što je krijumčarenje ljudi. Finansiranje terorizma je kažnjivo do osam godina kazne zatvora i mnogo je šire od finansijske podrške. Podrazumijeva sve forme pomoći terorističkim grupama ili pojedincima s terorističkom namjerom. To može biti omogućavanje dobara i usluga ili činjenje dobara dostupnim ili novčana podrška. Humanitarna pomoć se razlikuje jer se posreduje putem organiziranih organizacija kao što su Crveni križ ili Crveni polumjesec. U suprotnom se ne može konkretno znati na šta su sredstva ili usluge potrošene (Openbaar Ministerie, ff).

i fotografije postali dokazi je uključivao historiju, politiku i emocije u sekuritiziranom diskursu o terorizmu koji ne omogućava drugačije interpretacije. Ako se uzme u obzir činjenica da se radi o novoj praksi i ograničenom pristupu dokazima, uspostavljeni diskurs postaje dominantan i neosporavan u budućoj praksi. I to se zaista dogodilo. Anwar (2020) upozorava da je potrebno tragati za nijansiranijim objašnjenjima prošlosti, oružanog sukoba, radikalizacije i ličnih odnosa ljudi koji su uključeni u (navodna) krivična djela, osobito finansiranja terorizma.

Kako navodi Anwar (2022) u kontekstu sudske praske u Nizozemskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu, šta čini slučajeve finansiranja terorizma unikatnim je presuda koja je ovisna o tome postoji li mogućnost da je novac mogao biti korišten za finansiranje nasilja, a ne da li doista doprinos postoji. Ne mora se dokazivati da su sredstva eventualno korištena za terorističke svrhe, već je dovoljno da postoji razumna mogućnost za to. Kao što je prethodno navedeno, pravosudna praksa u drugostepenom procesu u predmetu "Hamzabegović" upućuje suprotno. Dodatno, identificiranje pojedinaca kao terorista ili prostora za koje se smatra da su pod terorističkom kontrolom može veoma jednostavno onemogućiti ili otkloniti bilo kakve druge moguće interpretacije individualnih aktivnosti izvan konteksta terorizma. Drugim riječima, presumpcija individualne nevinosti odnosi se na vrijeme, prostor, objektivne aktivnosti i subjektivne povezanosti s krivičnim djelima. Dobar primjer iz bosanskohercegovačke prakse predstavlja predmet Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića.

Jahja Vuković je druga pravosnažno oslobođena osoba. Sud nije mogao izvan svake razumne sumnje utvrditi krivnju optuženog Vukovića. Korištenjem načela prema kojem Sud u slučaju sumnje rješava presudom u korist optuženog (*in dubio pro reo*), odnosno da činjenice koje idu na štetu optuženog moraju biti utvrđene s potpunom sigurnošću, a postojanje sumnje u takve činjenice ih definiše kao neutvrđene (*in peius*), dok činjenice koje idu u korist optuženog su utvrđene čak i ako su vjerovatne, pa čak i ako je postojanje činjenica na štetu optuženih vjerovatnije (*in favorem*). Sud, prema tome, donosi oslobađajuću presudu ne samo u slučaju dokazane nevinosti optuženog već i kada nije dokazana krivnja optuženog.

U predmetu "Vuković" dokazi izneseni u postupku nisu bili pouzdani. Fotografije optuženog odnosno oslobođenog nisu ukazivale da je bio pripadnik paravojne formacije, a iskazi svjedoka "A" su bili posredni i nisu bili uvjerljivi. Predmet je iznimno specifičan jer je optuženi odveden u Siriju u dobi od četrnaest godina i

deset mjeseci, na način da ga je maćeha pozvala da dođe u Njemačku i da putuje s njima da posjeti oca, stranog terorističkog borca. Čitava porodica je otputovala iz Njemačke u Tursku, a zatim ilegalno prešla u Siriju u prostor pod kontrolom terorističke organizacije, gdje ih je dočekaao otac. Otac je Jahju poslao na vojnu obuku u obližnje selo u trajanju od 15 dana. S ocem je odlazio na linije oružanih sukoba prema snagama sirijske vlade. Oko maja 2015. godine otac je poginuo. Poslije je po naredbi vođe ekstremista Nusreta Imamovića morao proći obuku za korištenje snajpera u trajanju od dva mjeseca i 15 dana. Napustio je albansku ketibu i pridružio se odredu Džemal al-Hattab gdje je bio aktivan sve do prelaska u Džabhat al-Nusru (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, Rješenje o produženju pritvora). Vuković se u međuvremenu snalazio radom na pijaci, dok nije preko strica, svjedoka Ibri Vukovića, pronašao način da se vrati u Bosnu i Hercegovinu, odnosno bio je spreman da bude izručen iz Turske u Bosnu i Hercegovinu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, 2021).

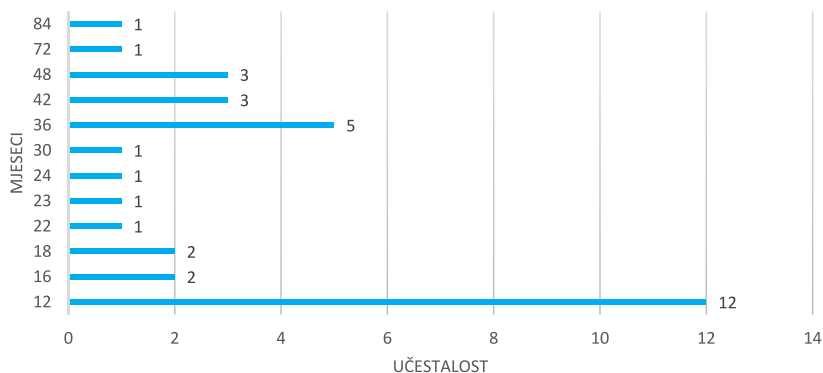
Intervjuirani tužilac tvrdi da predmet "Vuković je novija praksa. Činjenica je da nije imao niti svijest niti volju da boravi u Siriji, kako bi i imao kada je kao dijete odveden. Kada je sazrio, pokušao je napustiti Siriju" (Intervju, 6. 5. 2022). Intervjuirani sudija naglašava da se djeca i maloljetnici koji su odvedeni u Siriju, kao i u slučajevima drugih skupina, mogu posmatrati kao dijelovi organizacije. Ali "dijete nije imalo svijest, odvedeno je (...) dijete nema mogućnost da se vrati, nema nikoga nazvati (u Bosni i Hercegovini)". Sudija smatra da je u ovakvim slučajevima možda svrsishodnije ne procesuirati ili eventualno razmatrati alternativne načine sankcioniranja izvan krajolika zatvorske kazne jer treba omogućiti "šansu (maloljetnicima u vrijeme izvršenja krivičnog djela) da se resocijaliziraju, (umjesto da) se daje pečat zbog pripadnosti (terorističkoj) organizaciji" (Intervju, 17. 5. 2022). Kako navodi Duffy (2018) kazne bi trebale biti prilagođene godinama i ličnim okolnostima, a doživotni zatvor bez mogućnosti puštanja na slobodu i smrtna kazna bi trebali biti apsolutno zabranjeni za osobe mlađe dobi. Sudovi bi, kako tvrdi Duffy, trebali kad god je to moguće razmatrati alternative kazna zatvora, osobito za ranjive skupine.

4.5.1. Trajanje kazne zatvora

Ukupno 33 osobe su pravosnažno osuđene za krivična djela povezana sa stranim ratištima. U sumi su osuđeni na ukupno 917 mjeseci kazne zatvora ili 76 godina kazne zatvora. Najučestalija kazna zatvora iznosi 12 mjeseci. Kao što

je ranije navedeno, radi se o sporazumima o priznanju krivnje, gdje su kazne izrečene ispod zakonski propisanog minimuma (pogledati Prikaz 22, ispod). Sutkinja Tatjana Kosović potvrđuje da sporazumi o priznanju krivnje čine većinu predmeta, te da su izrečene sankcije ispod zakonski propisanog minimuma, uglavnom jedna godina kazne zatvora, ali i da su pretjerano korištene olakšavajuće okolnosti. Kosović dodaje da su kazne sada nešto strožije (BIRN, 2020b; pogledati Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Armena Dželke, 2020).⁵⁹

DUŽINA TRAJANJA KAZNE ZATVORA

Prikaz 22. Dužina trajanja kazne zatvora

Salko Imamović i Jasmin Jašarević su, u istom predmetu, osuđeni na kaznu zatvora od 16 mjeseci, Mirza Kapić je osuđen na kaznu zatvora od 22 mjeseca, Ibro Delić na kaznu zatvora od 23 mjeseca, Adem Karamuja na kaznu zatvora od 24 mjeseca, Samir Hadžalić na kaznu zatvora od 12 mjeseci, a prvooptuženi Enes Mešić na 36 mjeseci. Za razliku od drugih optuženih u predmetu, Mešić je imao komunikaciju s komandantom Bajrom Ikanovićem, duže vremena boravio je u

59 U članu 49. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine navedeno je da Sud može počiniocu odmjeriti kaznu ispod granice propisane zakonom ili izreći blažu vrstu kazne kad zakon propisuje da se počinitelj može blaže kazniti i/ili kad sud utvrdi da postoje naročito olakšavajuće okolnosti koje ukazuju da se i s ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja. Granice ublažavanja kazne propisane su članom 50. Krivičnog zakona i to ako je za krivično djelo kao najmanja mjera kazne propisana kazna zatvora od deset ili više godina, kazna se može ublažiti do pet godina zatvora; ako je za krivično djelo kao najmanja mjera kazne propisana kazna zatvora od tri ili više godina, kazna se može ublažiti do jedne godine zatvora; ako je za krivično djelo kao najmanja mjera kazne propisana kazna zatvora od dvije godine, kazna se može ublažiti do šest mjeseci zatvora; ako je za krivično djelo kao najmanja mjera kazne propisana kazna zatvora od jedne godine, kazna se može ublažiti do tri mjeseca zatvora; ako je za krivično djelo kao najmanja mjera kazne propisana kazna zatvora od jedne godine, kazna se može ublažiti do trideset dana zatvora; ako je za krivično djelo propisana kazna zatvora bez naznake najmanje mjere, umjesto kazne zatvora može se izreći novčana kazna; ako je za krivično djelo propisana novčana kazna s naznakom najmanje mjere, kazna se može ublažiti do pet dnevnih iznosa a ako se izriče u određenom iznosu do 500 KM (stav 1). Pri odlučivanju koliko će kaznu ublažiti prema pravilima iz stava 1. ovog člana Sud će posebno uzeti u obzir najmanju i najveću mjeru kazne propisane za to krivično djelo (stav 2).

Siriji i učestvovao u borbama, te se nije svojevrijem vratio u Bosnu i Hercegovinu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Ranije spomenuti Amir Haskić i Midhat Trako osuđeni su na 18 mjeseci. Emir Ališić na kaznu zatvora od 30 mjeseci. Milarem Berbić, Munib Ahmetspahić, Osman Abdulaziz Kekić te Safet Brkić osuđeni su na kaznu zatvora od 36 mjeseci. Armen Dželko, Husein Erdić i Muharem Dunić su osuđeni na kaznu zatvora u trajanju od 42 mjeseca. Ibro Ćufurović, Mehmed Tutmić i Senad Kasupović osuđeni su na kaznu zatvora u trajanju od 48 mjeseci.

Kako je to ranije navedeno, Keserović je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 72 mjeseca za činjenje krivičnih djela u sticaju (Organiziranje terorističke grupe iz člana 202d. stav 2. i Javno podsticanje na terorističke aktivnosti iz člana 202a. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine; o sticaju više u Babić i Marković, 2015; Tomić, 2008), a dugotrajni boravak, aktivnosti u paravojnim formacijama te sve druge činjenice i okolnosti rezultirale su jedinstvenom kaznom zatvora od šest godina, uzimajući u obzir razmjernost i svrhu kažnjavanja. Vrijedi napomenuti da je Keserović za krivično djelo organiziranja terorističke grupe iz člana 202d. stav 2. osuđen na kaznu zatvora u trajanju od tri godine (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021), dok je za isto krivično djelo Senad Kasupović osuđen na četiri godine kazne zatvora u preinačenoj drugostepenoj presudi (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Kasupovića, 2021).

Husein Bilal Bosnić je osuđen na najduže trajanje kazne zatvora – 84 mjeseca. Ako se uzme u obzir rasprostranjeni utjecaj radikalizirajućih poruka, širenja ekstremističkih uvjerenja te razmjere potencijalnih dugoročnih sigurnosnih prijetnji, argumenti Tužilaštva da je Bosnićeva uloga i krivično djelo iznimno ozbiljno te da se treba strožije kazniti vjerovatno su se mogli razmotriti u kontekstu Bosnićevog malignog utjecaja na druge (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Bilala Bosnića, 2016).

Do Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine iz 2018. godine osuđeni za krivična djela povezana sa stranim ratištima mogli su zamijeniti kaznu zatvora novčanom kaznom. U dva slučaja kazna zatvora je zamijenjena za 23.000 konvertibilnih maraka (tj. 11.500 eura) i 36.000 konvertibilnih maraka (tj. 18.000 eura) (Azinović i Bećirević, 2017). Ostaje nejasno kako ti pojedinci nisu bili u mogućnosti snositi troškove postupka i branitelja, ali su bili sposobni otplatiti kazne koje su izrečene ispod zakonskog minimuma.

Zatvor – Broj mjeseci		
N	Validno	33
	Nedostaje	2
Mean		27.79
Median		22.00
Mode		12
Range		72
Minimum		12
Maximum		84

Tabela 2. Dužina trajanja zatvora u mjesecima

Osobama osuđenim za krivična djela povezana sa stranim ratištima u prosjeku je izrečena kazna zatvora u trajanju od 28 mjeseci ili dvije godine i tri mjeseca (*mean*). Prosječna kazna u Europskoj uniji za krivična djela povezana sa stranim ratištima je mnogo veća; varira između pet ili šest godina (BIRN, 2020b).⁶⁰ U europskim državama i Sjedinjenim Američkim Državama kaznena politika sudova je znatno strožija.

U Francuskoj Flavien Moreau je osuđen zbog pridruživanja terorističkoj organizaciji. Moreau je boravio u Siriji samo deset dana i vratio se u Francusku jer je imao poteškoće zbog nemogućnosti da konzumira nikotin, koji je zabranjen za muslimane. Njegov brat, Nicolas Moreau, također se vratio iz Sirije i osuđen je na deset godina kazne zatvora zbog povezivanja s terorističkom organizacijom. Oba su imala kriminalnu historiju, Flavien je imao različita krivična djela od razbojništva do nasilnih napada. Nicolas je prihvatio islam u zatvoru dok je izdržavao petogodišnju kaznu zatvora. Na posljednjem ročištu Nicolas je izrazio namjeru da se ponovno pridruži terorističkoj organizaciji navodeći da će stroge kazne rezultirati teškoćom reintegracije u zajednicu, zbog čega neće imati drugih mogućnosti.

U Ujedinjenom Kraljevstvu, Ayman Shaukat je osuđen na deset godina zatvora po dvjema tačkama optužnice za pripremu terorističkih radnji, i to na osnovu digitalnih dokaza s njegovog telefona koji su uključivali ekstremistički sadržaj i poruke te činjenice da je pomogao drugom čovjeku da ode u Siriju iako sam Shaukat nikada nije napustio Ujedinjeno Kraljevstvo. Sud je dao malu vrijednost iskazu svjedoka o Shaukatovoj istaknutoj i poštovanoj ulozi u zajednici ili tvrdnji imama da Shaukatovi stavovi nisu ekstremni. Sudija je naglasio da je stepen

⁶⁰ S obzirom na to da prosjek ne pokazuje "pravu" srednju vrijednost zbog netipičnih, odstupajućih ili ekstremnih

opasnosti krivičnog djela određen težinom terorističke aktivnosti u kojoj je optuženi pomagao ili bio saučesnik (Court of Appeal, 2016b).

U Njemačkoj prva presuda je izrečena u decembru 2014. godine. Kreshnik B. boravio je u Siriji tokom 2013. godine i prilikom povratka, na frankfurtskom aerodromu, lišen je slobode, procesuiran i osuđen na kaznu zatvora od tri godine i devet mjeseci. Vrijedi spomenuti i predmet protiv Abdelkarima El B., koji je lišen slobode u Njemačkoj ambasadi u Turskoj i ekstradiran u Njemačku. Nakon krivičnog procesa osuđen je zbog pridruživanja terorističkoj organizaciji i činjenja ratnog zločina, zbog čega je osuđen na devet godina i šest mjeseci kazne zatvora. U predmetu protiv Haruna P., koji je boravio u Siriji gdje se pridružio Džabhat al-Nusri, zbog čega je nakon povratka osuđen na kaznu zatvora od 11 godina zbog pridruživanja stranoj terorističkoj organizaciji i zbog pokušaja ubistva.

Nakon 2014. godine određene države započele su krivične procese povezane sa stranim terorističkim borcima, a koji su uključivali masovne zločine, zločine iz mržnje i ubistva. Pokalova (2020) smatra da su kazne do tada bile iznimno blage, kretale su se od nekoliko godina do oko deset godina kazne zatvora. U poređenju, sankcije za krivična djela povezana s terorizmom uključivale su uvjetne otpuste, probaciju, čak i kaznu doživotnog zatvora. U Sjedinjenim Američkim Državama prosječna kazna je 13,2 godine. Dugotrajne kazne zatvora su netipične za krivična djela povezana s terorizmom, odnosno stranim terorističkim borcima, jer su teško dokazive protupravne aktivnosti i priroda boravka pojedinca u Siriji i/ili Iraku. U slučaju britanskih povratnika Yusufa Sarwara i Mohammeda Ahmeda, koji su osuđeni na 15 godina i tri mjeseca kazne zatvora zbog pripremanja terorističkog čina, otkrivene fotografije su dokazale da su učestvovali u borbama i pripremali eksplozive. Obojica su priznala krivnju. Težina kazne ovisila je o konkretnim dokazima ubistava ili namjeri da se izvrše ubistva. U Belgiji, Hakim Elouassaki je osuđen na kaznu zatvora od 28 godina zbog ubistva zatvorenika u Siriji. U Švedskoj povratnici Hassan al-Mandlawi i Al-Amin Sultan osuđeni su na doživotnu kaznu zatvora zbog niza terorističkih aktivnosti koje su uključivale odrubljivanje glava dvjema osobama, za što je postojao audiovideo snimak iz Alepa (Pokalova, 2020).

---

odnosno vrijednosti koje odstupaju od sredine, dvije osobe osuđene na 84 mjeseca odnosno 72 mjeseca prave značajno odstupanje od prosjeka, kao i brojni slučajevi izrečenih kazni ispod zakonskog minimuma. Zbog toga vrijedi posmatrati "pravu" sredinu u kažnjavanju stranih terorističkih boraca. "Prava" sredina kažnjavanja stranih terorističkih boraca je 22 mjeseca (1 godina 10 mjeseci) kazne zatvora (*median*), što je i dalje ispod zakonski propisanog minimuma. Kao što je ranije naglašeno, najučestalija kazna zatvora je 12 mjeseci (*mean*). To ne treba čuditi ako se uzme u razmatranje prethodno izložena učestalost sporazuma o priznanju krivnje i blagih kaznenih politika (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Prema tome, najmanja kazna zatvora je 12 mjeseci (*minimum*), a najveća 84 mjeseca kazne zatvora (*maximum*). Raspon između minimalne i maksimalne kazne je 72 mjeseca kazne zatvora (Range).

4.5.2. Mjere sigurnosti

Izvan kazne zatvora, sigurnosne mjere su izricane u određenim predmetima. Ukupno pet mjera sigurnosti oduzimanja predmeta izrečeno je u krivičnom postupcima protiv stranih terorističkih boraca. Treba napomenuti da cilj mjera sigurnosti nije kažnjavanje, već otklanjanje opasnosti, odnosno određenih uvjeta i okolnosti koje eventualno mogu rezultirati ponovnim izvršenjem krivičnog djela (tj. nepovoljna prognoza). Sigurnosne mjere se izriču zbog zaštite društva od kriminaliteta i aktivne pomoći počinitelju u transformaciji (specijalnopreventivni učinak) (Datzer, 2021; više u Babić i Marković, 2015).⁶¹

Za pet optuženih izricana je mjera sigurnosti oduzimanja predmeta. Kako navodi inspektor Agencije za istrage i zaštitu svi predmeti su oduzeti poštujući zakonske propise, pa je u predmetu protiv Ibri Delića oduzeto "više predmeta, od bitnih stvari bila je jedna puška, četrdesetak metaka, deset ručnih bombi, kompjuter, neke zabilješke – notes" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016, ročište glavni pretres, 33:32-35:31). Safetu Brkiću su oduzeti predmeti mobilni telefon s turskom karticom operatera Turkcell, osamdeset komada metaka kalibra 7,62 milimetra i jedan metak kalibra 7,62x51 milimetar, dok su drugi oduzeti predmeti vraćeni jer se ne radi o predmetima koji su upotrijebljeni ili namijenjeni za izvršenje krivičnog djela niti su nastali izvršenjem krivičnog djela. U istom predmetu Mirzi Kapiću su oduzete poluautomatska puška s podrezanim kundakom.

Amiru Haskiću je Sud oduzeo dva mobitela, a vratio memorijski štapić (USB) i centralnu procesorsku jedinicu jer nije utvrđeno da su upotrijebljeni, namijenjeni niti da su nastali izvršenjem krivičnog djela. Na kraju, Seni Hamzabegović su vraćena tri mobilna telefona jer je optužena oslobođena od optužbe, pa je zadržavanje privremeno oduzetih predmeta nepotrebno i nezakonito. Potrebno je naglasiti da zakonodavac nije predvidio specifične mjere sigurnosti za radikalizaciju i nasilni ekstremizam, a koje bi se mogle primjenjivati u kontekstu krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Intervjuirani sudija je istakao problem rekavši da je "šteta što zakonom nema mjera sigurnosti koje bi bile adekvatne za suprotstavljanje radikalizaciji" (Intervju, 17. 5. 2022).

61 Prema članu 69. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine to su obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od zavisnosti, zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti, oduzimanje predmeta.

Ujedinjeno Kraljevstvo je uvelo sigurnosne mjere prilagođene suprotstavljanju terorizmu i radikalizaciji, u kontekstu povratnika iz Sirije i Iraka. Mjere se pokreću pri prvom kontaktu s državom. Naprimjer, ako vlasti u Ujedinjenom Kraljevstvu budu obaviještene da su britanska državljanica i njeno dijete zadržani u Turskoj, njihov identitet se provjerava DNK (deoksiribonukleinska kiselina) testiranjem kako bi se utvrdilo njihovo pravo na britanske pasoše; zatim se može aktivirati niz mjera kojima se osigurava zaštita javnosti i djeteta, uz istovremeno podsticanje rehabilitacije majke. Prvo, sudija može izdati Nalog o privremenom isključenju, u kojem se navodi put koji će se koristiti za povratak žene i djeteta u Ujedinjeno Kraljevstvo i nameće "obaveze pojedincu [majci] kada se vrate". Po dolasku u Ujedinjeno Kraljevstvo, s obzirom na to da policija poduzima istragu kako bi utvrdila da li su krivične prijave opravdane, majka je dužna da se redovno javlja policiji, a vlasti su uključene kako bi osigurale sigurnost i dobrobit djeteta. Ako policija utvrdi da treba podići optužnicu, tužioc će pokrenuti postupak, ali ako ne "majci se pomaže u reintegraciji u društvo, naprimjer, tako što se od nje traži da prisustvuje nizu seansi s posebno obučanim mentorom za deradikalizaciju" (Government of the United Kingdom, 2018).

U Njemačkoj su istraživači otkrili da se posebne mjere sigurnosti rijetko uvode u slučajevima koji uključuju strane terorističke borce; međutim njemački krivični postupci imaju tendenciju da se odvijaju mnogo brže od onih u drugim zemljama, što može donekle smanjiti potrebu za određenim mjerama. Sudije u Njemačkoj upravljaju suđenjima i preuzimaju vodeću ulogu u utvrđivanju činjenica i ispitivanju svjedoka, a eksplicitno razmatraju rehabilitaciju i resocijalizaciju radikaliziranih optuženika. Naprimjer, proces utvrđivanja činjenica koji sudije poduzimaju u slučajevima stranih terorističkih boraca ili povratnika uključuje procjenu "prognoze za socijalizaciju" optuženog u svakom konkretnom slučaju (Klosterkamp i Reuber, 2017).

4.5.3. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Prilikom odmjeravanja kazne zakonom je propisano da sud ima diskrecionu ocjenu da razmatra okolnosti koje utječu da kazna bude veća ili manja, uključujući okolnosti i motive optuženog prilikom izvršenja krivičnog djela i bilo kakvu prethodnu krivičnu historiju.⁶² U svim predmetima sudovi su razmatrali

62 Prema članu 48. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine navode se opća pravila za odmjeravanje kazne. Sud će počiniocu krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično djelo imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utječu da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito stepen krivice, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život počinioca, njegove lične prilike i njegovo

32 olakšavajuće okolnosti i 10 otežavajućih okolnosti. U prosjeku je razmatrano pet olakšavajućih okolnosti i dvije otežavajuće okolnosti u slučajevima osuđenih osoba za krivična djela povezana sa stranim ratištima (*mean*). I "prava" srednja vrijednost ukazuje na rezultate (*median*) identične prosjeku. Najčešće je razmatrano pet olakšavajućih okolnosti i jedna otežavajuća okolnost po osuđenom (*mode*). Najviše razmatranih olakšavajućih okolnosti po osuđenom je osam, a najviše razmatranih otežavajućih okolnosti po osuđenom je četiri (*maximum*). Najmanje razmatranih olakšavajućih okolnosti i otežavajućih okolnosti po optuženom je jedna okolnost (*minimum*) iako postoje osuđeni koji nisu imali olakšavajućih (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mehmeda Tutmića, 2017) niti otežavajućih okolnosti (npr. Ibro Delić i Samir Hadžalić u Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Raspon između najvećeg broja i najmanjeg broja korištenih olakšavajućih okolnosti je sedam, a u slučaju otežavajućih okolnosti taj broj je znatno manji i iznosi razliku od tri otežavajuće okolnosti.

		Broj olakšavajućih faktora	Broj otežavajućih faktora
N	Validno	32	10
	Nedostaje	3	25
Mean		4.53	2.10
Median		5.00	2.00
Mode		5	1
Range		7	3
Minimum		1	1
Maximum		8	4

Tabela 3. Učestalost olakšavajućih i otežavajućih okolnosti

držanje nakon učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost počinioca (stav 1). Kad Sud odmjerava kaznu počiniocu za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, jesu li oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude, odnosno od izdržane ili oprostene kazne. Pri odmjeravanju novčane kazne Sud će uzeti u obzir i imovno stanje počinioca, vodeći pri tome računa o visini njegove plate, njegovim drugim prihodima, njegovoj imovini i o njegovim porodičnim obavezama (stav 2).

4.5.3.1. *Olakšavajuće okolnosti*

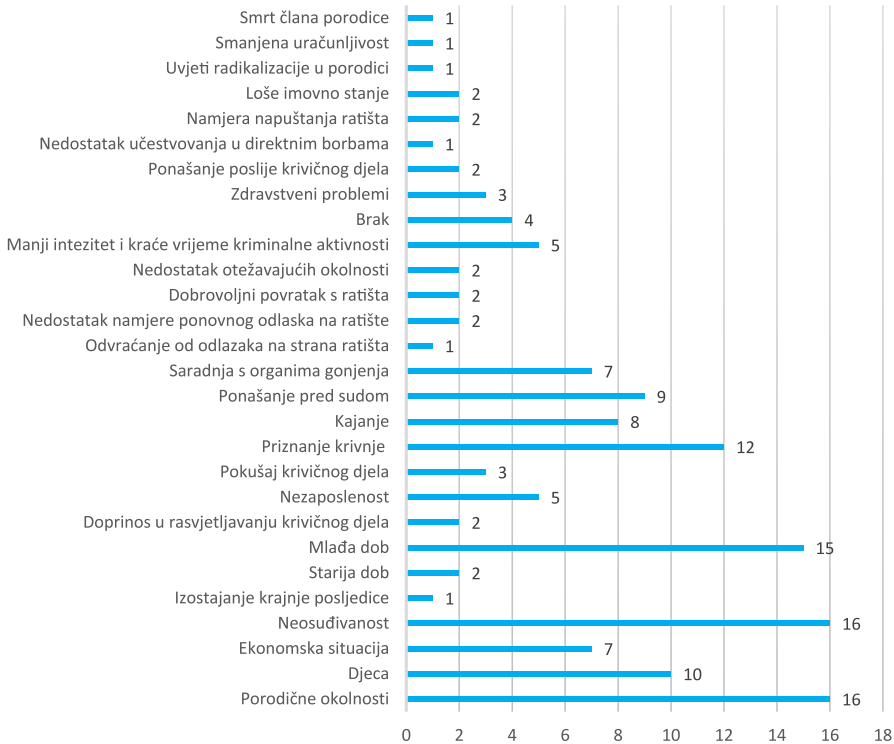
Prikaz 23. (ispod) demonstrira mnoštvo olakšavajućih okolnosti koje su razmatrane prilikom odmjeravanja kazne. Najčešće su razmatrane porodične okolnosti (u ovoj studiji razdvojene od faktora imanja djece) i ranija neosuđivanost. U oba slučaja navedene okolnosti se pojavljuju kod 16 osuđenih. Mlađa dob osuđenog je također često razmatrana olakšavajuća okolnost (15), kao i činjenica da je optuženi svojevrijem priznao krivnju (12).

Odvojeno od porodičnih okolnosti, imanje djece se uzimalo u obzir kao olakšavajuća okolnost za deset osuđenih, dok je bračni status prisutan kod četiri osuđena.⁶³ Utvrđeno je da su ekonomski faktori kao što su marginalizacija, nezaposlenost i siromaštvo u nekim slučajevima također olakšavajuće okolnosti. Dobro ponašanje određenog broja optuženih tokom faze istrage, optuživanja i suđenja cijenjeno je kao olakšavajuća okolnost, uključujući njihovo držanje na sudu, izražavanje kajanja, saradnju s vlastima i doprinos istrazi krivičnih djela. Prethodno ponašanje optuženih, povezano s izvršenjem krivičnog djela, također se smatra olakšavajućim u nekoliko slučajeva; naprimjer, ako su samo pokušali krivično djelo, odlučili da se vrate s ratnog polja svojom voljom ili namjeravaju da se više nikada ne vrate, ili je njihova kriminalna aktivnost bila slabog intenziteta i kratkog trajanja. Za nekoliko optuženih, zdravstveni problemi i starost su također cijenjeni kao olakšavajuće okolnosti.

Važeće pravo navodi da Sud može razmatrati sve okolnosti koje utječu da kazna bude veća ili manja, ali to se osobito odnosi na stepen krivnje, pobude, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život počinitelja, osobne prilike i držanje nakon izvršenog krivičnog djela, te sve druge lične okolnosti osuđenog. Ipak, uprkos obavezi (pogledati član 290. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine) da "konkretno navede razloge kojima se rukovodio" pri odlučivanju o dejstvu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti na odmjeravanje kazne, sudska praksa u Bosni i Hercegovini je takva da presude rijetko odražavaju bilo kakvo razmatranje autentičnosti određenih olakšavajućih faktora, poput izraza kajanja. Ustvari, potvrdno izjašnjavanje o krivnji i izjave o kajanju često se vrednuju kao olakšavajuće, bez gotovo ikakve rasprave o tome da li ovi gestovi odražavaju istinsku skrušenost.

63 U nekim slučajevima specifične okolnosti braka ili djece su navedene kao olakšavajuće okolnosti. Ali u drugim slučajevima, koji se ovdje spominju kao "porodične okolnosti", utvrđeno je da je olakšavajuća okolnost da je optuženi jednostavno imao porodicu ili je bio "porodični čovjek"; a često su sudske zapisi nudili malo ili nimalo detalja.

OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI

Prikaz 23. Olakšavajuće okolnosti

Ovo izaziva zabrinutost da izrazi kajanja proizlaze iz pukog pragmatizma nekih optuženih kako bi dobili blažu kaznu. U intervjuima za ovo istraživanje tužilac je istakao da "iskrena kajanja i saradnja zaslužuju blaže kažnjavanje" (Intervju, 5. 5. 2022), ali sudija opaža da je iskrenost kajanja teško procijeniti, "to je verbalizacija, praktično se ne utvrđuje" (Intervju, 17. 5. 2022). S druge strane, intervjuirani sudija navodi da "njihovo (stranih terorističkih boraca) kajanje kao olakšavajuća okolnost nije nikakva olakšavajuća okolnost isto kao što (se) neosuđivanost ili dobro ponašanje na sudu" ne bi trebali razmatrati kao olakšavajuće okolnosti (Intervju, 17. 5. 2022). Kako intervjuirani tužilac dodaje, "niko nema radikalometar pa da izmjeri koliko je neko radikaliziran" i utvrdi u kojoj mjeri je kajanje iskreno (Intervju, 6. 5. 2022), što znači da se mogu donijeti nesavršene odluke, ali sudija argumentira da kajanje ne bi trebalo razmatrati kao olakšavajuću okolnost u slučajevima stranih terorističkih boraca, niti nedostatak prethodnih osuda (kriminalne historije) ili njihovo pravilno ponašanje na sudu.

Iako se nedostatak ranijih osuđivanja često cijeni kao olakšavajuća okolnost, treba napomenuti da su strani teroristički borci rijetko ranije osuđivani, a to se posebno odnosi na one koji su se pridružili terorističkim grupama u Iraku i Siriji kada su bili vrlo mladi. U ovim slučajevima nedostatak historije činjenja krivičnih djela ne bi trebalo predstavljati olakšavajuću okolnost, ali starost optuženog i okolnosti povezane s mlađom životnom dobi bi trebale biti razmatrane. Ipak, sudija je priznao da "sudije i tužioc i nekada prave kompromise da bi zadovoljili normu" (Intervju, 17. 5. 2022).

Prema mišljenju navedenog intervjuiranog sudije "dobrovoljni povratak bi trebao biti cijenjen kao olakšavajuća okolnost, ali to su osjetljive nijanse" (Intervju, 17. 5. 2022). Zaista, kao što je vjerodostojnost teško ocijeniti u kontekstu kajanja, isto važi i za izraženu ili očiglednu namjeru koja stoji iza naizgled dobrovoljnog povratka s ratnog polja. Ipak, kada se utvrdi da su optuženi u Bosni i Hercegovini pokazali namjeru da napuste ratno polje, doima se da su se dobrovoljno vratili s ratišta ili da su izrazili nedostatak namjere da ponovo putuju na ratno polje, to se (gotovo automatizmom) smatra olakšavajućim okolnostima.⁶⁴ S obzirom na to da Sud osobito ne ulazi u razmatranje takvih motiva, ipak ostaje nerazjašnjeno da li je namjera povratka ili nedostatak namjere da se ponovno ode na strano ratište rezultat odbacivanja ekstremističkih uvjerenja ili barem dijela uvjerenja koja se odnose na tendencije ka nasilju, ili se pak radi o nečemu drugome, kao što je pad Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre, loši uvjeti života i slično.⁶⁵ Prethodna istraživanja su utvrdila da su okolnosti povratka različite, u rasponu od ideoloških do praktičnih, a uključuju razočarenje svakodnevnim životom ili aktivnostima terorističke organizacije, odvojenost od porodice, opasnost i uvjete života. Zbog toga istraživači sugeriraju da je važno utvrditi zašto su pojedinci uopće otišli u Siriju, šta su radili tamo i zbog čega su se konkretno vratili (Duffy, 2018).

Postoje i druge olakšavajuće okolnosti kojima bi se mogla posvetiti minimalna ili nikakva pozornost. Naprimjer, pokušaj izvršenja krivičnog djela se uzima u obzir kao olakšavajuća okolnost. Ipak, treba naglasiti da je pokušaj faza izvršenja

64 Namjera se može razmatrati samo kada nije poseban element krivičnog djela.

65 Moguće je da su osuđeni iskusili slom ideala svakodnevnog života u državi terora koju su im regruteri prezentirali i obećavali, da su imali traumatična iskustva, ili jednostavno da je pad Islamske države Irak i Sirija i Džabhat al-Nusre učinio da je ideja stvaranja države na teroru i nasilnom ekstremizmu uzrokovala odbacivanje ideje povratka u Siriju. Da bi se koristila kao olakšavajuća okolnost, to se, međutim, treba utvrditi u konkretnom slučaju. Činjenica da je pojedinac boravio i/ili učestvovao u dejstvima stranih terorističkih formacija ne bi se trebala ublažavati voljnim radnjama povratka ili neisticanjem vlastite volje da se napusti strano ratište, izuzev u slučajevima kada bi se moglo utvrditi da su takve radnje djelovale "deradikalizirajuće" ili dezangažirajuće, odnosno resocijalizirajuće po pojedince, da je ekstremizam ili nasilni ekstremizam u uvjerenjima i ponašanjima odbačen.

krivičnog djela, a ne specifična okolnost pod kojom je djelo izvršeno. U načelu se ne bi trebale vrednovati dvostruko iste okolnosti. Ako se optuženom odnosno osuđenom sudilo za pokušaj izvršenja krivičnog djela, nema potrebe da se pokušaj razmatra kao olakšavajuća okolnost ili ako se pokušaj nalazi u biću krivičnog djela. Kako navodi intervjuirani sudija "pokušaj je obilježje krivičnog djela, može se imati u vidu da nije nastupila štetna posljedica, ali nikako ne može biti olakšavajuća okolnost" (Intervju, 17. 5. 2022).

Kada je riječ o držanju nakon izvršenog krivičnog djela, saradnja s organima gonjenja i dobro ponašanje pred sudom se podrazumijevaju, te se ne bi trebali nagrađivati tretmanom olakšavajuće okolnosti. Saradnja s organima gonjenja može se razmatrati kada to pomaže rasvjetljavanju konkretnog krivičnog djela i drugih krivičnih djela, dok bi se dobro ponašanje pred Sudom moglo uzeti u obzir samo u predmetima u kojima postoji loše ponašanje pred sudom, odnosno kako bi se poslao primjer drugim optuženim u konkretnom predmetu. Eventualno, olakšavajuća okolnost dobrog ponašanja se može razmatrati uzimajući u obzir prethodnu praksu nepoštovanja suda u ranijim predmetima, za što postoji mogućnost u predmetima s više optuženih. Ovo je osobito važno imajući u vidu ciničan odnos ekstremističke ideologije prema pravosuđu i drugim demokratskim institucijama (pogledati Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Na kraju, nejasno je nastojanje da se nedostatak otežavajućih okolnosti razmatra kao olakšavajuća okolnost, izuzev ukoliko se ne želi umanjiti kazna u korist osuđenog, ali takvo opravdanje bi moralo imati obrazloženo zakonsko i činjenično utemeljenje.

Za mnoge optužene Sud je smatrao olakšavajućim okolnostima to što su imali porodicu, bili su u braku ili su imali djecu (sudska dokumentacija se u nekim slučajevima odnosi na porodicu općenito, a u nekim slučajevima na brak ili posebno djecu). Ipak, činjenica da neko ima djecu ne govori mnogo o odnosu prema djeci. Slično je s bračnim partnerom ili partnericom. I dok Sud može zaključiti da oslanjanje članova porodice na finansijsku podršku optuženog opravdava kraću kaznu, u kontekstu radikalizacije i odlazaka na strana ratišta imanje porodice bi se trebalo razmatrati minimalno ili nikako. Neki osuđeni su napustili Bosnu i Hercegovinu, vlastite porodice, imovinu, a neki su čak prodavali vlastitu imovinu, vodili članove porodice u Siriju i izložili ih traumatičnim iskustvima. Pojedini su čak odbacivali članove porodice zbog ideoloških neslaganja. Navedene porodične okolnosti bi se prije mogle razmatrati kao otežavajuće, a u izuzetnim slučajevima olakšavajuće, ili ih u potpunosti ignorirati, ali nikako ne bi trebale

biti normalizirane ili validirane od Suda. Kako u svjedočenju navodi istražitelj Tužilaštva Nermin Halilagić, "ono što mi je ostalo upečatljivo (za zaštićenog svjedoka STI, stranog terorističkog borca) (...), da neko svoju porodicu može povesti na strano ratište gdje ljudi svakodnevno ginu" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Safeta Brkića, 2016, svjedočenje Nermina Halilagića, 17:14-17:34).

Vrijedi istaknuti da su u predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića" (2015, 2016) – koji nije otišao na strano ratište, ali je podsticao druge i njihove porodice – u obzir uzeti porodičnost i navodi da osuđeni živi u zajednici s četirima ženama, što može predstavljati protupravnu radnju, iako je odbrana dostavila dokaze da je formalno pravno oženjen jednom, te da ima mnogo djece. Neovisno o eventualnoj protupravnosti, zanemaruje se činjenica da je Bosnić svojim radnjama utjecao na druge da napuste ili odbace članove porodice ili da članove porodice odvedu na strano ratište. Bosnićeva uloga u radikalizaciji drugih se ne razmatra kao otežavajuća okolnost (o ulozi Bosnića u radikalizaciji pogledati Azinović, 2021a; Nypost, 2014).

Bračni status bi se mogao razmatrati u smislu motivacije za odlazak na strano ratište. Poznato je da su u procesima radikalizacije i regrutacije za odlazak na strana ratišta obećavani brakovi i zasnivanje porodice. Zbog toga bi u smislu motivacija valjalo znati kada je brak zasnovan i kakvi su bračni odnosi; tek tada bi se moglo utvrditi da li se i kako navedene okolnosti mogu koristiti prilikom odmjeravanja kazne osuđenom. Činjenica da je neko u bračnom odnosu ne bi trebala biti olakšavajuća okolnost, jer se može postaviti legitimno pitanje neravnopravnog položaja samaca i vanbračnih zajednica. Ako je brak povezan s izvršenjem krivičnog djela, mogao bi se u ovisnosti o kontekstu koristiti kao otežavajuća okolnost. Uostalom, kako navodi intervjuirani sudija, "porodičan čovjek treba da brani ugled porodice (...) a dešava se da vaspitanje djece i porodica se odvođe ili nastoje odvesti u Siriju, to bi prije mogla biti otežavajuća okolnost" (Intervju, 17. 5. 2022).

Okolnost koju je ponekad nemoguće razdvojiti od širih porodičnih okolnosti u predmetima koji se tiču stranih terorističkih boraca, a koju Sud često i primjerno cijeni kao olakšavajuću, jeste mlada dob počinitelja. Općenito govoreći, ovo treba smatrati posebno olakšavajućim faktorom. Proces radikalizacije varira i može biti iznimno dugog trajanja. Indoktrinacija pojedinih osoba vjerovatno je započela mnogo ranije od vremena izvršenja krivičnog djela, pa bi se u konkretnim slučajevima moglo tragati za uzrocima i razvojem ekstremističkih uvjerenja

i ponašanja kako bi se shvatile okolnosti koje se odnose na dob i procese koji su doveli do izvršenja krivičnog djela. Naprimjer, u predmetu protiv Jasmina Keserovića Sud navodi da je "u vrijeme odlaska u Siriju imao oko 19 godina, da je bio mlad i da je napustio školu da bi se mogao drugačije baviti religijom, potiče iz religiozne porodice, a što je uz odgovarajuću propagandu i druge okolnosti predstavljalo pogodan teren za njegovo donošenje odluke o odlasku na strano ratište" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića, 2021, §124). U kontekstu drugih država Duffy (2018) sugerira da se mlađa dob uvijek razmatra kao olakšavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne.

Na tlu Europe strani teroristički borci su radikalizirani u porodici ili međuvršnjačkom interakcijom (Rekawek i saradnici, 2019). U Bosni i Hercegovini uvjeti radikalizacije u porodici i zajednici mogli bi biti češće razmatrani jer pomažu rasvjetljavanju uzroka i uvjeta za izvršenje krivičnog djela, a ujedno predstavljaju osobne prilike koje se mogu razmatrati kao olakšavajuće okolnosti, za razliku od pukog navođenja imanja porodice, djece i braka. Potrebno je "imati širi kontekst uvjeta koji su doveli do toga (radikalizacije i činjenja krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima)" (Intervju, 17. 5. 2022).

U nekoliko slučajeva osuđeni koji su napustili Bosnu i Hercegovinu ili su odvedeni u Siriju prilikom povratka sarađivali su s organima gonjenja i podijelili saznanja sa sirijskog ratišta. U takvim slučajevima mogu se razmatrati okolnosti koje bi išle u prilog blažem kažnjavanju, pa čak i u iznimnim slučajevima, kada se može utvrditi da je optuženi odbacio ekstremna uvjerenja (pogledati npr. svjedočenje Almira Džinića u predmetu "Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih", 2016). Kako navodi intervjuirani sudija, "sam odlazak ljudi tamo nije izraz slobodne volje, već sticaja porodičnih" i situacijskih okolnosti koje su rezultirale radikalizacijom ili odvođenjem djece u Siriju, gdje je njihov razvoj i odrastanje ometen nasilnim ekstremnim ideologijama i ratom (Intervju, 17. 5. 2022).

Na isti način na koji Sud često smatra da su porodične okolnosti olakšavajuće, također teži da siromaštvo i ekonomsku marginalizaciju vrednuje kao olakšavajuće okolnosti. Nemogućnost snošenja troškova suđenja osuđenih govori u prilog navedenom. Ali navedene okolnosti bi se trebale koristiti izuzetno, nika-ko kao osobito olakšavajuće u slučajevima kada se tokom postupka utvrdi da su pojedinci koristili vlastita ekonomska sredstva i imovinu za odlazak na strano ratište. Postupak oslobađanja od troškova postupka ne bi trebao biti vezan

za olakšavajuće okolnosti loše ekonomsko odnosno imovno stanje osuđenog. Drugim riječima, osuđeni koji je oslobođen obaveze plaćanja troškova sudskog postupka ne treba se nužno smatrati siromašnim kada Sud procjenjuje olakšavajuće faktore.

U slučajevima sporazuma o priznanju krivnje čini se da su suviše razmatrane olakšavajuće, a nekada je i previše potencirano na osobito olakšavajućim okolnostima. Prema priznanju intervjuiranog sudije zaključuje se da je "teško pronaći osobito olakšavajuće, mi to 'navlačimo' u praksi" (Intervju, 17. 5. 2022). Ipak, razmatranje priznanja izvršenog krivičnog djela i kajanja kao olakšavajućih okolnosti u sporazumima o priznanju krivnje bi trebalo cijeniti izuzetno prilikom odmjeravanja kazne. Osuđeni su putem sporazuma priznali krivnju i njihovo kajanje je, bilo ono pragmatično ili ne, motivirano blažim kažnjavanjem ili ne, obostrano prihvaćeno i sporazumno usaglašeno. Drugim riječima, ako je sklopljen sporazum o priznanju krivnje, pretpostavlja se saradnja okrivljenog s organima gonjenja i drugi obavezni uvjeti, kao i prijedlog za smanjenje kazne. Ako je Sud prihvatio sporazum o priznanju krivnje, možda neće biti potrebno (ili može je suviše) navoditi krivnju i kajanje kao olakšavajuće faktore. Kako naglašava intervjuirani sudija, olakšavajuće okolnosti se "kod sporazuma (o priznanju krivnje) olako zaključuju, a nekim okolnostima se daje veliki značaj" (Intervju, 17. 5. 2022).

Ako se zaista koriste osobito olakšavajuće okolnosti kao što su priznanje krivnje i kajanje, bilo bi korisno obrazložiti koliku kaznu bi pojedinac dobio i za koliko bi ta kazna trebala biti smanjena. Drugim riječima, šta utječe na smanjenje kazne, sklapanje sporazuma prije početka glavnog pretresa, ili pak ne utječe, naročito na smanjenje kazne jer je glavni pretres već počeo i slično. U Ujedinjenom Kraljevstvu optužena K. N. je omogućila značajan novac suprugu, stranom terorističkom borcu, i pripremala se da pošalje opremu i odjeću. Znala je da je suprug pripadnik terorističke organizacije. Na njegov nagovor uključila je i druge nevine ljude kao posrednike koristeći se lažima. Koristila je enkriptovane aplikacije za komunikaciju sa suprugom, a sve s ciljem skrivanja njegovih i vlastitih aktivnosti finansiranja terorističke organizacije. Njen transfer novca bio je izvan kontrole i mogao je biti korišten za terorističke svrhe, pa čak i da je otišao samo suprugu činjen je doprinos bogatstvu stranom terorističkom borcu. Vremenom se K. N. distancirala od vlastitih radnji finansiranja terorističke organizacije. Vlastito ponašanje nakon izvršenja krivičnog djela i izražavanje kajanja

umanjili su kaznu, kao i priznanje krivnje, i to za 25 posto kako bi se ukazalo na korisnost ranog ali ne dovoljno ranog priznanja (Woolwich Crown Court, 2018).

U bosanskohercegovačkoj praksi dobar primjer predstavlja okončani postupak po sporazumu o priznanju krivnje u predmetu protiv Almira Džinića. Džinić je odveden sa šesnaest godina u Siriju, utvrđeno je da je svojevrijedno napustio ratište, da je saradivao s organima gonjenja i svjedočio u predmetima protiv stranih terorističkih boraca, te da je znatno prije početka krivičnog procesa priznao krivnju. Uzimajući u obzir navedene okolnosti, iznesene dokaze, odnosno utvrđene činjenice, Sud je izrekao kaznu zatvora u trajanju od jedne godine.⁶⁶ Treba naglasiti da osobito olakšavajuće okolnosti moraju biti opravdane, povezane sa svrhom kažnjavanja, te da predstavljaju izuzetak od redovnog odmjeravanja kazne. To znači da su osobito olakšavajuće okolnosti odstupanje od kazne i zakonskog kaznenog okvira. Prema tome, osobito olakšavajuće okolnosti ne bi trebale biti pravilo, već samo mogućnost uz restriktivno tumačenje okolnosti koje su izvjesne.

Blaga kaznena politika u predmetima krivičnih djela povezanih s odlascima na strana ratišta djelomično se opravdava osobito olakšavajućim okolnostima, a što ne bi uvijek trebao biti slučaj u svim analiziranim predmetima (npr. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016; Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mirela Karajića, 2016). Kako navodi Trećestepeno vijeće u predmetu protiv Osmana Abdulaziza Kekića, okolnosti koje je utvrdilo Drugostepeno vijeće – i to porodično stanje, korektno držanje tokom krivičnog postupka i ranija neosuđivanost – ne mogu biti osobito olakšavajuće. Kazna uvijek mora biti individualizirana, razmjerna i zakonom utemeljena društvena osuda krivičnog djela, te opravdana (svrsishodna), zbog čega se ne može izreći sankcija ispod zakonom propisanog minimuma (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića, 2018), osim u najizuzetnijim slučajevima.

Kada je riječ o utvrđivanju okolnosti koje su dovele do izvršenja krivičnog djela povezanog s odlascima na strana ratišta, predmet "Sjedinjene Američke Države protiv Alexandra Amona Koteyja" (2022) predstavlja dobru praksu. Izjava optuženog Koteyja je pročitana tokom suđenja. Saznanja o rođenju, teškom odrastanju u porodici i zajednici, koju je pratila ekonomska depriviranost i društvena marginalizacija, smrt oca, težak radnički život majke i roditeljstvo ispunjeno preprekama i nemogućnostima, te zajednica s visokom stopom kriminaliteta i nasilja

⁶⁶ Sud ima puno diskreciono pravo da odbije sporazum o priznanju krivnje.

utjecali su na životne odluke Kotejja. Kotej je već kao adolescent imao kontakt s ujakom, prestupnikom, a i sam je postepeno činio krivična djela povezana s drogama. Njegovo ponašanje u školi, iako je konzistentno pohađao i imao prosječne ocjene, bilo je problematično i ispunjeno fizičkim tučnjavama, zbog čega je pohađao savjetovanja i tretmane za korigiranja ponašanja. Kotej je konzumirao marihuanu, eksperimentirao s kokainom i ekstazijem, ali je uspješno dovršio srednjoškolsko obrazovanje. U kasnoj adolescenciji Kotej je ispitivao vlastiti životni stil. Nakon jednog užasnog i opasnog iskustva u noćnom klubu shvatio je da želi bolji život. Iako odgajan u pravoslavnom duhu, bez konzistentnih religijskih praksi ili posjeta crkvi, Kotej je počeo izučavati religije i kulture. Shvatio je da muslimani s kojima je imao interakciju stvaraju bliske veze s drugima i da imaju mnoštvo pozitivnih osobina, koje su nedostajale u njegovom životu. U dobi od 19 godina Kotej je konvertirao u islam.

Protekom vremena Kotej će razviti nasilna ekstremna uvjerenja, ali i odbaciti kriminalno ponašanje, konzumaciju i zloupotrebu droga i alkohola. Vremenom je postao pod utjecajem selefija (haridžija) i imao je interakciju s bivšim stranim borcima iz Afganistana koji su se vraćali s ratišta tokom sovjetske invazije. Vremenom, kako je izučavao prakse i učenja, shvatio je i postao motiviran da se pridruži borbi protiv nepravednog napada na muslimane diljem svijeta. Godine 2012. napustio je London i otišao u Siriju. U Siriji je učestvovao u otmicama američkih državljana koja su rezultirala ubistvima. Iako on nije prisustvovao ubistvima, odgovoran je za doprinos Islamskoj državi, uglavnom zbog provođenja ugovaranja isplata za puštanje otetih ljudi, snimanja otetih osoba, dobivanja informacija od otetih osoba te lošeg postupanja prema zatočenicima. Kotej je pristao na sporazum o priznanju krivnje i osuđen je na pet doživotnih kazni zatvora. Presuda također tretira činjenice o trenutnoj porodici. Navodi se da Kotej ima jednu punoljetnu kćerku i tri maloljetne kćerke sa ženom koju je upoznao u Siriji, a koja trenutno živi u Ujedinjenom Kraljevstvu. Iz presude se može saznati da nastoji održavati kontakt i imati očinsku ulogu. Koteyjeva majka i očuh su također u kontaktu s njim i omogućavaju mu emocionalnu podršku. Na kraju, sud nastoji omogućiti prijedloge za izvršenje krivične sankcije. Iako osuđen za najteža krivična djela, sud nalazi shodnim da su minimalne zatvorske mjere potrebne zbog korektnog ponašanja i ličnosti.

Do danas nije poznato da je neki optuženik kojem se sudilo u Bosni i Hercegovini izvršio zločine ovih razmjera u Siriji; ali detalji presude u predmetu Kotej ipak bi trebali biti model za Sud i sudije bi u svakom slučaju trebale nastojati da ponude

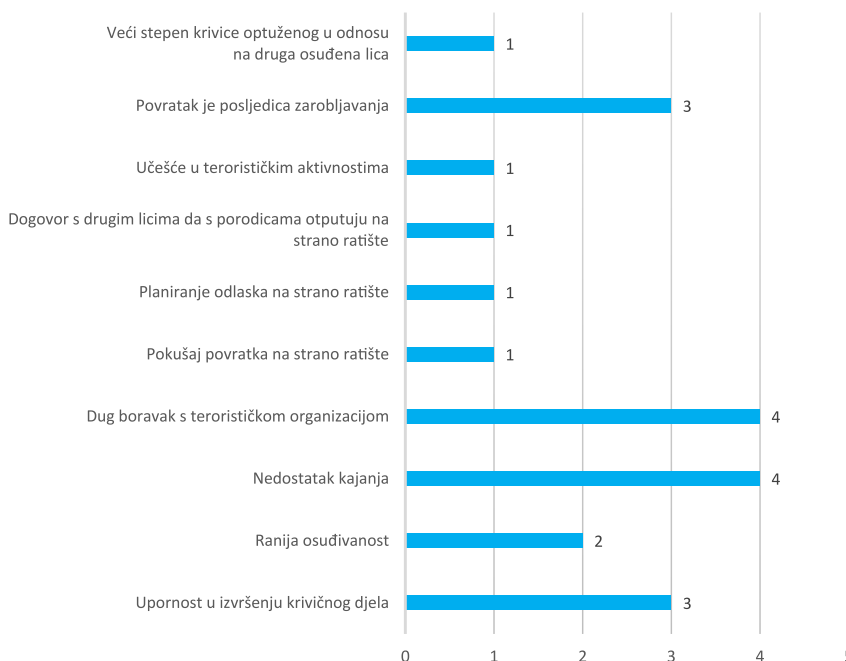
jasan i sveobuhvatan narativ o uzrocima i okolnostima izvršenja krivičnog djela optuženog. Ovo je važno za razvoj prakse u ovoj oblasti i pomoći će u donošenju odluka o kazni, ali i doprinijeti razumijevanju optuženih, što može podržati implementaciju odgovarajućih i efikasnih vanskudskih intervencija. Prema riječima intervjuiranog sudije odlaske na strana ratišta ne treba nužno "zatvarati u ustanove za izvršenje krivičnih sankcija (...) trebamo njih integrisati u društvo", a za to su potrebna "šira ovlaštenja" Tužilaštvu i zakonsko proširivanje mogućih sankcija (Intervju, 17. 5. 2022). A upravo sudije trebaju razumjeti potrebe i motivacije optuženih, koliko je to moguće.

U ostatku Europe sugerira se svim sudovima da uzimaju u obzir sve okolnosti u procjeni odgovarajućih i proporcionalnih kazni. Dobar primjer su ranjive kategorije koje zbog dobi, narušenog mentalnog zdravlja ili intelektualnih sposobnosti, ili kompleksnog miješanja pozicije počinitelja i žrtve govore o iznimno važnoj potrebi da se razmatra da li je uopće važno krivično goniti, i ako jeste kako uopće kazniti takve pojedince. Duffy (2008) tvrdi da se u brojnim državama ne posvećuje dovoljna pažnja alternativama kaznama i značajnim naporima na resocijalizaciji i reintegraciji osuđenih za krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta (Duffy, 2018).

4.5.3.2. Otežavajuće okolnosti

U poređenju s olakšavajućim okolnostima razmatranim u ovoj studiji, učestalost otežavajućih okolnosti je bila minimalna. Na Prikazu 24. (ispod) nalaze se otežavajuće okolnosti koje su razmatrane prilikom izricanja krivičnih sankcija. Za četiri osuđena razmatran je nedostatak kajanja kao otežavajuća okolnost. Isto je i s dugim boravkom s terorističkom organizacijom. Za tri osuđena razmatrana je upornost u izvršenju krivičnog djela. Također za tri optužena je razmatrana okolnost da je povratak sa stranih ratišta rezultat zarobljavanja, uglavnom od pripadnika kurdskih snaga. Ranija osuđivanost se navodi za dva osuđena. Najmanje razmatrane otežavajuće okolnosti su veći stepen krivice optuženog u odnosu na druge osuđene osobe, učešće u terorističkim organizacijama, dogovor s drugim licima da s porodicama oputuju na strano ratište, planiranje odlaska na strano ratište i pokušaj povratka na strano ratište.

OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI

Prikaz 24. Otežavajuće okolnosti

Otežavajuće okolnosti moraju biti povezane s krivičnim djelom.⁶⁷ Naprimjer, namjera i doprinos optuženog (tj. dogovor s drugim osobama da otputuju na strano ratište) odnosno osuđenog trebali bi se razmatrati samo kada se ne radi o posebnom elementu bića krivičnog djela. Slično, uzimajući u obzir da je kajanje refleksija na krivično djelo nakon izvršenja, mogla bi se razmatrati minimalno ili nikako u ovisnosti o konkretnom slučaju, odnosno u slučajevima kada je izvjesno da su odbačena ekstremistička ili barem uvjerenja koja imaju tendenciju ka nasilnom ekstremizmu. To se može utvrđivati u svakom konkretnom slučaju putem nalaza i mišljenja eksperata (npr. klinički psiholozi, socijalni psiholozi i stručnjaci za terorizam, radikalizaciju i nasilni ekstremizam) koji bi mogli eksplicitno ili implicitno sugerirati da su u većoj ili manjoj mjeri odbačena uvjerenja koja imaju tendenciju ka nasilju. Ili na osnovu svih dokaza koji jasno ukazuju na putanje radikalizacije i izlaska iz tendencija ka nasilnom ekstremizmu. Čak i tada se veoma teško može utvrđivati navedeno jer bi se u najgorem slučaju

67 Za razliku od olakšavajućih okolnosti, otežavajuće okolnosti bi trebale biti povezane s konkretnim krivičnim djelom, a ne sa ponašanjem nakon izvršenja krivičnog djela.

moglo zaključiti da pojedinci odbijaju demokratske vrijednosti i institucije, da ih ne žele prihvatiti te eventualno da bi, ako bi bili u prilici, provodili ponovno iste ili slične (protuzakonite) radnje ako se za to ukažu prilike.

Predmet "Bosnić" je dobar primjer ustrajnosti i nedostatku kajanja, osobito prema roditeljima djece koja su radikalizirana u Bosni i Hercegovini i poginula u borbama u Siriji. Činjenica je da se prilikom odmjerenja kazna individualizira i uzimaju sve okolnosti, ali se kajanje za izvršeno krivično djelo ne pretpostavlja, osobito ne za specifičan psihologijski profil stranih terorističkih boraca.

U određenim slučajevima se navode otežavajuće okolnosti kao što je upornost i nepoštovanje suda, ali se izriču blage kazne. Iz pravne prakse se ne može u potpunosti razjasniti šta upornost tačno znači za osuđene u konkretnim slučajevima. Doima se kao da vrijeme boravka u Siriji predstavlja upornost. Činjenica da je određena osoba ostala duže vremena u Siriji u poređenju s drugim osobama koje su procesuirane za krivična djela povezana s odlascima na strana ratišta ne mora nužno značiti upornost u izvršenju krivičnog djela. Motivi ostanka i ranog odnosno kasnog napuštanja Sirije vjerovatno su različiti i strukturalne su prirode (npr. slom terorističkih organizacija, razočarenje životom u državi terora, egzistencijalni problemi, nemogućnost povratka). Također, period boravka u Siriji i Iraku ne mora nužno biti vezan za terorističku organizaciju. Pojedinci su zarobljavani, boravili u zatočeništvu kurdskih snaga duži period (npr. godinu ili dvije godine). Moguće je, međutim, da se upornost u izvršenju krivičnog djela razmatra od procesa radikalizacije, regrutacije, organizacije putovanja do procesa mobilizacije ili podrške stranim terorističkim formacijama. U tom slučaju bilo bi valjano razmotriti način i trajanje radikalizacije, pripremu za odlazak i pridruživanje borbama, a ne činjenicu da je pojedinac boravio u određenom prostoru i u određeno vrijeme jer to može uključivati i vrijeme boravka koje ne mora nužno biti povezano s djelovanjem u terorističkoj odnosno paravojnoj formaciji (npr. period zarobljavanja).

Nepoštovanje Suda samo po sebi može ukazivati na upornost jer se odnosi na radikalizaciju nekih optuženih. Kao što je ranije navedeno, ekstremističke ideologije imaju tendenciju da odbijaju i ne poštuju demokratske institucije, kakvo je pravosuđe. Nezakonito ponašanje na Sudu ne bi trebalo tolerirati te je važno insistirati na poštovanju pravila Suda u predmetima povezanim s odlascima na strana ratišta. Sud je do sada imao praksu da udaljava optužene iz sudnice naprimjer zbog odbijanja da ustanu prilikom ulaska u sudnicu (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Međutim, propuštaju se razmatrati navedene

okolnosti u kontekstu upornosti, vjerovatno smatrajući da nisu povezane s krivičnim djelom. Treba napomenuti da je cilj pridruživanja ili podržavanja terorističkih aktivnosti promjena demokratskog poretka i uspostavljanje države zasnovane na vladavini terora. U pozadini ekstremističkih uvjerenja nalazi se nepoštovanje i destruktivan odnos prema, između ostalog, institucijama Bosne i Hercegovine, uključujući pravosuđe. Nezakonito ponašanje tokom suđenja predstavlja eklatantan primjer kontinuiteta nasilnih ekstremističkih uvjerenja koja se nalaze u psihološkoj pozadini izvršenja krivičnog djela. Takvo ponašanje je itekako povezano s krivičnim djelom i ima svoje ideološke manifestacije tokom suđenja. Bilo bi potpuno razumno cijeliti ih kao otežavajuće okolnosti.

Ročište za izjašnjenje o krivici Mehmeda Tutmića je u ovom kontekstu rasvjetljujuće. Prilikom ulaska u sudnicu sudsko vijeće zatiče optuženog Mehmeda Tutmića kako sjedi i postavlja mu pitanje razloga nepoštovanja važećih pravila. Tutmić odgovara da mu je, kao muslimanu, zabranjeno da stoji. Predsjedavajući sudskog vijeća ga upozorava navodeći odredbe Zakona o krivičnom postupku koje propisuju da "na poziv ovlaštene osobe svi ustanu kada vijeće ulazi i izlazi iz sudnice". Predsjedavajući sudskog vijeća je također saopćio ako ponovno odbije da ustane bit će izbačen iz sudnice. Kada Tutmić ponovno nije ustao tokom identifikacije, predsjedavajući sudskog vijeća ponovno traži objašnjenje, na što optuženi odgovara "nije da neću, ne mogu da ustanem". Predsjedavajući sudskog vijeća potom zahtijeva da se obrazloži kako je onda došao u sudnicu ako su navodi optuženog o nemogućnosti da ustane tačni. Tutmić tvrdi da ne može ustati jer mu vjera ne dozvoljava. Optuženi tvrdi da je obavezan stajati samo u kontekstu islamske molitve, nakon čega se dešava sljedeća razmjena:

Sudija: Niste vi na molitvi.

Tutmić: Ja sam u životu. Uzimate moje osnovno pravo. Ja ne mogu, ne smijem (...) Ne mogu da pogazim ono što je starije od mene i od vas, ne smijem – Gospodara svjetova. Ne dajete mi pravo kao muslimanu.

Sudija: Zamjenjujete teze. Ne sudi vam se što ste musliman, već što ste pripadnik terorističke grupe.

Tutmić: Zato što je to neko izmislio.

Sudija: Ja to zaista ne znam.

Tutmić: Ako mogu da dobijem svoje pravo da poštujem Allaha dželešanuhu.

Sudija: To vam niko ne osporava (...) samo vam kažem kada se prozovete da ustanete.

Tutmić: Ne želim.

Sudija: Napustite sudnicu, udaljite ga. (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mehmeda Tutmića, 2016, ročište o izjašnjenju krivnje, 0:10-04:05)

Kao što Sud treba da ocjenjuje postojanost ekstremizma optuženog, tako treba ocijeniti i postojanost (ranijih) krivičnih djela optuženog. U ovoj studiji ukupno pet optuženih je ranije osuđivano. Za dvije osobe koje su osuđene ranija osuđivanost se razmatrala kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne. Kao što je ranije navedeno, u sudskim spisima se nalaze oskudni podaci o ranijoj osuđivanosti, a profil stranih terorističkih boraca uglavnom uključuje neosuđivanost, dok ostali s kriminalnom historijom predstavljaju izuzetke. Kao što je ranije navedeno, ranija osuđivanost bi se trebala koristiti kao otežavajuća okolnost u slučajevima kada se radi o sličnim ili srodnim djelima, istim pobudama ili ne, te bi se trebao razmatrati protok vremena od ranije osude, izdržavanja ili oprostene kazne. Također je važno uzimati u obzir činjenice koje ukazuju na to da se radi o kriminalnim karijeristima, a ranija osuđivanost bi se trebala minimalno ili nikako koristiti u slučajevima osoba mlađe dobi.

Treba imati u vidu da određeni osuđeni dolaze iz marginaliziranih i deprimirajućih porodičnih i društvenih pozadina, čak i oni koji su ranije činili krivična djela, a da su tokom procesa radikalizacije, paradoksalno, izašli iz rizika da izvrše "uobičajena" (konvencionalna) krivična djela ili barem ona koja korespondiraju sa šerijatskim pravom (npr. krađa, ubistvo), ali može postati vjerovatnije da će počinili nasilje povezano sa svojim ekstremističkim uvjerenjima. Ovo podiže važnost reintegracije stranih terorističkih boraca. Kako navodi psihologinja Renata Krstanović "opasnost je veća kada izađe iz zatvora, zbog stigme i marginalizacije, a potrebno je da ih se uključi u društvo (koje ih odbacuje)" (BIRN, 2017). To potvrđuje i intervjuirani tužilac. Smatra da se radi o pojedincima iz "zatvorenih sredina, (s) individualnim idealima (o kolektivnoj ekstremističkoj ideologiji) i njihov povratak (u ekstremističke zajednice / mreže ljudi) znači da mogu obnoviti (nasilni ekstremizam) u tom smislu" (Intervju, 6. 5. 2022). Navedeno je još istinitije kada pojedinci nemaju podršku cijelog društva koja im je potrebna za reintegraciju i resocijalizaciju.

4.5.4. Korelacije između olakšavajućih i otežavajućih faktora i trajanja kazne

Kako bi pokušali razumjeti konkretne veze između olakšavajućih i otežavajućih okolnosti i dužine trajanja kazne zatvora, pokrenuta je korelacijska analiza. Tabela 4. (ispod) prikazuje pojednostavljeni tabelarni prikaz isključivo signifikantnih korelacija.⁶⁸ Posmatraju se samo korelacije s dužinom trajanja kazne zatvora, a ne međusobne relacije između olakšavajućih i otežavajućih okolnosti.

Korelacije		Zatvor – Broj mjeseci
Olakšavajuća okolnost: djeca	Pearson Correlation	-.588**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	53
Olakšavajuća okolnost: brak	Pearson Correlation	-.430**
	Sig. (2-tailed)	,001
	N	53
Olakšavajuća okolnost: uvjeti radikalizacije u porodici	Pearson Correlation	-.471**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	53
Olakšavajuća okolnost: smanjena uračunljivost	Pearson Correlation	-.471**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	53
Olakšavajuća okolnost: smrt člana porodice	Pearson Correlation	-.471**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	53
Otežavajuća okolnost: ranija osuđivanost	Pearson Correlation	,598**
	Sig. (2-tailed)	,007
	N	19
Otežavajuća okolnost: nedostatak kajanja	Pearson Correlation	-.790**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	15

**Korelacija je signifikantna na 0.01 nivou (2-tailed).

Tabela 4. Korelacija (olakšavajućih i otežavajućih) okolnosti i dužine trajanja kazne zatvora

68 Radi bližeg upućivanja u tabelarni prikaz potrebno je objasniti oznake. *Pearson correlation* označava jačinu korelacije koja može biti nikakva ili slaba ($r_{pb} < 0,3$), srednja ($0,3 < r_{pb} < 0,5$) ili jaka ($r_{pb} < 0,7$). Statistički značajna (oznaka Sig.) korelacija je označena vrijednošću vjerovatnoće manjom od 0,05 i manjom od 0,01. To znači da je vjerovatnoća da se takav koeficijent korelacije dobije slučajno manja od pet puta od 100, tako da rezultat ukazuje na postojanje veze. Sve statistički značajne korelacije imaju vjerovatnoću manju od 0,01. Na kraju analizirani uzorak iz populacije (N=62) prvostepenih, drugostepenih i trećestepenih presuda ukazuje na analizirane jedinice.

Olakšavajuće okolnosti imanja djece, braka, uvjeta radikalizacije u porodici, smanjene uračunljivosti i smrti člana porodice su olakšavajuće okolnosti i faktori koji su negativno⁶⁹ povezani s dužinom trajanja kazne zatvora, što znači da su značajno umanjile kaznu zatvora. Ranije je istaknuto da se prilikom odmjerenja kazne porodičnost, uključujući imanje djece, i brak trebaju uzimati s oprezom, jer procesi radikalizacije i odlasci na strana ratišta utječu na čitave porodice, skoro uvijek na nepovoljne načine. U tom kontekstu snažna negativna korelacija između olakšavajućih okolnosti imanja djece i braka i blažeg kažnjavanja može ukazivati na nerazmjernost krivičnih sankcija s izvršenim krivičnim djelom.

Druge okolnosti vezane za porodicu, kao što je radikalizirano porodično okruženje, rijetko su bile cijenjene kao olakšavajuće, ali su bile na odgovarajući način povezane s blažim kaznama. Iako su uvjeti radikalizacije rijetko korišteni kao olakšavajuća okolnost, korelacija s blažim kažnjavanjem može ukazivati na nužnost otkrivanja i razmatranja geneze krivičnog djela tokom krivičnog postupka s ciljem adekvatnog sankcioniranja. Na kraju, smanjena uračunljivost i smrt člana porodice u kontekstu izvršenja krivičnog djela racionalne su okolnosti za blaže kažnjavanje. Navedene nalaze treba razumjeti na sljedeći način: blaže kažnjavanje pojavljuje se zajedno s navedenim olakšavajućim okolnostima. Zbog toga navedene olakšavajuće okolnosti treba pažljivo razmatrati prilikom odmjerenja kazne.

Iznenadujuće, postoji iznimno snažna negativna veza između nedostatka kajanja i blažeg kažnjavanja. Na prvi pogled može biti teško zamisliti kako i zašto bi takva negativna korelacija s trajanjem kazne postojala; i budući da je ova analiza izolirano ispitala olakšavajuće i otežavajuće faktore nalazi ne daju odgovor na ova pitanja. Ali mora se pretpostaviti da su – u četiri slučaja u kojima je nedostatak kajanja vrednovan kao otežavajuća okolnost – postojale i druge olakšavajuće okolnosti koje su nadmašile utjecaj ovog otežavajućeg faktora na izricanje kazne. Međutim, kao što je ranije navedeno, nedostatak kajanja ne bi trebao biti vrednovan kao otežavajući faktor jer to nije okolnost krivičnog djela, već odgovor na krivično djelo *ex post facto*. Dodatno, bilo bi naivno očekivati iskreno kajanje kod većine nasilnih ekstremista. Većina stranih terorističkih boraca ima kontinuitet uvjerenja i promoviraju ideološke perspektive koje odstupaju od demokratskih normi, te je rijetko moguće očekivati da će krivični procesi utjecati

69 Pozitivne korelacije označavaju odnos koji se kreće istom putanjom. Kako jedna vrijednost raste, i druga vrijednost raste. Također, kako se jedna vrijednost smanjuje, i druga se vrijednost smanjuje. Negativne korelacije označavaju odnos koji se kreće u različitim smjerovima. Kako jedna vrijednost raste, druga vrijednost opada. Također, kako jedna vrijednost pada, druga vrijednost se povećava.

na promjene takvih uvjerenja i perspektiva. Zbog toga je važno da se pronađu adekvatne kombinacije penalnih i vanpravosudnih mehanizama u svakom konkretnom slučaju kako bi se njegovala transformacija uvjerenja kod pojedinaca povezanih s odlascima na strana ratišta ili krivična djela terorizma.⁷⁰

Drugi otežavajući faktor koji je značajno utjecao na trajanje kazne u predmetima koji se tiču stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini bile su ranije osuđujuće presude optuženih, a kako se može očekivati utvrđeno je da je to povezano sa strožijim kaznama. Kao što pokazuje Tabela 4, ovo je jedina okolnost među onima s najznačajnijim korelacijama koja je utjecala na teže/duže zatvorske kazne osuđenih, i to prilično značajno u nekim slučajevima. Ovakvi rezultati ukazuju da je pitanje ranije osuđivanosti osjetljivo, osobito kada se uzme u obzir specifična priroda fenomena stranih terorističkih boraca, zbog čega se treba koristiti izuzetno, u slučajevima srodnih ili sličnih krivičnih djela (npr. terorizam, ratni zločini).⁷¹

4.5.5. Zadovoljavanje svrhe kažnjavanja

Krivičnopravna teorija sugerira da je potrebno integrirati retribuciju, generalnu prevenciju i specijalnu prevenciju u praksi (Bojanić i Mrčela, 2006; Cvitanović, 1999; o kaznama i kažnjavanju kao politici suprotstavljanja kriminalitetu pogledati Datzer, 2021). Krivični zakon Bosne i Hercegovine propisuje svrhu kažnjavanja u smislu generalne i specijalne prevencije kao izraz društvene osude izvršenog krivičnog djela, kao utjecaj na počinitelja da ubuduće ne čini krivična djela i podstakne njegovo preodgajanje, kao utjecaj na druge da ne čine krivična djela i kao utjecaj na svijest građana o pogibeljnosti krivičnih djela i o pravednosti kažnjavanja počinitelja. Za sve osuđene osobe Sud je naveo da je svrha kažnjavanja generalna i specijalna prevencija. Uglavnom se ne poklanja osobita pozornost u objašnjavanju svrhe kažnjavanja. Nema naročitih osvrta o tome koji je značaj svrhe kažnjavanja. Iz sudskih spisa se, međutim, može zaključiti da se kažnjavanjem uglavnom zadovoljavaju negativne i pozitivne dimenzije generalne prevencije, te djelomično negativna dimenzija specijalne prevencije (o dimenzijama specijalne i generalne prevencije pogledati Datzer, 2021).

70 Kako bi specijalnopreventivni učinci kazne imali praktični smisao, nužno je imati sistemski usklađeni pristup rehabilitacije i reintegracije (pogledati Radicalisation Awareness Network, 2016ab).

71 Naime, u brojnim slučajevima koji uključuju strane terorističke borce na njemačkim sudovima nedostatak kriminalne historije je ocijenjen kao olakšavajuća okolnost. Nasuprot tome, u Njemačkoj se prethodne osude obično vrednuju kao otežavajuće, ali im se daje manja vrijednost ako nisu u vezi sa sadašnjim optužbama.

Prilikom određivanja svrhe kažnjavanja doima se da Sud želi utjecati na svijest, odgovornost i disciplinu građana i građanki te jačanje povjerenja u poredak (u smislu pozitivne generalne prevencije), ali i utjecati na građane i građanke da ne čine krivična djela, odnosno odvracanjem putem izricanja i primjene kazni (u smislu negativne generalne prevencije). Upitno je, međutim, kakva se poruka šalje javnosti iznimno blagom kaznenom politikom ili konkretno ljudima koji dijele ista ekstremistička uvjerenja kao i odnosni osuđeni.

Iako je moguće da uočena blaga kaznena politika pri izricanju kazni u Bosni i Hercegovini, posebno na osnovu poređenja s uvjetima izrečenim u slučajevima u vezi s terorizmom u inostranstvu, proizlazi iz specifičnog konteksta vezanog za strane terorističke borbe iz Bosne i Hercegovine i razlika u krivičnopravnim sistemima i praksama, Sud bi trebao detaljno u svakom slučaju objasniti svrhu kažnjavanja. Na taj način bi se mogla uputiti jasnija poruka javnosti u smislu pozitivnih i negativnih dimenzija generalne prevencije, a što svakako uključuje ne samo odvracanje od izvršenja krivičnih djela povezanih s terorizmom i njihov utjecaj na građane i građanke već i osudu ideologije u čije ime su izvršeni zločini u inostranstvu, a ostavljaju nemjerljive posljedice za Bosnu i Hercegovinu.

Iznimno važno, kako navodi Datzer (2021), zastrašivanje kažnjavanjem se uopće ne čini efektivnim jer se osuđene osobe i nakon odsluženja kazne ne ponašaju racionalno, uglavnom ne smatraju da će biti otkrivene, te razmatraju moguće koristi i posljedice djela, osobito jer kazne nisu stroge, iako izvjesne i brze. Jednostavno rečeno, kažnjavanje mora biti kombinirano s adekvatnim rehabilitacijskim programom da bi imalo preventivne učinke.⁷² Doista, i druga istraživanja ukazuju da dužina i strogoća zatvorske kazne bez adekvatnog sadržaja nemaju utjecaj na ekstremistička uvjerenja i preventivne rezultate (Entenmann, 2015; pogledati Walkenhorst, i saradnici, 2020). Zbog toga Sud, kako navodi intervjuirani sudija "treba imati u vidu lične okolnosti i ne biti klišeji (u sudskoj praksi) i sve kažnjavati" te imati na umu da su "svi ljudi tuga za sebe i slika za sebe" (Intervju, 17. 5. 2022). Istovremeno, rehabilitacijski programi, u kontekstu dezangažmana ili drugih smislenih pristupa resocijalizaciji za strane terorističke borbe, nisu operativni (Metodieva, 2021), čini se da je jedina specijalpreventivna svrha zaštita društva od osuđenih.

⁷² Postoje brojne dobre prakse koje se mogu adaptirati za potrebe resocijalizacije i reintegracije (pogledati Radicalisation Awareness Network, 2019), ali i mogućnosti za kreiranje inoviranih programa u kontekstu pojedinaca te političkih i kulturoloških karakteristika Bosne i Hercegovine (pogledati Radicalisation Awareness Network, 2016ab, 2018).

I dok se opravdanja za negativnu specijalnu prevenciju mogu posmatrati kroz pad terorističkih aktivnosti i organizacija u Iraku i Siriji, međunarodnu i nacionalnu reakciju na nasilni ekstremizam koji može voditi u terorizam te izvjesnost procesuiranja i kažnjavanja za krivična djela povezana s terorizmom, praksa Suda u procesuiranju krivičnih djela povezanih s odlascima na strana ratišta – uz blagu kaznenu politiku i nedostatke koji prate kratkotrajne kazne zatvora (npr. upitan resocijalizacijski učinak, kriminalna infekcija ili povećani rizici delinkvencije, etiketiranje, pogledati Datzler, 2021) – ne implicira ispunjavanje specijalnopreventivnih učinaka kazne.

Kratkotrajna kazna zatvora Eminu Hodžiću zbog pridruživanja stranim (terorističkim) paravojnim formacijama primjer je neuspjeha takve kaznene politike. Hodžić je nakon odsluženja kazne zatvora za pridruživanje stranim paravojnim formacijama lišen slobode jer su ovlaštene službene osobe kontrolom prijevoznog sredstva pregledom pronašle vojno naoružanje: dvije automatske puške, 15 okvira, od čega je osam bilo napunjeno municijom, zolju, tri ručne bombe, nepoznatu eksplozivnu napravu, oštrač noževa i dva jurišna prsluka (Radio Sarajevo, 2017). Također, u ranije spomenutom predmetu protiv Enesa Mešića i drugih Sud je izrekao iznimno blage kazne, uglavnom ispod zakonskog minimuma, približne kaznama izrečenim putem sporazuma o priznanju krivnje. Uzimajući u obzir iznesene dokaze, nezakonito ponašanje optuženih tokom suđenja, zbog čega se može izraziti sumnja u transformaciju rigidnih ekstremističkih uvjerenja kratkotrajnim kaznama (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih, 2016). Kada se kazna doima nerazmjernom krivičnom djelu, može dodatno baciti sumnju u ostvarivanje specijalnopreventivne opravdanosti kažnjavanja.

Potrebno je naglasiti da Bosna i Hercegovina nije bez primjera dobrih praksi u ostvarivanju svrhe kažnjavanja; čak i u nekim predmetima gdje se izriče kazna ispod zakonski propisanog minimuma. U predmetu Fikreta Hadžića, naprimjer, optuženi se vratio u Bosnu i Hercegovinu i odvrtao druge da odlaze na strana ratišta. Hadžić navodi da mu je ovo prvo kažnjavanje, da je iznimno zadovoljan tretmanom i okolnostima tokom izdržavanja kazne zatvora, i kaže da je jako "razočaran svojim postupkom" (BIRN, 2017).

To važi i za neke optužene koji su se pridružili terorističkim grupama kao maloljetnici ili vrlo mlade odrasle osobe, a tri slučaja u kojima su maloljetnici bili su primjeri dobre prakse. Almir Džinić (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv

Almira Džinića, 2016) kao šesnaestogodišnjak je odveden u Siriju, gdje se priključio paravojnim formacijama, svojevrijedno se vratio u Bosnu i Hercegovinu, nakon čega je kao osamnaestogodišnjak procesuiran, priznao je krivnju i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine. Petnaestogodišnjeg Hamzu Labidija (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Hamze Labidija, 2021) također je porodica odvela u Siriju. U dobi od dvadeset dvije godine Labidi se vratio u Bosnu i Hercegovinu, nakon čega je procesuiran. Sporazumom o priznanju krivnje osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine. U oba slučaja sasvim opravdano je cijenjena dob kao osobito olakšavajuća okolnost. S obzirom na specifične uvjete odrastanja, odnosno prisutnog ekstremizma u porodici i odrastanja na teritoriji pod kontrolom terorističke organizacije, kažnjavanje osoba koje su kao maloljetne izvršile krivična djela doima se opravdanim. Na kraju, Jahja Vuković (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, 2021) treća je maloljetna osoba u vrijeme izvršenja krivičnog djela, ali je pravosnažnom presudom Suda Bosne i Hercegovine oslobođen.⁷³

Nužno je napomenuti da postoje nijansirane razlike u svrsi kažnjavanja koju navodi Sud u slučajevima (nacionalnog, domaćeg) terorizma i krivičnih djela povezanih s odlascima na strana ratišta. Naprimjer, u predmetu protiv Mevlida Jašarevića, koji je 2011. godine skoro sat vremena povremeno pucao iz automatskog oružja na Ambasadu Sjedinjenih Američkih Država u Sarajevu i ranio policajca, Sud je u fazi izricanja presude vrlo jasno naveo da je njegova svrha u izricanju sankcija (i to mnogo strožih od onih koje su izrečene protiv onih osoba povezanih sa stranim ratištima) trebala da pokaže kroz kaznenu politiku da će država zaštititi svoje građane od terorizma. Tvrdilo se da to prvenstveno treba postići individualnim odvracanjem koje bi moglo "dovoljno utjecati na razumijevanje optuženog... vjerskih uvjerenja, kulturnih i demokratskih vrijednosti na kojima je utemeljena država Bosna i Hercegovina... kao i da postane svjestan štetnih posljedica bilo koje vrste ekstremizma". Sud je također ukazao na potrebu općeg odvracanja u svjetlu više slučajeva terorizma koji se vode pred pravosuđem, i iako se smatralo olakšavajućim to što je Jašarević u vrijeme izvršenja bio mlad, bio je slabo obrazovan i vjerovatno indoktriniran od ekstremističkih

73 U kontekstu svrhe kažnjavanja, pažljiv odabir i odmjeravanje kazne, uzimajući u obzir sve činjenice i okolnosti, ističe se kod osoba koje su se kao maloljetne ili mlade osobe pridružile terorističkoj grupi. Sudija Branko Perić navodi primjer presude Amiru Haskiću. Haskić je osuđen na jednu godinu šest mjeseci kazne zatvora zbog planiranja odlaska na strano ratište iako je odustao od pridruživanja terorističkoj organizaciji. Perić tvrdi: "mislim da je imao 21 godinu u to vrijeme (izvršenja krivičnog djela), koji je zasnovao porodicu i očekuje sada od društva da tu njegovu deradikalizaciju prihvati kao nešto dobro i korisno za društvu (...) Sud (Bosne i Hercegovine) je izveo drugačiji zaključak. To je dobar primjer kako Sud može postati faktor društvenog rizika (...) penološki ciljevi presude, dakle utjecaj na druge, generalna prevencija, mogao bi biti bolji i bio bi u svakom slučaju od osuđujuće presude" (BIRN, 2021).

ličnosti iz selefističke zajednice, ipak je osuđen na 18 godina zatvora. Opasnost za društvo bila bi prevelika, smatra Sud, ako "država ustupi mjesto ekstremizmu" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića, 2012). Nakon žalbe, kazna mu je smanjena na 15 godina, za što drugostepeni sud smatra da "adekvatno odražava težinu krivičnog djela" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića, 2013).

S druge strane, u predmetu "Bosnić" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića, 2015), koji je u poređenju s Jašarevićem bio visokorangirani ekstremista i odgovoran za radikalizaciju stanovništva i regrutaciju pojedinaca za odlazak u Siriju, Sud je izrekao kaznu zatvora sedam godina. Sud je odbacio argumente odbrane da se sudi uvjerenjima, pokretu, te da je suđenje politički motivirano i montirano, ističući da svaki pojedinac u Bosni i Hercegovini treba da razumije da će odgovarati za radnje koje su protivne važećem pravu, te da država mora intervenirati i štititi vlastite građane i građanke od krivičnih djela, uključujući i krivična djela povezana s terorizmom, kako bi se jačalo povjerenje stanovnika i kako bi se stanovnici zaštitili od nasilja i bezakonja. Ovakvo obrazloženje može predstavljati dobru sudsku praksu; ipak, s obzirom na stepen u kojem je Bosnić iskoristio povjerenje svojih sljedbenika i svoju poziciju autoriteta, zanimljivo je da u ovom slučaju nije dat veći prioritet individualnom odvratanju, posebno kada se poredi s kaznom i obrazloženjem u predmetu "Jašarević". Iako bi kazne, naravno, trebale biti individualizirane, predmet "Bosnić" i drugi analizirani u ovoj studiji ukazuju da je ranije izgrađena praksa sankcioniranja u krivičnim djelima povezanim s terorizmom odbačena u korist blaže kaznene politike za slučajeve povezane s odlascima na strana ratišta i pridruživanje terorističkim organizacijama.

Među pravnim praktičarima u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima postoje proturječnosti u kontekstu generalnopreventivnih učinaka kazne. Određeni praktikanti smatraju da su generalnopreventivni učinci iznimno efektivni jer su od 2014. godine inkriminirane radnje, a osobe su procesuirane u vrijeme kada je Islamska država bila na vrhuncu teritorijalne kontrole na prostoru Sirije i Iraka. Inkriminacija, procesuiranje i kažnjavanje su, prema tom stajalištu, doprinijeli generalnoj prevenciji. S druge strane, postoje mišljenja da generalna prevencija nije postignuta jer je vojna intervencija protiv Islamske države Irak i Sirija započela 2014. godine, od tog trenutka terorističke organizacije trpe ogromne gubitke i moglo se pretpostaviti da će oružani sukob protiv terorističkih organizacija biti okončan. Navedeno stajalište posmatra

inkriminaciju, procesuiranje i kažnjavanje u potpunosti nevažnim za generalnu prevenciju jer se radi o ljudima koji ideološki ne poštuju zakone ni institucije Bosne i Hercegovine. Oba stajališta nisu isključujuća jer ovise o individualnoj recepciji inkriminacije, procesuiranju i kažnjavanju pojedinaca. Možda je najbolji primjer koji oslikava navedeno svjedočenje Ramiza Ibrahimovića, koji je prevezio osuđene Nevada Hušidića i Merima Keserovića od Zenice do aerodroma u Sarajevu zbog kupovanja avionskih karata kako bi se (pokušali) pridružiti terorističkoj organizaciji u Siriji i Iraku. Tokom vožnje Ibrahimović je pitao Hušidića i Keserovića da li doista misle ići u Siriju, pa čak kada su negirali, objašnjavajući da idu po robu u Tursku, on ih je upozorio: "nemojte se igrati... jer možete odgovarati..." (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih, 2015, ročište završne riječi, 33:43-34:03). Drugim riječima, čak i pojedinci koji su ideološki motivirani da podržavaju strane terorističke borbe ili aktivnosti terorističkih organizacija mogu biti sputani od nekih djela željom da izbjegnu kontakt s pravosudnim (i drugim) organima.

Međutim, u sudskim spisima se ne nalaze osobita upuštanja u argumentaciju mogućnosti ili nemogućnosti specijalnopreventivnih učinaka kazne. Prema Cvitanoviću (1999) specijalnopreventivna svrha kažnjavanja bi trebala biti primarna u odnosu na generalnu prevenciju, u smislu opće svrhe propisivanja i izricanja individualiziranih sankcija. Novoselec (2009) navodi da bi trebalo određivati dominantnu svrhu kažnjavanja, a druge svrhe smatrati dodatnim. U kontekstu zakonski i praktično ograničenih mogućnosti za sankcioniranje stranih terorističkih boraca veoma teško se mogu obrazlagati specijalnopreventivni učinci kazne. Istraživanja provedena u zatvorima i tokom postpenalnih tretmana ukazuju da su rehabilitacijski potencijali slabi za kategorije počinitelja krivičnih djela povezanih s oružanim sukobima (npr. Buljubašić, 2019b). Kada zastrašujući specijalnopreventivni učinci zatvorske kazne imaju veoma slab ili nikakav učinak na pojedinca (Ritchie, 2011), ne samo da će biti neuspješni u ostvarivanju kakvih transformativnih učinaka, još gore, prvo izdržavanje zatvorske kazne, kao što je to slučaj kod većine osuđenih analiziranih u ovoj studiji, znatno izlaže rizicima od ponovnog činjenja krivičnih djela (Nieuwbeerta, Nagin i Blokland, 2009).

Istraživanja sugeriraju da neće dolaziti do odbacivanja ekstremističkih uvjerenja kada ne postoje adekvatni pristupi u porodici i zajednici u koju se osuđeni pojedinac vraća niti za probleme (npr. psihološke) koje pojedinci imaju neovisno o vanjskim faktorima (Delves i Norfolk-Whittaker, 2013). Stoga se može

zaključiti da je jedini istinski preventivni učinak kazne – zatvaranje. Kako navodi intervjuirani sudija "[k]azna sama po sebi neće na to utjecati bez rada društvene zajednice (...) u pitanju je radikalizacija koja je veća opasnost od učešća u ratu i sud ne može očekivati ostvarivanje specijalno preventivnih učinaka kazne, već se time mora baviti država (vanpravosudni mehanizmi) (...) mi ne vidimo složenost društvenog fenomena, i zavaravamo se da je pravosuđe to koje rješava problem" (Intervju, 17. 5. 2022). Zanimljiv pristup u sudskoj praksi može se pronaći u predmetu protiv Jahje Vukovića. Naime, sudija je postavljao pitanja vještakinji neuropsihijatrije o tome da li ima saznanja o vanpravosudnim načinima pomoći mladoj osobi (Jahja Vuković) s traumatskim i zdravstvenim problemima. Navedeno predstavlja primjer dobre prakse i senzitivnosti Suda u slučajevima optuženih koji su kao maloljetnici, zbog boravka u prostoru terora, ometeni u razvoju i čije blagostanje je narušeno, a što u konačnici može utjecati na ishod postupka, opravdanje eventualne krivičnopravne sankcije i mogućnosti postizanja specijalno preventivnih učinaka izvan krajolika zatvorske kazne (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jahje Vukovića, 2021, ročište glavni pretres).

U gotovo svim predmetima nedostaju jasne naznake o tome šta se konkretno želi postići kažnjavanjem stranih terorističkih boraca. Navođenje generalne i specijalne prevencije bez konkretnog objašnjenja opravdanosti kažnjavanja nije dobra praksa u predmetima krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima. Na kraju, suđenja stranim terorističkim borcima doimaju se kao negativno konzistentna u sankcioniranju. Negativna konzistentnost u sankcioniranju znači da suđenja u krivičnim djelima povezanim sa stranim terorističkim borcima ne prate niti razvijaju raniju praksu, izuzev u slučajevima sporazuma o priznanju krivnje i blage kaznene politike. Ipak, analizirana suđenja su začetak izgrađivanja pravne prakse, koja je do sada bila nepoznata. Zbog toga do sada iznesene stavove ne bi trebalo razumjeti kao kritike, jer bi zbog nedostatka iskustva, pravne prakse i kapaciteta u dokazivanju bile neutemeljene, već kao mogućnosti za unapređenje rada na budućim predmetima.

5. ZAKLJUČAK

U Bosni i Hercegovini, prvo poglavlje suđenja stranim terorističkim borcima je dovršeno. Trenutno se očekuje nastavak krivičnih procesa i povratak ostatka kontingenta stranih boraca i njihovih porodica s ratišta iz Sirije i Iraka. Dok su dosadašnja suđenja odgovorila retributivnom zadatku, jasno je da su mnogo značajniji vanpravosudni odgovori i integracijski procesi u zajednice kako bi se zadovoljili preventivni ciljevi kažnjavanja. S obzirom na to da tek treba da se razviju u potrebnoj mjeri, Sudu i zatvorima je prepušteno da preuzmu veći teret rehabilitacije i reintegracije prestupnika u ovim slučajevima nego druge institucije.

Ova studija utvrdila je pozitivnu tendenciju Suda, Tužilaštva i odbrane u specijalizaciji u radu na predmetima stranih terorističkih boraca. Među njima najučestaliji subjekti, oni s najviše iskustva, trebali bi graditi specijalizaciju. Veoma važno, rodna zastupljenost na suđenjima također ukazuje na tendenciju razbijanja stereotipa u ulogama donositelja odluka, a ujedno ima specifično značenje za suđenja stranim terorističkim borcima u kontekstu ranije spomenutih ekstremističkih rodni ideologija koje diskriminiraju i stavljaju žene u neravnopravan položaj. Međutim, Sud također mora razmotriti kako njegove rodne predrasude mogu utjecati na donošenje odluka u predmetima koji se odnose na suprotstavljanje krivičnim djelima povezanim s terorizmom jer je ovo istraživanje pokazalo da su za ove zločine u Bosni i Hercegovini kažnjavani samo muškarci iako je među povratnicima iz Sirije i Iraka bio značajan broj žena. Činjenica da do sada nisu otkriveni konkretni dokazi o doprinosu žena i djece povratnica terorističkim organizacijama ne znači da bi krivični postupak protiv žena trebao biti

odbačen *a priori*. Ipak, prilikom odlučivanja o krivičnom postupku i mogućim sankcijama u svakom slučaju treba uzeti u obzir njihovu opravdanost i mogućnost olakšavanja resocijalizacije putem vansudskih mehanizama.

Optuženi u predmetima koji su analizirani uglavnom su bili u braku i nalazili su se u socijalno-ekonomski marginaliziranim položajima. Mnogi su bili nezaposleni ili su imali niska primanja uprkos završenom srednjem obrazovanju. Neki su završili samo osnovno obrazovanje ili nisu imali nikakvo obrazovanje jer su kao djeca ili adolescenti odvedeni u Siriju. Samo nekolicina je imala fakultetsko obrazovanje, a ovi optuženi su često imali organizacionu ulogu u krivičnim djelima koja im se stavljaju na teret. Zanimljivo je da je vrlo malo ovih osoba imalo bilo kakvu kriminalnu historiju prije počinjenja krivičnih djela povezanih s odlascima na strana ratišta. Kod mnogih se kriminal pojavio prilično kasno, što odražava činjenicu da se radikalizacija može dogoditi kod bilo koga u bilo kojoj dobi.

Tokom suđenja nije utvrđivana specifična pripadnost terorističkim strukturama, hijerarhija i uloga pojedinca s obzirom na to da su Islamska država Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra listirani kao terorističke organizacije, da su istrage i dokazivanje krivičnih djela povezani sa stranim terorističkim borcima kompleksni, te da za osuđujuću presudu nije potrebno osobito otkrivati i dokazivati kriminalne terorističke mreže, strukture i svakodnevicu pojedinca. Budući da su Islamska država i Irak i Sirija i Džabhat al-Nusra na listi Ujedinjenih nacija označeni kao terorističke organizacije, dovoljno je dokazati da su optuženi podržavali bilo koju od ovih grupa ili su putovali ili pokušali otputovati u Siriju kako bi se pridružili jednoj od ovih grupa.

Iako je moguće procesuirati pojedince za različita krivična djela – i to organiziranja terorističke grupe, javnog podsticanja na terorističke aktivnosti, finansiranja terorističkih aktivnosti, vrbovanje radi terorističkih aktivnosti i protuzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama – na suđenjima dominiraju kvalifikacije organiziranja terorističke grupe i protuzakonitog formiranja paravojnih formacija. Kvalificiranje krivičnih djela povezanih sa stranim terorističkim borcima iznimno je kompleksno zbog otežanog prikupljanja dokaza i dokazivanja podrške ili učešća u stranim terorističkim formacijama. Kada je riječ o drugim krivičnim djelima, finansiranje terorističkih aktivnosti se gotovo ne pojavljuje u krivičnim postupcima. Razlozi za to nisu povezani s nemogućnosti istražnih organa da detektiraju pojavu unutar Bosne i Hercegovine, već u materijalnim oskudicama zbog kojih ne postoje čvrsti dokazi

o postojanju mreža ljudi uključenih u finansiranje odlazaka. U prilog navedenom treba dodati da su istražni organi Bosne i Hercegovine detektirali određene mreže za finansiranje izvan Bosne i Hercegovine, u dijaspori, a da su odgovorne osobe u međuvremenu preselile u Siriju i poginule.

Veoma rijetko je procesuirano krivično djelo javnog podsticanja i vrbovanja i iznimno je teško dokazivo. Uprkos tome, zanimljivo je da su nakon inkriminacije i prvih slučajeva procesuiranja određeni ekstremistički predavači promijenili retoriku u potpunosti ili su je uskladili kako ne bi prelazili granicu nezakonitosti. Doista, od tada, barem što se tiče javnog podsticanja, svjedočenje inspektora Agencije za istrage i zaštitu Srđana Lazića ukazuje da "od momenta kada je izašao zakon (nove inkriminacije) nema više tih objava (dostupnih u javnom prostoru, uključujući virtuelni prostor)" (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bilala Bosnića, 2015, ročište glavni pretres, 36:59-37:27).

Uostalom, u Bosni i Hercegovini sva djela finansiranja, javnog podsticanja i vrbovanja na terorizam zahtijevaju dokaze koji nedvojbeno dokazuju postojanje djela i krivične odgovornosti. U istražnoj ili pravosudnoj praksi uglavnom nisu pronađeni dokazi koji utvrđuju ovaj stepen sigurnosti. Međutim, uporedna pravna praksa u Europi ukazuje na postojanje znatno liberalnijeg pristupa u dokazivanju pripadanja organiziranoj terorističkoj grupi ili stranoj paravojnoj formaciji. Naprimjer, u nizozemskoj praksi su postavljeni iznimno niski standardi dokazivanja. Boravak na prostoru pod kontrolom terorističke organizacije i postojanje malog broja materijalnih ili personalnih dokaza, uz korištenje izvještaja vještaka korištenog u ranijim slučajevima, može biti dovoljan za osuđujuću presudu.

Svjedočenja također imaju značajnu ulogu u pravnoj praksi Bosne i Hercegovine. Direktni svjedoci su, međutim, brojčano ograničeni, pa veoma malo informacija iz sudskih spisa ukazuje na aktivnosti bosanskohercegovačkih državljana u Siriji i Iraku. Ipak, učestalost vještačenja informacijskih tehnologija govori u prilog potrebe korištenja posebnih istražnih radnji i dokazivanja koja proizlaze iz digitalnih izvora ili savremenih sredstava komuniciranja. Ukratko, ne postoje znatne razlike u praksi odabranih sudova na tlu Europe i Bosne i Hercegovine u kvalificiranju i dokazivanju krivičnih djela, izuzev u liberalnijem pristupu dokazivanja i strožijoj kaznenoj politici.

Kako navode intervjuirani praktikanti iz Tužilaštva i Suda, kvantum dokaza koji bi se mogli van razumne sumnje ukazati rigorozno se zahtijeva u Bosni i

Hercegovini. U pravnoj praksi Austrije, Njemačke, Nizozemske, naprimjer, standard dokaza van razumne sumnje je mnogo liberalniji jer se teret dokazivanja ne stavlja na formu, u ovom slučaju vjerodostojnosti digitalnih dokaza, u smislu ko je objavio određenu informaciju u javnom prostoru i zašto, već šta je objavljeno. Drugim riječima, naglašene su činjenice dostupne iz javnih izvora. Među intervjuiranim praktikantima jedan tužilac naglašava: "još uvijek robujemo formama pribavljanja dokaza", za razliku od drugih europskih praksi, sadržaj činjenica se stavlja u funkciju zadovoljavanja forme utvrđivanja činjenica (Intervju, 6. 5. 2022). To potvrđuje i intervjuirani sudija "[t]oliko je sudski proces formaliziran, opterećen formom" (Intervju, 17. 5. 2022).

Ipak, vlasti u Bosni i Hercegovini su bile uspješne u krivičnim procesima u većini slučajeva koji se odnose na strane terorističke borce. Iako nije pravo mjerilo, uspješnost policije i tužilaštva se može mjeriti ukupnim osuđujućim presudama. Trenutna praksa ukazuje da su navedeni subjekti imali uspjeha u dokazivanju krivnje. Međutim, Bosna i Hercegovina do sada nije procesuirala krivična djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida u kontekstu stranih boraca, ne zbog nedostatka volje, već uglavnom zbog nedostatka konkretnih dokaza koji bi implicirali krivnju.

Kada je riječ o sporazumima o priznanju krivnje, trend sklapanja sporazuma i iznimno blagih kazni, ispod zakonskog minimuma, iako je bio učestao, postepeno se smanjivao kako se razvijala pravosudna praksa. Iako se može uputiti kritika da su kazne iznimno blage zbog sporazuma o priznanju krivnje, treba imati u vidu da su sporazumi korisno sredstvo za pribavljanje direktnih svjedoka koji se mogu koristiti u kasnijim krivičnim predmetima i da su krivični procesi protiv stranih terorističkih boraca *novum* ne samo u Bosni i Hercegovini već i drugdje.

Iako je u većini slučajeva određena kazna zatvora ispod zakonskog minimuma, takva praksa je tek počela da se mijenja. Prilikom razmatranja kazne Sud ima potpunu diskreciju da cijeni okolnosti kao olakšavajuće i otežavajuće. To potvrđuje i intervjuirani tužilac "[p]ravo je suda da ima diskreciju da presuđuje o kazni" (Intervju, 6. 5. 2022), ali donedavno pravosuđe nije imalo iskustva niti razvijenu praksu u predmetima povezanim sa stranim terorističkim borcima, što donekle opravdava dosadašnje izazove u dokazivanju te racionaliziranje određenih osobito olakšavajućih okolnosti i potenciranje na nekim olakšavajućim okolnostima prilikom odmjerenja kazni i kreiranja blage kaznene politike. Uvidom u recentnu pravosudnu praksu može se zaključiti da se takav kurs postepeno

mijenja kako se razvija iskustvo u radu na ovim predmetima, te se odmiče od dosada uvriježenog "pravila" o ublažavanju kazni ispod zakonskog minimuma.

Na kraju treba naglasiti da sankcioniranje treba biti svrsishodno. Do sada nisu obrazloženi, detaljno, demonstrirani generalnopreventivni niti specijalnopreventivni učinci kazne. Iako se može pretpostaviti da su generalnopreventivni učinci kazne očigledni, to bi trebalo obrazložiti u konkretnim slučajevima. Specijalnopreventivni učinci kazne su smisleni samo u rijetkim slučajevima iskrenog odbacivanja nasilja kao sredstva za ostvarivanje ideoloških ciljeva. Generalno, kako je naveo intervjuirani sudija, nedostaju napori u pravnom mišljenju "sudija mora da se upusti u vijećanje, ali to faktički ne postoji" (Intervju, 17. 5. 2022).

Svi nedostaci i kritike sigurnosnih službi, Tužilaštva i Suda bili bi djelomično neutemeljeni. Ni druge države na tlu Europe nisu mnogo bolje ni mnogo gore od reakcije bosanskohercegovačkih institucija. Zapravo, krivični procesi povezani sa stranim terorističkim borcima u Bosni i Hercegovini mogu poslužiti kao primjer za druge europske zemlje u kojima je pravosudna praksa manje čvrsta. I jest razumno očekivati da će, kako se praksa u ovoj oblasti bude razvijala, budući predmeti imati manje izazova zbog manjeg broja proceduralnih, strukturalnih ili drugih prepreka.

6. PREPORUKE

Kako bismo smisleno, na osnovu postojećeg fonda znanja, definirali preporuke za pravosuđe, institucije države i organizacije civilnog društva, te preporuke za buduća istraživanja, napravljena je smisljena podjela preporuka, i to na: (i) implikacije pravosudne politike, (ii) implikacije za vanpravosudne politike, i (iii) implikacije za buduća istraživanja. Preporuke su u nastavku ukratko izložene.

6.1. Implikacije za pravosudne politike

- *Specijalizacija treba biti prioritet.* Osiguravanjem da budući krivični procesi za optužene povezane sa stranim ratištima uključuju sudije i sutkinje, tužiloce i tužiteljice s ranijim iskustvom u radu na ovim predmetima ili barem srodnim krivičnim djelima.
- *Potrebno je uspostaviti jasnu politiku procesuiranja,* koja uključuje istrage, optuživanje i suđenje u svim fazama.
- *Nužno je uspostaviti i razvijati saradnju unutar i između istražnih i tužilačkih organa koji rade na predmetima masovnih zločina i krivičnih djela povezanih s terorizmom.*
- Za procesuiranje žena treba razmotriti težinu radnji, svrhu provođenja procesa i svrhu eventualnog kažnjavanja. Ako se veća šteta postiže krivičnim procesom nego koristi od eventualnog kažnjavanja, *žene treba uključiti u vanpravosudne mehanizme za resocijalizaciju i reintegraciju.*
- Krivično procesuiranje maloljetnih osoba ili osoba koje su kao maloljetne izvršile krivična djela, osobito maloljetnika koji su od drugih odvedeni

na strano ratište, treba biti pažljivo razmotreno – pogotovo u smislu svrhe eventualnog kažnjavanja – sa sviješću o tome kako *potencijalna kašnjenja ili defekti u razvoju i traumatska iskustva mogu predstavljati posebne okolnosti*.

- *Ranija osuđivanost za krivična djela može sugerirati na vezu s krivičnim djelima povezanim s terorizmom, osobito kada su ranija krivična djela povezana s organiziranim kriminalom. Utvrđivanje takvih veza treba biti tretirano s osobitom pozornošću.*
- *Kad god je moguće, čak i kada nije nužno za podizanje optužnice, potrebno je utvrđivati pripadnost konkretnim paravojnim formacijama ili terorističkim organizacijama i ulogu(e) pojedinca u terorističkoj organizaciji.*
- *Visokopozicionirani i pojedinci sa značajnim doprinosom terorističkoj organizaciji moraju biti najstrožije kažnjeni. Na taj način šalje se jasna poruka svim "sljedbenicima", osobito u slučajevima javnog podsticanja i vrbovanja na terorizam, da će bilo kakve protupravne aktivnosti u Bosni i Hercegovini imati odlučan odgovor.*
- *Kad god je moguće, potrebno je kumulativno procesuirati pojedince za odlaske na strana ratišta i ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid.*
- *Kad god je moguće, potrebno je identificirati žrtve zločina terorističkih organizacija i pozvati ih na saradnju s pravosuđem.*
- *Sud bi trebao preispitati tretman dokazivanja; kvalitet dokaza ne smije biti devalviran zahtjevima za kvantifikaciju dokaza. Formaliziranje dokazivanja ne treba ići nauštrb suštine dokazivanja.*
- *Sud bi se trebao više oslanjati na prethodnu praksu, uključujući različita mišljenja i nalaze vještaka, koji se trebaju koristiti kada god je to prikladno.*
- *Sporazumi o priznanju krivnje trebaju biti izuzetak, naprimjer, za izgradnju budućih slučajeva i u kontekstu specifične dobi i okolnosti izvršenja krivičnog djela te odnosa pojedinca prema izvršenom djelu, nikako kao pravilo.*
- *Kažnjavanje ispod zakonski propisanog minimuma treba biti primjenjivano u izuzetnim okolnostima.*
- *Prilikom razmatranja olakšavajućih okolnosti u konkretnom slučaju potrebno je imati informacije o uzrocima, motivima, posljedicama; u slučaju stranih terorističkih boraca ovo može zahtijevati razumijevanje dinamike radikalizacije pojedinca, možda unutar njihove porodice ili kroz druge društvene interakcije i mreže.*
- *Kad god je potrebno, nužno je utvrđivati stepen uračunljivosti pojedinca u vrijeme izvršenja krivičnog djela.*
- *Svrha kažnjavanja treba biti jasno obrazložena kako bi javnost razumjela*

- racionaliziranje opravdanosti sankcije.
- *Strožija kaznena politika je nužna* za ostvarivanje generalnopreventivnih učinaka kazne i stvaranja mogućnosti za praktično provođenje specijalne prevencije unutar institucija za izvršenje kazne zatvora i putem vanpravosudnih mehanizama.
- *U ovisnosti o kontekstu, alternativni načini sankcioniranja ili vanpravosudni mehanizmi dezangažmana* su nužni ne samo zbog rasterećenja pravosuđa već i resocijalizacije i reintegracije pojedinca u društvo.

6.2. Implikacije za vanpravosudne politike

- *Potrebno je izvršiti dopune Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine* u smislu ublažavanja gornjih granica sankcija za krivično djelo protuzakonitog pridruživanja paravojnim ili parapolicijskim snagama.
- Nužno je razmotriti *uvođenje u Krivični zakon specifičnih mjera sigurnosti* u kontekstu radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Također, potrebno je razmotriti *usvajanje posebnog (lex specialis) zakona o stranim (terorističkim) borcima*.
- Zakon o krivičnom postupku treba propisati *uvjete pod kojima je moguće odustati od potpisanog sporazuma o priznanju krivnje* i posljedice odustajanja (Perić, 2019).
- Ostvarivanje i održavanje *unutardržavne i prekogranične saradnje s državama, specijaliziranim međunarodnim i organizacijama civilnog društva* ostaje prijeka potreba za prikupljanje relevantnih informacija.
- Nužno je održavati *specijalizaciju unutar sigurnosnih službi i kontinuiranu edukaciju* o načinima provođenja istraga, uključujući virtualni prostor.
- Potrebno je nastaviti *nadzor utjecajnih pojedinaca unutar ekstremističke zajednice i potencijalnih tokova novca*.
- Nužno je *imati i inovirati strateške pristupe za prevenciju i suzbijanje nasilnog ekstremizma* koji može voditi u terorizam, uključujući i programe resocijalizacije i reintegracije. Strateški pristupi koji se odnose na strane (terorističke) borce *trebaju razmatrati ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid*.
- Potrebno je *izgraditi pouzdanu i kapacitiranu mrežu državnih institucija, lokalnih institucija i organizacija civilnog društva* kako bi se olakšali procesi resocijalizacije i reintegracije povratnika u lokalne zajednice.

6.3. Implikacije za buduća istraživanja

- Buduća istraživanja trebaju *analizirati pravosudnu praksu u svim krivičnim djelima povezanim s terorizmom koristeći se kompleksnijim statističkim analizama* od trenutne studije.
- *Fokus budućih istraživanja bi se trebao pomjeriti iz sudnice i efekata krivičnih sankcija* u prostor izvršenja krivičnih sankcija i zajednica u koje se povratnici vraćaju kako bi se mogao utvrditi praktični efekt kažnjavanja ili oslobađanja od kazne u smislu resocijalizacije i reintegracije.
- Naredne studije bi mogle tragati za *kompleksnim vezama između organiziranog kriminala, terorizma i eventualnih masovnih zločina*.

BIBLIOGRAFIJA

Amnesty International (2017). *Dangerously disproportionate: The ever-expanding national security state in Europe*. London.

Anwar, T. (2022). Time will tell: Defining violence in terrorism court cases. *Security Dialogue*, 53(2), 130-147.

Anwar, T. i de Goede, M. (2021). From contestation to conviction: terrorism expertise before the courts. *Journal of Law and Society*, 48(2), 137-157.

Anwar, T. (2020). Unfolding the Past, Proving the Present: Social Media Evidence in Terrorism Finance Court Cases. *International Political Sociology*, 14(4), 382-398.

Asan, O. i Montague, E. (2014). Using video-based observation research methods in primary care health encounters to evaluate complex interactions. *Informatics in primary care*, 21(4), 161-170.

Atlantic Initiative (2018). *Countering Violent Extremism Baseline Program*. Atlantic Initiative.

Avdimetaj, T. i Coleman, J. (2020). *What EU Member States can learn from Kosovo's experience in repatriating former foreign fighters and their families*. Policy Brief. International Centre for Counter-Terrorism.

Azinović, V. (2021a). *Husein Bilal Bosnić: Time, and the Man*. Atlantic Initiative Newsletter (08-09), 23-27.

Azinović, V. (2021b). *Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans Regional Needs Assessment*. GCERF & Atlantic Initiative.

Azinović, V. i Bećirević, E. (2017). *A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans*. Regional Cooperation Council.

Azinović (2017). Globalizacija terorizma i opasnosti po Bosnu i Hercegovinu. U: Cvitković, I. i Pejanović, M. (ur.). *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine: zbornik radova* (93-115). Akademija nauka i umjetnosti BiH.

Azinović, V. i Jusić, M. (2016). *Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*. Atlantska inicijativa.

Azinović, V. i Jusić, M. (2015). *Zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*. Atlantska inicijativa.

Azinović, V. i Bećirević, E. (2017). *A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans*. Regional Cooperation Council.

Babić, M. i Marković, I. (2015). *Krivično pravo: Opšti dio*. Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Balkanska istraživačka mreža (BIRN) (2021). TV Justice Magazin | Epizoda 128: Znakovi radikalizacije u školskoj dobi enigma za obrazovni sistem [preuzeto 2. marta 2022]. Dostupno od 13:37 do 14:35 minute na: <https://www.youtube.com/watch?v=4tKnMmfrIjU&t=784s>

Balkanska istraživačka mreža (2020a). Analiza BIRN-a: Nejednako procesuiranje terorizma u šest zemalja Zapadnog Balkana [preuzeto 14. januara 2022], dostupno na: <https://detektor.ba/2020/07/06/analiza-birn-a-nejednako-proceuiranje-terorizma-u-sest-zemalja-zapadnog-balkana/>

Balkanska istraživačka mreža (2020b). Može li se bivšim borcima ISIL-a u BiH suditi i za ratne zločine? [preuzeto 14. januara 2022], dostupno na: <https://detektor.ba/2020/08/06/moze-li-se-bivsim-borcima-isil-a-u-bih-suditi-i-za-ratne-zlocine/>

Balkanska istraživačka mreža (2020c). Regional Terrorism and Foreign Fighters [preuzeto 22. januara 2022], dostupno na: <https://terorizam.detektor.ba/>

- Balkanska istraživačka mreža (2019). *Procesuiranje žena povratnica iz ISIL-a osjetljivo pitanje za BiH* [preuzeto 29. aprila 2022]. Dostupno na: <https://detektor.ba/2019/10/04/procesuiranje-zena-povratnica-iz-isil-a-osjetljivo-pitanje-za-bih/>
- Balkanska istraživačka mreža (2017). *Epizoda 86: Zatvori bez odgovora na problem radikalizacije* [preuzeto 29. aprila 2022]. Dostupno na: <https://detektor.ba/2017/03/13/epizoda-86-zatvori-bez-odgovora-na-problem-radikalizacije/>
- Barrelle, K. (2015). Pro-integration: disengagement from and life after extremism. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 7(2), 129-142.
- Bećirević, E., Halilović, M. i Azinović, V. (2018). *Radicalisation and Violent Extremism in the Western Balkans: Literature Review*. Western Balkans Extremism Research Forum.
- Bećirević, E. (2016). *Salafism vs. Moderate Islam: A Rhetorical Fight for the Hearts and Minds of Bosnian Muslims*. Atlantic Initiative.
- Bećirević, E. (2018). *Extremism Research Forum: Bosnia and Herzegovina Report*. British Council.
- Bloom, M. i Lokmanoglu, A. (2020). From Pawn to Knights: The Changing Role of Women's Agency in Terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*.
- Bojanić, I. i Mrčela, M. (2006). Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 431-449.
- Bolhuis, M. P. i van Wijk, J. (2020). Citizenship Deprivation as a Counterterrorism Measure in Europe; Possible Follow-Up Scenarios, Human Rights Infringements and the Effect on Counterterrorism. *European Journal of Migration and Law*, 22(3), 338-365.
- Botte-Kerrison, A. (2017). Responsibility for bystanders in mass crimes: Towards a duty to rescue in international criminal justice. *International Criminal Law Review*, 17(5), 879-908.
- Buljubašić, M. (2022). Developmental and Life-Course Criminology Theory: A Literature Review. *Kriminalističke teme*, (2), 21-42.
- Buljubašić, M. i Holá, B. (2021). *Historical trauma and radicalisation: How Can Intergenerational Transmission of Collective Traumas Contribute to (Group) Radicalisation?* Atlantic Initiative.

- Buljubašić, M. (2020). A Glimpse Into the Life-Course and Developmental Criminology: Criminal Careers of Organized Crime Perpetrators. *Kriminalističke teme*, (1-2), 53-74.
- Buljubašić, M. i Hola, B. (2019). Perpetrators on trial: Characteristics of war crimes perpetrators tried by courts in Bosnia and Herzegovina & ICTY. U: A. Smeulers, M. Weerdesteijn i B. Holá (ur.). *Perpetrators of International Crimes: Theories, Methods and Evidence* (273-295). Oxford University Press.
- Buljubašić, M. (2019a). "Like Parent, Like Child": A Systematic Review of the Intergenerational Transmission of Criminal and Antisocial Behavior. *Kriminalističke teme*, (1-2), 91-122.
- Buljubašić, M. (2019). Rehabilitation Programmes for Convicted War Criminals in Domestic Prisons in Bosnia and Herzegovina: Case Study of Sarajevo Prison, *International Criminal Law Review*, 19(1), 69-94.
- Buljubašić, M. (2017). Supranational Criminology: Hostis Humanis Generis? – Evildoers or Ordinary People in Extraordinary Circumstances. *Kriminalističke teme*, (5), 81-102.
- Byrne, P. (2017). Anatomy of terror: What makes normal people become extremists? New Scientist. Dostupno na: https://www.exit-practices.eu/uploads/1/3/0/4/130474014/byrne__1.pdf
- Cape, E., Namoradzze, Z., Smith, R. i Spronken, T. (2010). *Effective Criminal Defence in Europe*. Intersentia.
- Carter, B. (2013). *Women and violent extremism* (GSDRC Helpdesk Research Report 898). GSDRC, University of Birmingham.
- Chowdhury Fink, N., Zeiger, S., i Bhulai, R. (ur.) (2016). *A man's world? Exploring the roles of women in counter terrorism and violent extremism*. Hedayah and The Global Center on Cooperative Security.
- Clarke, C. P. (2015). *Terrorism Inc.: The Financing of Terrorism, Insurgency, and Irregular Warfare*. Praeger.
- Cohen, S. (2001). *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity.
- Council of Europe (2014). *Consultative council of european prosecutors*. Opinion No. 9. [preuzeto 25. aprila 2022]. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168074738b>

Court of Appeal (England and Wales) (2016a). *Regina v. Kahar and Ors*. EWCA Crim 568.

Court of Appeal (England and Wales) (2016b). *Regina v. Shaukat and Anor*. EWCA Crim 1868.

Creswell, J. W. i Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage.

Cuyckens, H. (2021). Foreign fighters and the tension between counterterrorism and international humanitarian law: A case for cumulative prosecution where possible. *International Review of the Red Cross*, 103(916-917), 581-603.

Cvitanović, L. (1999): Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu. *Hrvatsko udruženje za kaznenopravne znanosti i praksu*. Zagreb.

Datzer, D. (2021). *Politika suprotstavljanja kriminalitetu*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

Dawson, L. L. (2021). *A Comparative Analysis of the Data on Western Foreign Fighters in Syria and Iraq: Who Went and Why?* International Centre for Counter-Terrorism.

de Hoon, M. (2022). *Accountability for the Yazidi Genocide*. PILPG & Universitet van Amsterdam.

Delves, F. J. i Norfolk-Whittaker (2013). *Reducing Reoffending in England and Wales*. The Wilberforce Society.

District Court of Kanta-Häme (2016). R 16/214.

District Court of The Hague (2021). 09/748012-19, (June 29, 2021) [preuzeto 4. maja 2022]. Dostupno na: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:6620>

District Court of The Hague (2019). 09/748003-18 & 09/748003-19, (July 23, 2019) [preuzeto 4. maja 2022] Dostupno na <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2019:7430>

District Court of The Rotterdam (2019a). 10/996688-16.

District Court of The Rotterdam (2019b). 10/996593-16.

District Court of The Rotterdam (2019c). 10/996516-18.

Doležal, D. (2009). Kriminalna karijera. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 30(2), 1082-1107.

- Duffy, H. (2018). "Foreign Terrorist Fighters": A Human Rights Approach?, *Security and Human Rights*, 29(1-4), 120-172.
- Entenmann, E. (2015). *Rehabilitation for Foreign Fighters? Relevance, Challenges and Opportunities for the Criminal Justice Sector*. The International Centre for Counter-Terrorism.
- Federal Court of Justice (2019a). BGH AK 22/19.
- Federal Court of Justice (2019b). BGH AK 12/19.
- Federal Court of Justice (2019). AK 56/19.
- Federal Court of Justice (2017). BGH 3 StR 57/17.
- Ferhatović, A. i Trlin, D. (2019). Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotrebe prava na slobodu izražavanja. *Pregled* 60(2), 133-157.
- Field, A. (2017). *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*. Sage.
- Frankfurt Higher Regional Court (2016). 5-2 StE 10/16 - 9 - 2/16.
- Fullmer, N., Mizrahi, S. L. i Tomsich, E. (2019). The Lethality of Female Suicide Bombers. *Women & Criminal Justice*, 29(4-5), 266-282.
- Gan, R., Neo, L. S., Chin, J. i Khader, M. (2019). Change is the Only Constant: The Evolving Role of Women in the Islamic State in Iraq and Syria (ISIS). *Women & Criminal Justice*, 29(4-5), 204-220.
- Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF) (2020). *Priručnik o posebnim istražnim radnjama*. DCAF.
- Haddon-Cave, C. (2021). The Conduct of Terrorism Trials in England and Wales. *Australian Law Journal*, 95(10).
- Halilović, H. (2019). *Krivično procesno pravo. Knjiga prva: Uvod i temeljni pojmovi*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Halilović, H. i Bećirević, E. (2018). *Prosecuting foreign fighters: challenges of judicial professional in Bosnia and Herzegovina*. Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe.
- Halilović, M. i Huhtanen, H. (2014). *Gender and Judiciary*. Atlantic Initiative.
- Hashim, A. S. (2014). *From Al-Qaida affiliate to the rise of the Islamic caliphate: the evolution of the Islamic state of Iraq and Syria (ISIS)*. RSIS.
- Heij, Z. (2020). Trials in absentia of foreign terrorist fighters in the Netherlands and Belgium. *Crimmigration & Recht*, (4)1, 45-67.

Heinke, D. H., Raudszus, J., Coolsaet, R., Malet, D., Minks, S. i van Ginkel, B. (2018). Germany's Returning Foreign Fighters and What to Do about Them. In T.

Renard (ed.), *Returnees: Who Are They, Why Are They (Not) Coming Back and How Should We Deal with Them?: Assessing Policies on Returning Foreign Terrorist Fighters in Belgium, Germany and the Netherlands* (41-54). Egmont Institute.

Higher Regional Court of Stuttgart (2019). 5-2 StE 11/18.

Higher Regional Court of Düsseldorf (2019). III-2 StS 2/19.

Higher Regional Court of Düsseldorf (2020). VII StS 4/19.

Higher Regional Court of Düsseldorf (2021). VII StS 3/19.

Higher Regional Court of Frankfurt (2016a). 5-2 StE 10/16 - 9 - 2/16.

Higher Regional Court of Frankfurt (2016b). 5-3 StE 4/16 - 4 - 3/16.

Higher Regional Court of Munich (2015). 7 St 7/14 (4).

Higher Regional Court of Stuttgart (2019). 5-2 StE 11/18.

Human Rights Watch (ff). [preuzeto 2. februara 2022]. Dostupno na: <https://www.hrw.org/tag/isis>

Ingram, K. M. (2021). An Analysis of Islamic State's Gendered Propaganda Targeted Towards Women: From Territorial Control to Insurgency. *Terrorism and Political Violence*, 17(1), 1-17.

Ip, J. (2020). Reconceptualising the Legal Response to Foreign Fighters. *International and Comparative Law Quarterly*, 69(1), 103-134.

Ispahani, F. (2016) Women and Islamist Extremism: Gender Rights Under the Shadow of Jihad, *The Review of Faith & International Affairs*, 14(2), 101-104.

Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. i Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-133.

Justsecurity (2021). *Corporate Criminal Liability for International Crimes: France and Sweden Are Poised To Take Historic Steps Forward* [preuzeto 2. maja 2022]. Dostupno na: <https://www.justsecurity.org/78097/corporate-criminal-liability-for-human-rights-violations-france-and-sweden-are-poised-to-take-historic-steps-forward/>

Karstedt, S. (2013). Contextualizing Mass Atrocity Crimes: Moving Toward a Relational Approach. *Annual Review of Law and Social Science*, 9(1), 383-404.

- Klosterkamp, S. i Reuber, P. (2017). "Im Namen der Sicherheit" – Staatsschutzprozesse als Orte politisch-geographischer Forschung, dargestellt an Beispielen aus Gerichtsverfahren gegen Kämpfer und UnterstützerInnen der Terrororganisation "Islamischer Staat". *Geographica Helvetica*, 72(3), 255-269.
- Knoblauch, H., Tuma, R. i Schnettler, B. (2014). Video analysis and videography. In *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (435-449). SAGE Publications.
- Kogan, N. (1979). A Study of Age Categorization. *Journal of Gerontology*, 34(3) 358-367.
- Konforta, M. i Munivrana Vajda, M. (2014). Načelo komplementarnosti u praksi Međunarodnog kaznenog suda. *Zagrebačka pravna revija*, 3(1), 9-27.
- Korner, J. (2016). *Processing of war crimes at the state level in Bosnia and Herzegovina*. Organization for Security and Co-operation in Europe Misija u Bosni i Hercegovini.
- Korner, J. (2020). *Improving War Crimes Processing At The State Level In Bosnia and Herzegovina - A Follow-Up Report*. Organization for Security and Co-operation in Europe Misija u Bosni i Hercegovini.
- Kovač, M., Storr, K., Bečirević, E. i Azinović, V. (2019). *Napušteni: iskustvo nasilnog ekstremizma*. Atlantska inicijativa.
- Krapac, D. (2011). Međunarodni kazneni sudovi. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, 165-232.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M. i Gunaratna, R. (2014). The psychology of radicalization and deradicalization: How significance quest impacts violent extremism. *Political Psychology*, 35, 69-93.
- Mattsson, C. i Johansson, T. (2019). *Life Trajectories Into and Out of Contemporary Neo-Nazism: Becoming and Unbecoming the Hateful Other*. Routledge.
- Maung, H. H. (2021). What's my age again? Age categories as interactive kinds. *History and Philosophy of the Life Sciences*, 43.

- McCauley, C. i Moskalkenko, S. (2011). *Friction: How radicalization happens to them and us*. Oxford University Press.
- McCoy, C. (2011). Prosecution. U: M. Tonry (ur.) *Oxford Handbook of Criminal Justice*. Oxford University Press.
- Metodieva, A. (2021). *Dovedimo ih nazad: upravljanje rizikom*. Atlantska Inicijativa.
- Moerland, R. (2022). Individuals as Bystanders to Atrocity Crimes. U: B. Holá, H. Nyseth Nzitatira i M. Weerdesteijn (ur.), *The Oxford Handbook of Atrocity Crimes* (303-328). Oxford University Press. The Oxford Handbooks in Criminology and Criminal Justice.
- Moore, D. S., Notz, W. I. i Flinger, M. A. (2013). *The basic practice of statistics*. W. H. Freeman and Company.
- Munivrana Vajda, M. i Novoselec, P. (2017). Univerzalno načelo u hrvatskom kaznenom pravu, posebno s osvrtom na odnos Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 24 (2), 695-714.
- Munivrana Vajda, M. i Šurina Marton, A. (2016). Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 23(2), 435-467.
- Munivrana, M. (2006). Univerzalna jurisdikcija. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(1), 189-235.
- Mudrić, M. (2006). Međunarodni kazneni sud. *Pravnik*, 40(83), 63-84.
- Nathan, M. J. (2021). Does anybody really know what time it is? From biological age to biological time. *History and Philosophy of the Life Science*, 43, 26.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Sage Publications.
- Nieuwbeerta, P., Nagin, D. S. i Blokland, A. A. J. (2009). Assessing the impact of first-time imprisonment on offenders' subsequent criminal career development: A matched sample comparison. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(3), 227-257.
- Nivette, A., Echelmeyer, L., Weermann, F., Eisner, M. i Ribeaud, D. (2021a). Understanding changes in violent extremist attitudes during the transition to early adulthood. *Journal of Quantitative Criminology*. Advance online publication.

- Nivette, A., Eisner, M. i Ribeaud, D. (2017). Developmental predictors of violent extremist attitudes: a test of general strain theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(6), 755-790.
- Nivette, A., Ribeaud, D., Murray, A. L., Steinhoff, A., Bechtiger, L., Hepp, U. i Eisner, M. (2021b). Non-compliance with COVID-19-related public health measures among young adults in Switzerland: insights from a longitudinal cohort study. *Social Science and Medicine*, 268, 113370.
- Novoselec, P. (2009). *Opći dio kaznenog prava*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Nypost (2014). ISIS: 'The whole world will be an Islamic state' [preuzeto 25. aprila 2022]. Dostupno na: <https://nypost.com/2014/10/14/isis-the-whole-world-will-be-an-islamic-state/>
- Openbaar Ministerie (ff). *11 vragen en antwoorden over Terrorismefinanciering* [preuzeto 23. maja 2022]. Dostupno na: <https://www.om.nl/onderwerpen/terrorismefinanciering/vraag-en-antwoord>
- O'Toole, E., Feeney, L., Heard, K., Naimpally, R. (2018). Data security procedures for researchers. J-PAL North America.
- Ozer, S. i Bertelsen, P. (2020). The moral compass and life skills in navigating radicalization processes: Examining the interplay among life skills, moral disengagement, and extremism. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61, 642-651.
- Pearson, E. (2018). *Why Men Fight and Women Don't: Masculinity and Extremist Violence*.
- Perešin, A., Hasanović, M. i Bytyqi, K. (2021). Female Returnees from Syria to the Western Balkans: Between Regret and 'Caliphate Nostalgia'. *Perspectives on Terrorism*, 15(5), 29-45.
- Perić, B. (2021). Krivične procedure – trijumf procesualija i anahronog formalizma. *Zbornik radova kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović*.
- Perić, B. (2019). *Pravosuđe u Bosni i Hercegovini*. Transparency International.
- Perry, G., Wikström, P. H. i Roman, G. D. (2018). *Differentiating Right-Wing Extremism from Potential for Violent Extremism: The Role of Criminogenic Exposure*, 103-113.
- Pokalova, E. (2020). *Returning Islamist Foreign Fighters: Threats and Challenges to the West*. Springer.

Radicalisation Awareness Network (2020). Handbook: Voices of victims of terrorism. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/ran_vvt_handbook_may_2016_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (2019). Preventing radicalisation to terrorism and violent extremism. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2021-05/ran_collection_approaches_and_practices_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (2018). Guideline evaluation of pcve programmes and interventions. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files_en?file=2020-09/ms_workshops_guidelines_evaluation_of_pcve_programmes_and_interventions_july_2018_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (2017). Working with families and safeguarding children from radicalisation Step-by-step guidance paper for practitioners and policy-makers. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (2016a). Approaches to violent extremist offenders and countering radicalisation in prisons and probation. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/ran_pp_approaches_to_violent_extremist_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (2016b). Foreign fighter returnees & the reintegration challenge. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/issue_paper_foreign_fighter_returnees_reintegration_challenge_112016_en.pdf

Radiosarajevo (2017). Bivši ratnik iz Sirije Emin Hodžić na sudu: Nije bilo namjere da se oružje koristi [preuzeto 10. marta 2022]. Dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/bivsi-ratnik-iz-sirije-emin-hodzic-na-sudu-nije-bilo-namjere-da-se-oruzje-upotrijebi/283382>

Rekawek, K., Matějka, S., Szucs, V., Beňuška, T., Kajzarová, K., Rafay, J. (2019). *Who are the european jihadis?* Globsec.

Reker, G. T., Peacock, E. J., Wong, P. T. P. (1987). Meaning and Purpose in Life and Well-being: a Life-span Perspective. *Journal of Gerontology*, 42(1), 44-49.

Revki, M. (2016). *The legal foundations of the Islamic State*. The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World.

Ritchie, D. (2011). *Sentencing Matters: Does Imprisonment Deter? A Review of Evidence*. Sentencing Advisory Council.

Scania and Blekinge Court of Appeal (2017). B 569-16.

ScottishLegal (2017). *Average length of European court proceedings continues to fall* [preuzeto 2. aprila 2022]. Dostupno na: <https://www.scottishlegal.com/articles/average-length-of-european-court-proceedings-continues-to-fall>

Shatzi, H. J. (2018). *ISIS and Nusra Funding and the Ending of the Syrian War*. GCSP i OMRAN.

Sijerčić-Čolić, H. (2008). *Krivično procesno pravo*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Sijerčić-Čolić, H. Pleh, V. i Gotovuša, E. (2020). Pregovaranje o krivnji u kaznenom pravosuđu i zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini. *Policija i sigurnost*, 30(1), 44-63.

Simović, M. i Kuprešanin, J. (2020). Fenomen kriminalnih karijera u začaranom krugu kriminala. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, 1-2, 6-21.

Simović, M. i Šikman, M. (2016). *Krivičnopravna zaštita od terorizma (međunarodni standardi i pravni okvir u Bosni i Hercegovini)*. U: Cvitković, I. i Pejanović, M. (ur.). *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine: zbornik radova* (116-142). Akademija nauka i umjetnosti BiH.

SIPA (2014). Akcija "Damask" – dopuna informacije [preuzeto 3. aprila 2022], dostupno na: <http://www.sipa.gov.ba/hr/aktualnosti/akcija-damask-dopuna-informacije/12513>

Smeulers, A. (2019). Why Serious International Crimes Might Not Seem 'Manifestly Unlawful' to Low-level Perpetrators: A Social-Psychological Approach to Superior Orders. *Journal of International Criminal Justice*, 17(1), 105-123.

Speckhard, A. i Yayla, A.S. (2015). Eyewitness Accounts from Recent Defectors from Islamic State: Why They Joined, What They Saw, Why They Quit. *Perspectives on Terrorism*, 9(6), 95-118.

Stockholm Court of Appeal (2016). B 13656-14.

Straus, S. (2015). Triggers of Mass Atrocities. *Politics and Governance*, 3(3), 5-15.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića*. Presuda S 12 K 019812 20 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Jasmina Keserovića*. Ročište glavni pretres, 27. 5. 2021.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Kasupovića*. Presuda, S1 2 K 020784 21 Kž 3.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića*. Presuda S 1 2 K 021198 17 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića*. Presuda S 1 2 K 021198 17 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Koštića*. Presuda S1 2 K 020440 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jasmina Keserovića*. Presuda S 1 2 K 019812 20 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Sene Hamzabegović*. Presuda S1 2 K 040400 21 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2022). *Tužilaštvo protiv Sene Hamzabegović*. Presuda S1 2 K 040400 22 Kž 5.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Milarema Berbića*. Presuda S1 2 K 035550 21 Kž 7.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Emira Ališića*. Presuda S 1 2 K 022881 20 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Armena Dželke*. Presuda S1 2 K 034393 20 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jahje Vukovića*. Presuda S1 2 K 038331 21 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jahje Vukovića*. Ročište glavni pretres 19. 10. 2021.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jahje Vukovića*. Ročište glavni pretres 30. 3. 2021.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jahje Vukovića*. Ročište glavni pretres 16. 3. 2021.

Sud Bosne i Hercegovine (2021). *Tužilaštvo protiv Jahje Vukovića*. Ročište glavni pretres. Rješenje o produženju pritvora, 18. 1. 2021.

Sud Bosne i Hercegovine (2020). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Gavrila Stevića*. Presuda, S1 2 K 026525 19 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2020). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Gavrila Stevića*. Presuda, S1 2 K 026525 20 Kž.

Sud Bosne i Hercegovine (2020). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića*. Rješenje o utvrđivanju mjere pritvora od 8. 1. 2020.

Sud Bosne i Hercegovine (2019). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića* (2019). Obavijest priznanje krivnje.

Sud Bosne i Hercegovine (2019). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića*. Ročište za razmatranje izjave o priznanju krivnje od 24. 12. 2019.

Sud Bosne i Hercegovine (2019). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića*. Rješenje o utvrđivanju mjere pritvora od 18. 9. 2019.

Sud Bosne i Hercegovine (2019). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Ibre Ćufurovića*. Rješenje o prethodnim prigovorima protiv optužnice, 22. 7. 2019.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Safeta Brkića*. Ročište 7. 3. 2016, svjedočenje Nermina Halilagića, 11:22-12:22; 17:14-17:34.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Safeta Brkića*. Ročište o žalbi, 3. 10. 2016, izjava Tužilaštva Bosne i Hercegovine 05:35-07:16.

Sud Bosne i Hercegovine (2018). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića*. Presuda S1 2 K 021198 18 Kžž.

Sud Bosne i Hercegovine (2017). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića*. Transkript suđenja od 6. 4. 2017.

Sud Bosne i Hercegovine (2017). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Osmana Abdulaziza Kekića*. Rješenje o prethodnim prigovorima protiv optužnice, 1. 2. 2017.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fatiha Hasanovića i drugih*. Audio-video suđenje, 17:00-24:55; 52:00-54:00.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo protiv Enesa Mešića i drugih*. Presuda S1 2 K 018991 15 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mehmeda Tutmića*. Presuda S1 2 K 019881 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mehmeda Tutmića*, ročište o izjašnjenju krivnje, 0:10-04:05.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Fikreta Hadžića*, ročište za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje, 12:42-13:44.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Senada Koštića*. Presuda S1 2 K 020440 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo protiv Almira Džinića*. Presuda S1 2 K 022112 16 Ko.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo protiv Hamze Labidija*. Presuda S1 2 K 024811 20 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*. Presuda S1 2 K 017968 16 Kž 4.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mirela Karajića*. Presuda S 1 2 K 021119 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih*. Presuda S 1 2 K 018991 15 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Enesa Mešića i drugih*, ročište glavni pretres, 33:32-35:31.

Sud Bosne i Hercegovine (2016). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih*. Presuda S1 2 K 018698 15 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih*. Audio-video snimak ročišta održanog 23.07.2015, 33:43-34:03.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih*. Audio-video snimak ročišta održanog 29.09.2015, 40:06-41:20.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih*. Audio-video snimak ročišta održanog 16.04.2015, 07:00-12:27.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Erdića i drugih*. Audio-video snimak ročišta održanog 16.04.2015, 26:30-30:39.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo protiv Emina Hodžića*. Presuda S1 2 K 021145 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo protiv Safeta Brkića*. Presuda S1 2 K 019005 16 Kž.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*. Presuda S1 2 K 017968 16 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 11:22-11:48; 28:05-29:06; 36:59-37:27.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 10:15-10:23.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 22. 4. 2015. 01:15-10:23.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 29. 4. 2015. 03:27-08:33.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 13. 5. 2015. 17:09-18:24.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 20. 5. 2015. 01:20-37:52.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 26. 8. 2015. 11:33-15:09.

Sud Bosne i Hercegovine (2015). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Huseina Bosnića*, ročište glavni pretres, 2. 9. 2015. 09:30-30:14.

Sud Bosne i Hercegovine (2012). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića*. Presuda, S1 2 K 007723 12 K.

Sud Bosne i Hercegovine (2013). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Mevlida Jašarevića*. Presuda, S1 2 K 007723 13 Kžk.

Sud Bosne i Hercegovine (2006). *Tužilaštvo Bosne i Hercegovine protiv Begtaševića i drugih*. Presuda X-K-06/190.

Tabachnick, B. G. i Fidell, L. S. (2019). *Using Multivariate Statistics*. Pearson.

Tashakkori, A. i Teddlie, C. (ur.). (2010). *SAGE handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Sage.

The Genocide network (2020). *Cumulative prosecution of foreign terrorist fighters for core international crimes and terrorism-related offences*. Eurojust.

The International Committee of the Red Cross (ICRC) (2019). *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts*

Recommitting to Protection in Armed Conflict on the 70th Anniversary of The Geneva Conventions. ICRC.

The Supreme Court (2018). *Regina v. Sally Lane and John Letts*. Presuda, UKSC 36.

The United States District Court for the Eastern District of Virginia (2022). *United States of America versus Alexandra Amon Kotey*. Presuda, 1:20- cr- 239.

Tomić, Z. (2008). *Krivično pravo 1*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Tuma, R. i Schnettler, B. (2019). Videographie. In: Baur, N., Blasius, J. (ur.) *Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung*. Springer.

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine (2017). Žalba na prvostepenu presudu, 20. 6. 2017. T20 O KTT 0011803 16.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2019). *Foreign Terrorist Fighters Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe*. United Nations.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2009). *Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism*. United Nations.

United Nations (2022). Security Council Consolidated List. United Nations [preuzeto 25. aprila 2022]. Dostupno na: <https://scsanctions.un.org/oq8jzen-all.html>

van den Berg, S. (2019). The Dutch war crimes unit hits harder on Syrian suspects [preuzeto: 2. aprila 2022] dostupno na: <https://www.justiceinfo.net/en/41499-the-dutch-war-crimes-unit-hits-harder-on-syrian-suspects.html>

van Ginkel, B. (2016). Prosecuting Foreign Terrorist Fighters: What Role for the Military? *International Centre for Counter-Terrorism*.

Veljan, N. i Čehajić-Čampara, M. (2021). *Rodne ideologije: kako ekstremisti iskorištavaju borbe za ženska prava i pokreću recipročnu radikalizaciju*. Atlantska inicijativa.

Walkenhorst, D., Baaken, T., Ruf, M., Leaman, M., Handle, J. i Korn, J. (2020). *Rehabilitation Manual: Rehabilitation of radicalised and terrorist offenders for firstline practitioners* [preuzeto 18. maja 2022]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-06/ran_rehab_manual_en.pdf.

Weinberg, S. L. i Abramowitz, S. K. (2008). *Statistics using SPSS: An integrative approach*. 2ndEd. New York: Cambridge University Press.

Witte, R. S. i Witte, J. S. (2017). *Statistics*. Wiley.

Woolwich Crown Court (2018). *KN Sentencing Remarks*.

Wright, R. F., Levine, K. L. i Gold, R. M. (2021). *The Oxford Handbook of Prosecutors and Prosecution*. Oxford University Press.

Žurnal (2018). POD ZASTAVOM ISIL-A (FOTO): Objavljujemo spisak 76 državljana BiH koji su poginuli u Siriji! [preuzeto 26. aprila 2022].

Dostupno na: <https://zurnal.info/clanak/objavljujemo-spisak-76-drzavljana-bih-koji-su-poginuli-u-siriji/21065>

Žurnal (2017a). BOŠNJACI POD ZASTAVOM ISIL-A (1): Bejt komandosi pod komandom Gorana zvanog Abdullah [preuzeto 26. aprila 2022].

Dostupno na: <https://zurnal.info/clanak/bejt-komandosi-pod-komandom-gorana-zvanog-abdullah/20383>

Žurnal (2017b). BOŠNJACI POD ZASTAVOM ISIL-A (2): Švercer Muradif iz Zvornika u Siriji postao biznismen Hamzabeg [preuzeto 26. aprila 2022].

Dostupno na: <https://zurnal.info/clanak/svercer-muradif-iz-zvornika-u-siriji-postao-biznismen-hamzabeg-/20397>.

Izvod iz recenzija

Kvalitet ovog rada ogleda se i u njegovoj metodičkoj i metodološkoj opremljenosti, čime zadovoljava predviđene standarde utvrđene za monografska djela širokog dijapazona upotrebe. Podneseni rukopis (ko)autora Mirze Buljubašića i Vlade Azinovića pod nazivom "Krivično procesuiranje stranih terorističkih boraca u Bosni i Hercegovini" sačinjeno je od nekoliko segmenata analize problematike terorizma. Svaki od segmenta predstavlja posebnu strukturalnu jedinicu. Rasprave i teorijsko postavljenje teze argumentovani su konkretnim i konciznim nalazima i zaključcima, koji ovom djelu daju poseban naučni i stručni značaj.

**Prof. dr. Elmedin Muratbegović,
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije**

Cijeneći sveobuhvatnost, pionirski entuzijazam iskazan u pristupu, korištenje objektivnih izvora – pravnih, socioloških i psiholoških dokumenata, iskazan stručni i analitički pristup u radu, ukazivanje na važnost i značaj fenomena stranih terorističkih boraca, nasilnog ekstremizma i radikalizma, njihovu međusobnu korelaciju, posebno objektivno prikazano trenutno stanje i praksu u Bosni i Hercegovini, te osvrt na praksu postupanja svih organa, ova analiza predstavlja značajan dokument za projekciju budućeg postupanja i pruža doprinos u sagledavanju svih faktora koji mogu biti od utjecaja svim segmentima društva da unaprijede postupanje i praksu, te stoga kao objektivan dokument zaslužuje pohvalu i pruža značajan napredak ka poboljšanju rada i postupanja u ovoj oblasti.

**Ćazim Hasanspahić,
tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine**